

KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

KOLOZSVÁR TELEPÜLÉSE
A XIX. SZÁZAD VÉGÉIG

ÍRTA
SZABÓ T. ATTILA

KOLOZSVÁR, 1946
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R. T.

Bár a magyar helynévkutatás múlt századi úttörői közül már SZABÓ KÁROLY hangsúlyozta, hogy a történeti kutatás szempontjából milyen jelentős volna „egyes nagyterjedelmű magyar városaink“ helyneveinek minél teljesebb, kimerítőbb és kellőleg megfejlesztett helynévgyűjteményeivel rendelkezni,¹ igazában mégis csak e század újszemponitú magyar helytörténetírásának figyelme terelődött rá városaink tér-, utca- és más, belső területre vonatkozó neveiben rejltő nagy történelmi kincsre. Az ilyen helynevek ugyanis minden időben a városkép kialakulásának lényeges jegyeit mutatják, és így bennök nemcsak nyelvi emlékeket, hanem helyrajzi, társadalom- és gazdaságtörténeti kútfőket is kell keresnünk.²

A korai felismerések ellenére a magyarság települési területén keletkezett városok utca-, tér- meg más, a belső terület részeire vonatkozó helyneveinek települési egységenként való összegyűjtése és az anyagnak a helytörténetírásban való felhasználása mindezideig csak csekély mértékben történt meg.³ Az újabb kutatás számára fokozottan kell hangsúlyoznunk az ilyen jellegű anyag egyes településenként való összegyűjtésének és feldolgozásának fontosságát. Joggal várható, hogy az így gyűjtött és kellőképpen megmagyarázott helynévanyag biztos részlettanulságai a helytörténetírás számára olyan általánosabb érvényű megállapítások lehetőségét készítik elő, amely majd a további kutatásban az analógiás magyarázatok egész sorát teszi lehetővé.

Természetes azonban, hogy a belső terület helynevei esetében elsősorban a régi réteg érdemel figyelmet. Mint azt már EPERJESSY KÁLMÁN is meggyőzően fejtegette, az ilyen névadásban ugyanis két, egymástól meglehetősen élesen elválasztható korszakot kell megkül-

¹ Szabó Károly, A magyar helynevekről: ÚjMMúz. 1850—1. I, 370. kk. — L. még erre nézve tölem: A magyar helynévkutatás a XIX. században: Az ETI Évkönyve 1943. 197—9 és kny. 19—20.

² Eperjessy Kálmán, Várostörténet az utcanevekben: Domanovszky Eml. 125 kk.

³ Az Eperjessy könyvészeti utalásaiban idézett és Budapest, Pécs, Pozsony, Szeged meg Vác utcaneveit tárgyaló régebbi munkákon kívül csak Dés, Nagyenyed és Zilah helyneveit, illetőleg települését tárgyaló újabb dolgozataimra hivatkozhatom.

lönböztenünk. Az első korszak a bizonyos kollektív önkéntelenséggel, szinte öntudatlansággal alkotott népi, természetes helynevek kialakulásának a kora. Ez nálunk a múlt század közepéig, nem egyszer, így Kolozsvár esetében is, a század utolsó éveiiig tart. Az e korban keletkezett utca- és más elnevezések a szóbanforgó település-részek vagy tereptárgyak valamilyen szembetűnő, elsődleges helyrajzi, tulajdonjogi, gazdasági, vallási, nemzetiségi és más jellegére utalnak. Egészen más természetű a második korszak névadása. Ekkor már nem maga a lakosság alkot és nem az önkéntelen, szinte tudattalan közhasználat állandósít hosszabb-rövidebb időre bizonyos elnevezéseket, hanem külső tényező, a hatóság szól bele a névadásba. E korszak kezdete itt Kolozsvárt a 48-as mozgalmakkal¹ esik egybe, de egyre erősödő, a régi helynévanyagot megsemmisüléssel fenyegető hatása igazában csak a századvégi nagy utcaátkeresztelések idejétől érvényesül. Az újonnan keletkező nevek eleinte a város történetében nevezetes szerephez jutott személyiségek, események megörökítésének célzatával csak szórványosan jelentkeznek. 1898 táján azonban e történetietlen szemlélet elérkezik ahhoz a ponthoz, amikor a régi nevek jó részét újakkal, jobbára a helyi és a nemzeti történelem időtlen nagyjainak, de nem ritkán csak múló értékeinek nevével alakult helynevekkel cseréli fel.² Ez időtől kezdve a város régi beszélő és egyéni helynevei helyett még sok más város helynévanyagában is fellelhető néma és egyénietlen elnevezések keletkeznek. Ezért aztán e korszak helynevei már a helytörténet számára nem nyújtanak semmi tájékoztató adatot. És míg az első korszak névanyagában bizonyos állandóság, sőt elkerülhetetlen, lassú, természetes változásában, átalakulásában is a történeti kutatás számára igen-igen érdekes helyi mozzanatok, okok és okozatok figyelhetők meg, a második korszak a maga történetietlen, szeszélyes, állhatatlan újítás-vágyában meg-megújuló hévvel

¹ L. ezt alább a *Hid-, Monostor-, Unió- és Wesselényi-utca* címszó alatt.

² Az egykorú hírlaptudósítás elárulja, hogy például Kolozsvár esetében ez átkeresztelés megindításában még Jakab Eleknek is része volt. „A város utcáinak mai elnevezése — írják 1898-ban — nemesak komikus hangzású az idegenek előtt, hanem számtalan tévedésre, zavarra ad okot. Már Jakab Elek adott be évek előtt egy javaslatot az utcák és terek új elnevezésére, miben igen ügyes történelmi fejtegetésekkel támogatja tervezetét. Később dr. Eszterházy Sándor is készített javaslatot, mely a Jakabéval együtt a városi szakbizottságok elé került. Azok albizottságot küldtek ki, amely véleményezésre kiadta a tervezetet egyes bizalmi férfiaknak“ [Magyar Polgár 1898. ápr. 5-i sz. 4—5]. Ezzel kapcsolatban készülhetett az az 1898-i utca-elkeresztelési javaslat, amelyet magam is használtam (L. a források között). — Sajnos Jakab említett tervezetét a városi levéltár anyagának hozzáférhetetlen volta miatt nem ismerjük.

váltogatja, cserélgeti a régi és az újabb helyneveket. Így van aztán utca, mely három-négy évtized alatt ennyi; esetleg még több nevet viselt és van név, mely ugyanennyi időn belül már a város három-négy helyére is átvándorolt.

Már ez elvi megjegyzések tekintetbevételével is a Kolozsvár belső területének elnevezéseivel foglalkozó számára szinte természetesen kínálkozik az első korszak határmesgyéjéül a múlt század vége. Számításba véve aztán azt, hogy éppen ezidőtájt, 1895-ben a településterület Kolozsmonostornak a városhoz való csatolásával mesterségesen is gyarapodott, mindenképpen indokolt Kolozsvárnak csak azt a régi településterületét vizsgálni, melynek nyugati határát ma „értelmetlenül“ a város belsejében lévő *Szélső-utca*, mint a régi településhatárnak egyelőre még szerencsésen egyetlenül megmaradt emlékköve mutatja.

2.

A belső-erdélyi medence peremén mindenütt az erdővel borított hegyvidék és az erdőtlen dombvidék találkozási pontjánál, az ú. n. vásárvonalon alakultak ki azok a cserekereskedésre, adásvételre alkalmas ősemberi telepek, amelyek a későbbi nagyobb, városi települések alapjául szolgáltak.¹ Így a Gyalui havasoknak egykor szinte megszakítatlan végtelenségben a mai kolozsvári határig lenyúló erdőöve és a többé-kevésbé fátlan-erdőtlen Szamosvölgy, meg az itt kezdődő, ugyanilyen jellegű Mezőség érintkezési vonalán, az emberi településre tehát különösen kedvező területen alakult ki Erdély legjelentősebb városa, Kolozsvár.

Az első, a régebbi kőkorszakból származó telep-nyomokat az Ős-Szamos szintjének a mainál jóval magasabb volta miatt a Fellegvár, a Borjú- és Kányamál meredek martjának felső részein kereshetnők, ha a laza-homokköves, agyagos dombvonulat állandó mállása, csúszása e nyomokat nem sodorta volna le, nem tüntette, temette volna el. A későbbi, esiszolt kőkorszak emberének maradványait azonban már nemcsak a Kert-utca és a monostori kőbányák magasságában, az ú. n. fellegvári terraszon, de a Szamos

¹ Itt és a következőkben a magyar honfoglalás idejéig terjedő korra nézve Cholnoky Jenőnek és Kerekes Zoltánnak e dolgozat végén felsorolt munkáira támaszkodom. Az őskorra vonatkozó részre nézve felhasználtam Roska Márton, Erdély régészeti repertórium a I. Őskor. Kvár, 1942. 134—6 gazdag adattárát is. Nagy segítségemre volt Ferenczi Istvánnak kérésemre a Kolozsvár településére vonatkozó újabb régészeti eredményeket is magába foglaló, közelebbről elkészülő dolgozatának kéziratban rendelkezésemre bocsátott vázlata. — A kézirat felhasználásának lehetővé tételéért neki e helyütt is köszönetemet fejezem ki.

áradásaitól immár nem veszélyeztetett, ú. n. városi terrasz egyes pontjain: a Farkas-utca végében és a Nemzeti Színház megetti területen is megtalálták. A rézkorba átmenő korszak újabb néphullámai is a kiemelkedőbb pontokat kedvelték: inkább a Fellegvár és a Kőváry-telep ponkját, a Házsongárd-tetőt, a monostori kőbányák vidékét szállták meg, de emellett rátelepedtek az előbbi korból ismert Farkas-utca-végi kőkori telep tájékára is. A rézkor embere a Felső-Szén-utcában a mai Pasteur-intézet táján és Koltzsmonostoron, a bronzkoré meg a Tordai-út környékén hagyott maga után nyomokat. A vaskorban az ember már lemerészkedett a Nádas árvizes völgyébe is, de megszállva tartotta a Külső-Farkas-utca végének és általában a Kővespadnak a városi terrasz szintjéből kissé kiemelkedő, emberi településre különösen alkalmas laposát. Ezen a részen a régészek a római kort megelőző időben már népileg közelebről is meghatározható, alkalmasint egy előszkíta néptől, meg kelta-dák népektől származó nyomokra bukkantak.

Az emberi telepeknek a jelzett helyeken való keletkezését nemcsak az áradásmentes, természetes telephelyek, a halban-vadban gazdag vizek és erdőségek tették lehetővé, hanem a mezőségi és erdőségi telepek között önként adódó árucesere, meg a Szamos-völgy, valamint a mezőségi jellegű Szénafüvek vidékén könnyen adódó kezdetleges állattenyésztési és földművelési lehetőségek is. Ezen felül a Szamos vizének mesterséges eldugásával a vízgazdálkodásra, mesterséges tavak képzésére is lehetőség nyílt. Ez tehát nemcsak halgazdálkodást, de valamelyes kezdetleges malomipart is lehetővé tett.¹ Ezeknek az alkalmasint csak szórványos telepeknek erdélyi viszonylatban való különösebb jelentőségéről azonban mindezek ellenére a római korig, Traianus hódításának kezdetéig (103—105) nem beszélhetünk. Csak a római telepések fejlesztettek ki a Kiszamos völgyének e felső szakaszán ez országész viszonylatában fontosabb, városias települést egyrészt azzal, hogy itt, Napocán vezették át az Apulum (Gyulafehérvár), illetőleg Potaissa (Torda) felől jövő és a meszesi végvár, Porolissum (Mojgrád) felé távolodó fontos hadi utat, másrészt meg úgy, hogy e települést Észak-Dácia közigazgatási központjává, előbb municipiummá, majd coloniává tették. Római vár itteni egykori létének azonban nincs kétségtelen nyoma. A fő római település egyébként az Óvár területén lehetett, de a talált maradványok lelőhelyének tanúsága szerint lehettek kisebb-nagyobb telepek a városi terrasz,

¹ A városon átfolyó *Malomárok* őst is Kerekes a bronzkorban keresi [i. h. 44—5].

sőt a város határának távolabbi pontjain is (pl. a Szénafüveken). A római kor után Napoca közvetlen közeléből (Kardosfalva, Monostor) a magyar honfoglalásig csak gót sírok és szórványos leletek kerültek elő. A népvándorlás többi népei közül például sem az avarok, sem a húnok nem hagytak itt nyomot; szláv (bolgár-szláv?) lelet is mindezekig csak egyetlenegy került elő.

A népvándorlás utolsó hullámaival érkező magyarság is, úgy látszik, kezdetben a Kövespadon át vezető római út környékére telepedett, oda tehát, ahol az út Erdély déli részéből az Almás és az Egregy völgyén át haladt a Szilágyság felé. A római kor óta ugyanis ez volt az Erdélyt nagyjában észak-déli irányban átszelő legfontosabb útvonal. Kolozsvártól a Szilágyság felé tartó útszakasz fontossága azonban a honfoglalás után nagyon csökkent azzal, hogy a Nagy Alföld felé a Királyhágón átvezető, jóval rövidebb, újabb út keletkezett. Ez szükségszerűen áthaladt a Fellegvár sarkantyúja és a Házsongárd oldala közé behúzódó város mai belső területén, sőt az északi és a nyugati irányba tartó két út szinte kétségtelenül éppen a város központjában, a későbbi Nagypiacon találkozott. E találkozásnál, tehát az út legforgalmasabb szakaszán, a legenergikusabb ponton keletkezhetett az út és a vezér- vagy kora-Árpádkori település védelmére szolgáló királyi vár. Szinte általános az a vélemény, hogy a város és a vár a római colonia, Napoca helyén épült fel, de hogy mikor, erre nincsen biztos adatunk. Az azonban kétségtelen, hogy a vár is még a tártárjárás előtt megvolt, hiszen 1213-ban már említik.¹

A várépítés maga nagyot lendített Kolozsvár várossá fejlődésén. A vár ugyanis veszély esetén nemcsak a bennlakóknak, de a vár közvetlen közelében elhelyezkedő várszolgáknak és várjobbágyoknak is menedéket nyújthatott, a falak védelmében kifejlődő ipar és kereskedelem pedig messze vidékek keresett piacává tette a kolozsvárit. Magasabb fokon és egyre hatalmasodó méretekben folyt tehát itt tovább az a csere-, helyesebben a mező-, erdőgazdálkodó, állattartó javakat meg az ipari, kereskedelmi termékeket kicserélő kereskedelem, melynek ez az erdélyi medence vásárvonalán kialakuló város területe a kőkorig visszanyúlóan színtere lehetett.

A ma is Óvárnak nevezett területen keletkezett vár volt tehát a magja a későbbi Kolozsvárnak. Közvetlenül az Óvár déli fala mellékén hosszan nyugat és merőlegesen dél felé húzódva, azaz a későbbi Belső-Monostor-utca és a Nagypiac környékén is már

¹ Márki Sándor, Kolozsvár neve. Bp., 1904. [Kny. a Földrajzi Közlemények XXXII (1904). köt. 9. füzetéből]. — Csánki V, 310 kk.

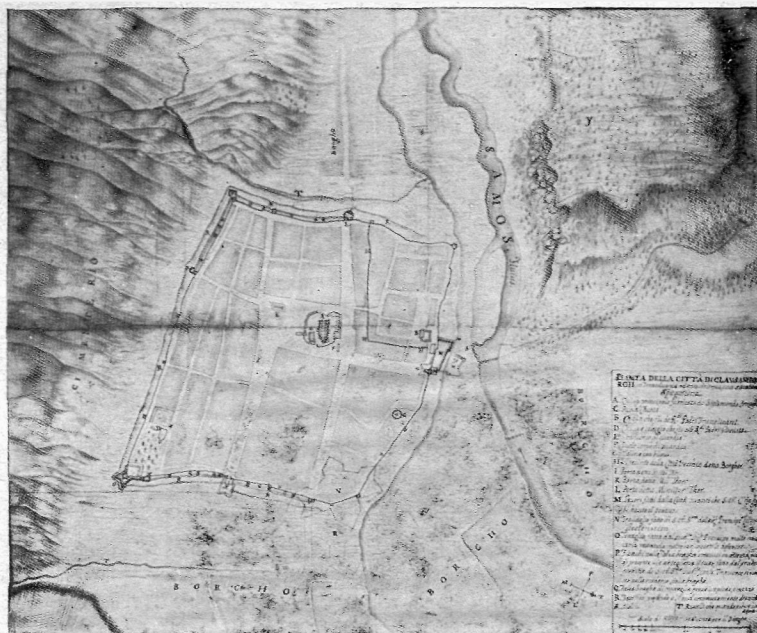
korán kezdhettek települni. E település szabályos kialakulása kapcsolatban volt azzal a törekvéssel, hogy ezen a legnagyobb forgalmú, a külső piac-képződésre tehát legalkalmasabb ponton, az Óvár közvetlen közelében biztosítsanak helyet az egyre növekvő árucseré számára. De a vár lakók ellátása szempontjából jelentős mezőgazdálkodó-állattartó települések keletkezhettek a vártól távolabb eső pontokon, a mai Szentpéteri templom környékén, sőt alkalmasint a hidelvi Nagy-utca táján¹ és a honfoglalás óta rendkívüli fontosságú nyugati út, a Monostor-út mentén is. E gondolatson végigmenve, a város kialakulásával foglalkozóknak meglehetősen megalapozott véleménye szerint a város mai határa több kisebb település határának a kolozsváriba való beolvasztásával keletkezhetett.² Ezek szerint eredetileg nemcsak Szentpéter volt külön település, de ilyenül tekinthető a mai Szentgyörgy hegy aljában temploma védőszentjéről elnevezett Szentgyörgy, a Szent Jakab terén Szent Jakab, a szomszédjában lévő Nagyszopor határrészben Szopor, a mai Tarcsa vidékén Tarcsaháza vagy Ondó-, illetőleg Andótelke, a Lombon fekvő Lomb nevezetű település és feltehetőleg a Kajántói völgyből vagy a Szénafüvek valamelyik völgyéből eltűnt Boctelke is. A középkorban a város ellátása szempontjából alig lehetett szerepe az 1367-ben az erdőségeken át Torda felé vezető út védelmére az útvonal legmagasabb pontjára telepített és közigazgatásilag 1848-ig a városhoz tartozó, teljesen román lakosságú Felek községnek.³

Az itt felsorolt elpusztult, illetőleg településükkel, határukkal a város határába olvadt, eredetileg önálló települések a város településképének alakulása, fokozatos növekedése szempontjából nem egyformán jelentősek. E tekintetben csak az Óvár közvetlen közelében alakuló új város, a mai Szentpéteri templom tájékától települési területével a város felé növvő Szentpéter, a Hidelvének feltehetőleg már a középkortól sarjadzó település-magja és a nyugati út mellékén alakulató település-részek lehettek számottevők.

¹ Arra, hogy itt már korán település kezdődhetett, abból merek következtetni, hogy a városnak erre, a Kisszamos balpartján lévő területére még 1712-ben is az Óvárra vonatkozó *Vetus intra moenia* megjelölés szemben *Hidelve vel Vetus Extra moenia* alakban hivatkoznak [ENMLt. Jósika Hitb. lt. Regestrum seu Series contributionis 1712 Civitatis Claudiopolitanae]. Szerintem ez valószínűleg azt jelenti, hogy az itt még az óvári korban keletkezett települést természetesen már eleitől kezdve az Óvárhoz tartozónak tekintették.

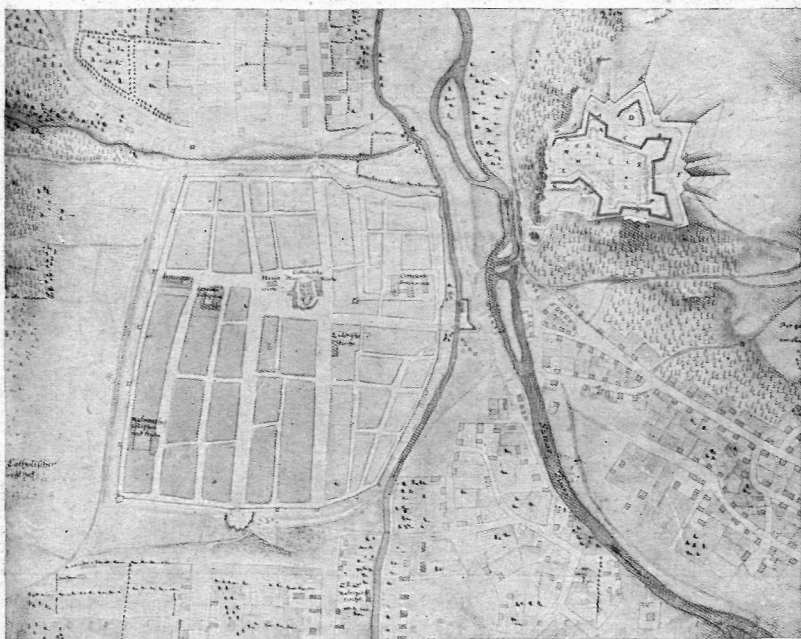
² Erre és az alábbiakra nézve l. Jakab I, 287 kk., 321 kk., valamint Makkai László, Társadalom és nemzetiség a középkori Kolozsváron: Kvári Szemle II (1943), 89 kk. és a tőle közölt térképvázlatot [i. h. 91].

³ A telepítésre nézve Jakab I, 375, Okl. I, 94.

Kolozsvár 1691-ben

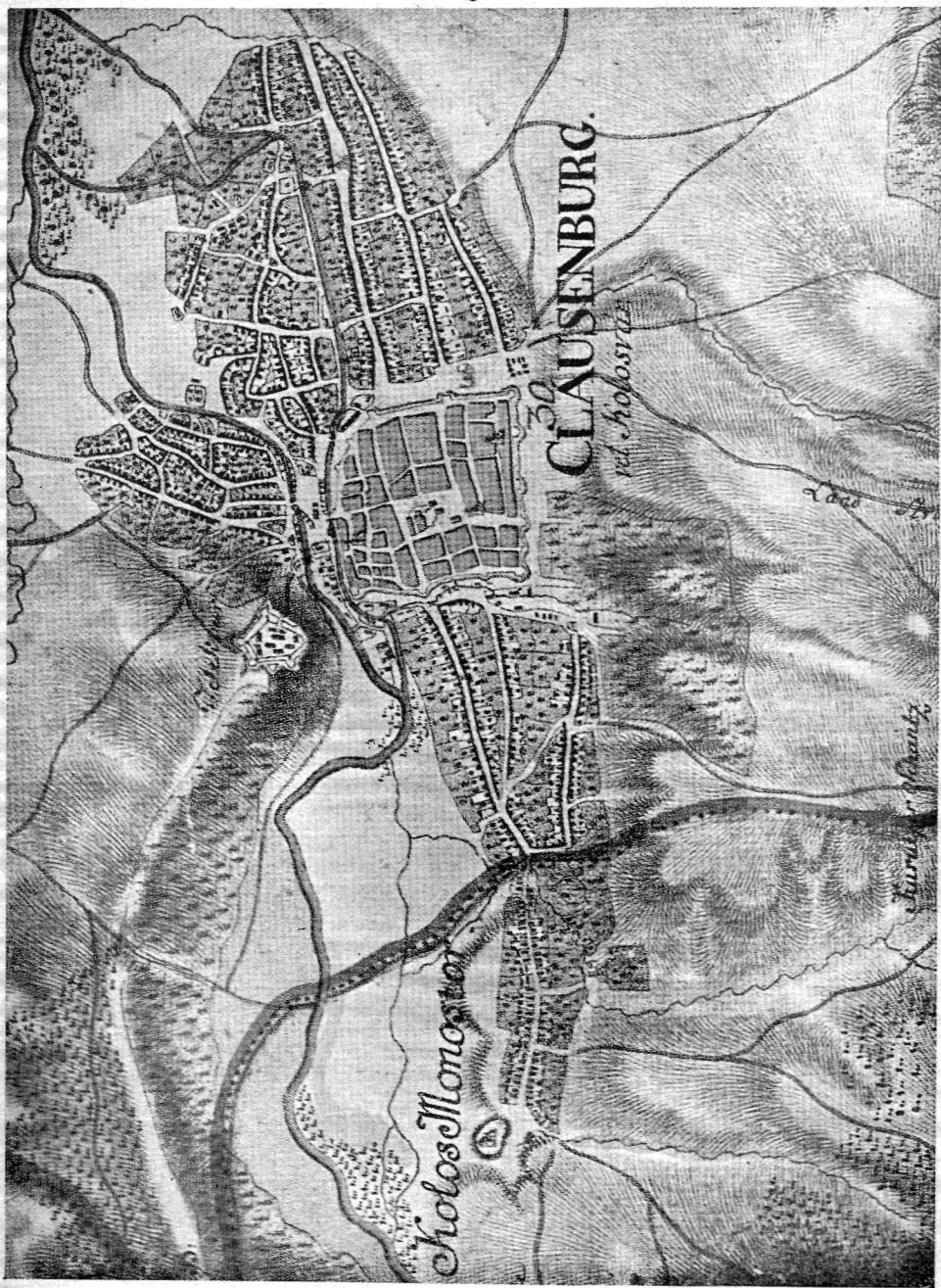
A bécsi Hadilevéltárban levő térkép csak a várfalakon belüli utca-hálózatot és a külvárosoknak néhány fő-utcáját jelzi. Halványan láthatók rajta az akkor már tervbe vett Fellegvár védműveinek körvonalai is.

Kolozsvár 1718-ban

Eredetije a bécsi Hadilevéltárban

Kolozsvár 1763—87-ben

Méretarány 1 : 28.000. A többszínnyomású eredetű közzétette Borbély Andor és Nagy Julia „Magyarország katonai felvétele II. József korában” című művében (Bpest, 1932). Az itt közölt nyomat az olt megjelent térképről készült.

Kolozsvár településének korai alakulásából vázlatosan legalább ennyit tudnunk kell ahhoz, hogy a középkor végétől egyre gazdagodó történeti forrásokban jelentkező, s a belső területre vonatkozó helynévanyag tanulságait a helyrajzi kutatásban értékesíthessük.¹

Az ilyen jellegű helynévadatok sora ugyan már 1372-ben, a XIV. században egyetlenül előforduló *Magyar-utca* nevének említésével kezdődik, de a régi város utcahálózatának kialakult voltaira csak a következő század közepetájáról vannak kétségtelen adataink. Eddig azonban Kolozsvár fejlődése szempontjából újabb jelentős esemény történt. Mint már előbb is láttuk, a városnak legrégebbi magját alkotó óvári település keretei ugyanis az egyre szaporodó lakosság számára már korán szűknek bizonyultak, és így a várfalon kívül, az útgyűjtő külső piac területén átfutó utak mentén újabb település-sorok alakulhattak ki. Rendre-rendre a várfalon kívüli település lakossága jóval meghaladta a várban a falak viszonylag biztos védelmében élők számát. A XV. század elejére a jelentős külső települések védtelensége, illetőleg védelmök szükségessége annyira nyilvánvalóvá vált, hogy 1405-ben a kolozsváriak kérésére Zsigmond király jelentős városi kiváltságok megadásával egyidejűleg új, nagyobb területet védelmező várfalak felépítését rendelte el [Okl. I, 123—6]. Ezzel aztán a városnak az a hadászati jelentősége, amely már a királyi vár (Óvár) megépítése óta is kétségtelenül megvolt, most még növekedett, hiszen a legfontosabb északerdélyi utak metszési pontjában épített új vár e keleti országrésznek sokáig legjelentősebb vára lett.

Az Újvár falai az új városnak ekkorra már nagy vonalaiban kialakult, feltűnően szabályos utcahálózata köré a rendelet kiadása után hamarosan, tehát még a XV. század első felében felépültek. Erre kétségtelen bizonyítékot az az alább még többször említett, 1453-i lakosság-összeírás szolgáltat, amelyben az utcák, helyesebben városrészek szerint összeírt lakosok szemléje során már az egyes utcáknak falakon belüli és a rajtok kívüli részeiről emlékeznek meg. Az új vár falain belüli település utcahálózatának szabályos kialakulására nézve, helytállónak látszik az a HANTOS GYULA²

¹ Az alábbiakban a helyneveket irodalmi alakban közlöm; az összes alakváltozatokra és részletekre nézve az adattári rész egyes címszavai tájékoztatnak.

² Kétvízközi majorok. Kvár, 1943. 6 k.

eszmeköltő észrevételeinek figyelembevételével kialakult véleményem, hogy az Óvár falain kívül a külső piaccal kapcsolatban keletkezett települések részint az Óvár déli fala mentén a Királyhágó, részint a keleti fal tövében a Szilágyság és a déli várfalra merőlegesen Torda, illetőleg Szeben felé vezető út mellett kezdtek kialakulni, ott tehát, ahol az említett utak forgalma az újabban települő, főként természetesen kereskedő-iparos lakosságot ez utak mentén való, tehát szabályos, soros-településre csábíthatta. Az újabb várfalakon belüli új város utcahálózatában a három legnagyobb és legfontosabb utca, t. i. a Monostor-, Híd- és a Szeben- vagy Torda-utca, ezzel együtt a későbbi Nagypiac északi meg nyugati sora, tehát már az óvári korszak végéig kétségtelenül jórészt kialakult, és így a piactér három, északkeleti, északnyugati és délnyugati sarka is megvolt. A középkori utcahálózat végleges kialakulásában jelentkező feltűnő szabályosságnak tehát az lehet legalább is egyik, szerintem mindenesetre főoka, hogy a másik két főutca, a Közép- és a Magyar-utca iránya eleve is ehhez a már kialakult szabályos alaprajzi elrendeződéshez igazodott. A Magyar-utca esetében különben is nem felejtendő el még az sem, hogy ez az utca Szentpéter (a város ellátásában mindmáig oly fontos „hósfáti“ részek) felé legrövidebb úton éppen az Óvár délkeleti sarkától vezethetett keletnek. Az elrendeződés részarányos voltát ezen túl főként az szabta meg, hogy a XIV. század közepén kezdődő nagytemplom-építkezés tanúsága szerint¹ e század első felére már teljesen kialakult a Nagypiac és így minden városépítő tevékenységnek e természetes, új központot kellett elsősorban tekintetbe vennie.

Érdekes megfigyelni az Ó- és az Újvár egymáshoz való viszonyát is. A kettő utcahálózatja között elrendezés tekintetében észrevehető a különbség. Az Újvárnál többszörösen kisebb Óvár utcahálózatában semmi olyan szabályosságot, tervszerű rendező akarat nyomát nem fedezhetjük fel, mint az Újvár esetében. Valószínűnek látszik, hogy az Árpádház korában kialakult királyi vár magyar települői, lazább települési formáinak továbbélése határozta meg gleve is az óvári városképnek ezt a kevésbé szabályos és kevésbé részarányos jellegét, az Újvár utcahálózatának szabályos és részarányos kialakulásában viszont a már előbb is jelzett, természete-

¹ A Szent Mihály-templom építkezése még 1349 előtt megkezdődött [Erre nézve l. alább a megfelelő címszót]. Az építkezés helyével kapcsolatban Hantos a következőképpen vélekedik: „Az új főtér nem azáltal lett főtér, hogy ide építették a Szent Mihály-templomot, ez legfeljebb emelte és gyorsította az új szerep kialakulását. A főtemplom ideépítése nem ok volt, hanem okozat, egy a fejlődés eredményeit és irányát okosan meglátó rendező agy belátása“ [i. h.].

sen adódó tényezőkön kívül hihetőleg a XI—XII. század óta betelepülő szászság rendszerező, fegyvelmező készségét kereshetjük.

Az Ó- és Újvár egymáshoz való viszonya nemcsak ebből a szempontból érdekes. Kérdés az is, hogy mi történt az Újvárnak a XV. század elején végrehajtott felépítése után az Óvárral. Erre elég könnyű felelnünk. Amint a mellékelt vázlaton és az egykorú XVII—XVIII. századi térképeken is látszik, az új városfal úgy épülhetett fel, hogy északnyugati sarka teljes egészében magába olvasztotta az Óvár északi és nyugati falát, a régi vár déli és keleti fala pedig alighanem az egész középkorban megmaradt, sőt egyes építmény-részleteiben megfelelően átalakítva még a múlt században is állt.¹ Az az egyébként feltűnő és az új várfal szabályos bástya-elrendeződéséből nem magyarázható jelenség, hogy t. i. az egykori Monostorkapu közelében is alig száz méterre egy kisebb, *Kovácsok bástyája* vagy *Kandia-utcai bástya* néven emlegetett várostorony, az Óvár egykori falának délkeleti szögletében, a Torony-, később Boeckai-utcában pedig a múlt században is még városi tömlőnek használt bástya, a *Torony* volt, mindez mutatja, hogy hol tört meg az Óvár délnyugati sarkában kelet felé fordulva a nyugati, a délkeleti sarokban északnak tartva a déli városfal, és hogy miként alkalmazták később az Újvár korának védelmi rendszerében, illetőleg közigazgatásában az Óvár egykori hadászati fontosságú építmény-részeit. Nem kell elfelednünk azt sem, hogy az Óvár az Újvár felépítése után is alkalmasint még sokáig amolyan belső-vár szerepét tölthette be. E rész továbbelő zártságát elősegíthette az is, hogy az Óvárnak a külső-város (Újvár) vegyes, főként magyar és szász lakosságával szemben még a XV. század közepén is teljesen szász lakossága volt.²

Az Óvár főkapuja természetesen a déli falon, a későbbi Mátyás király-utca déli végén a legforgalmasabb, nyugati útra és az ennek délfelé kanyarodó folytatását képező Szeben- vagy Torda-utcaára nyílt. Másik, kisebb kapuja alighanem az északi oldalon a vízre, a Malomárokra, illetőleg a Szamosra vezethetett ki.³

E kettőn kívül aligha lehetett az Óvárnak több várkapuja. Az Újvár falát már a sokszorosán nagyobb területet behálózó, fejlet-

¹ Erre az alábbi fejtegetéseken kívül l. még a *Kandia-utcai bástya*, *Puskaporos-bástya* és *Torony* címszó alatt mondottakat.

² Erre abból következtethetünk, hogy a magyar polgárság 1453-i utcánként való összeírásában az Óvár nem szerepel. Ott tehát nem lehetett magyar lakosság, más meg épen nem.

³ Ez maradhatott meg az Újvár korában a XVIII. század végéig a *Vízkapu* vagy *Víz-utcai bástya*ban, és ezt említhetik 1568-ban *Felső-Kisajtó* néven.

tebb utcarendszernek megfelelőleg a városból kivezető utak met-szési pontjában négy nagy, bástyaszerűen erősített kapu (*Híd-vagy Malom-, Közép-, Magyar- és Torda-kapu*), és ezen kívül még néhány kisebbjelentőségű, de szintén bástyával megerősített kapu, illetőleg ajtó (*Szénkapu*, vagy *Szén-utcai kisajtó*, a *Szappan-utcai bástyán* kivezető *Kiskapu*, *Felső-kisajtó* vagy *Vízkapu*, *Kandia-utcai bástya* ajtója, stb.) törte meg. Ezeket a jobbára kézműves la-kosságú város céhekbe tömörült polgársága építtette és tartotta fenn; háborús veszély esetén a védelem is a céhek kötelessége volt.¹

A város későközépkori utcahálózatának neveit a magyar pol-gárság 1453-i összeírásából ismerjük. Belőle kétségtelen, hogy ak-kor már megvoltak az új várfalon belül a város legfontosabb utcái (*Híd-, Farkas-, Fazekas-, Hosszú- vagy Magyar-, Király-, Közép-, Monostor-, Szeben- vagy Torda- és Szén(a)-utca*), és kialakult ezeknek a várfalakon kívüli folytatása is. Véleményem szerint azonban ez utóbbiakat nem is úgy kell tekintenünk, mint amelyek a várfalakon belüli utcák folytatásaiként keletkeztek, hanem — a fennebbi előadottak értelmében — úgy, mint amelyek a várfalakon kívüli településekből önállóan fejlődtek és terjeszkedtek minden irányban, de főként magától értetődően, gazdasági érdekeiknek megfelelőleg elsősorban a jelentős piacánál fogva számukra oly fontos város belső, várfalakkal körülvett települése felé. Legalább is a mai Szentpéteri templomtól a város felé vezető Külső-Magyar-utcáról szinte kétségtelenül megállapítható, hogy kifejlődését ez ön-álló településtől a város felé irányuló utcaképző települések sza-porodásának köszönheti. Erre mutat szerintem az is, hogy a közép-korban ezt az utcát *Szentpéter utcája* néven is emlegették.

Futólag említettem már, hogy az 1453-i összeírásban csaknem mindenik utca esetében a várfalon belüli (intra muros) és rajta kí-vüli (extra muros) utcarészekről emlékeznek meg. A két részt azonban nemcsak a városfal választotta el egymástól, azaz a város-falon kívüli, külső utcák nem kezdődtek közvetlenül a falakon, illetőleg kapukon kívül, hanem — mint a jóval későbbi egykorú térképekből is látható — tőlük, középkori értelemben vett ágyú- vagy puskalövésnyi távolságban. A várfal külső része mentén így egy meglehetősen széles, beépítetlen, puszta öv futotta körül a várfalat. Sem a várfalak belső falához tapadva, sem erre a külső, puszta te-rületre nem volt szabad építkezni, hiszen a külső építmények az ellenséget a vár észrevétlen megközelítésében segítették volna, a belső részen meg a várfalhoz tapadó épületek akadályozták volna a várvédelemre való felvonulás zavartalan menetét. A külső, beépi-

¹ Erre nézve l. egyebek mellett Jakab II, 118, 161.

tetlen öv a maga természetadta pusztaságában mindössze csak a vár észrevétlen megközelítésének megakadályozását könnyítette volna meg. A védművek közelében és főként a fontosabb városkapuk tájékán egy-egy ideiglenes jellegű, könnyen eltávolítható kovácsműhelyen és pálinka-áruló bódén kívül más polgári lakásnak helye nem volt. A beépítetlen övön ezenkívül csak szintén könnyen elmozdítható cigánytelepülések keletkeztek [III, 538, 552]. A védekezés hatékonyabbá tétele szempontjából egyrészt a várfalon kívül néhány méter távolságra egy kisebb kőfalat (*Kökert, Zwinger*) vontak,¹ másrészt meg a beépítetlen területet megmélyítették, árokszerűen képezték ki. E várárkot természetes csapadékon kívül aztán a Békás felől idefolyó keleti és a Házsongárdból lejövő nyugati Cigánypatak olyan posványos, mocsaras vízárókká tette, hogy emiatt a vár észrevétlen megközelítése lehetlenné vált, sőt a várostrom is nagyméretben megnehezült.²

Már előbb láttuk, hogy az 1453-i összeírás a város utcarendszeréből mindössze nyolc utca nevét őrizte meg. Kétségtelen azonban, hogy az új falakon belül már ekkor ez utcákból kiágazó, illetőleg őket összekötő utcácskák és sikátorok szabdalták kisebb részekre a város belső területét. A középkorból azonban egynek sem maradt fenn a neve. Alig hihető azonban, hogy legalább az északeleti városrész, a Szappanváros, meg a délnyugati vársarok, a Buza-utcák környékének utcái és az itt csak a XVII—XVIII. században jelentkező elnevezések már a késő-középkorban ki ne alakultak volna.³ Magától értetődik, hogy az Óvár utca-rendszere és a vele kapcsolatos helynévanyag meg már ezt megelőzőleg megvolt.

A város utca-, tér- meg más elnevezéseinek teljes gazdagsága a XVII—XVIII. századi forrásokból tárul elénk. Ez egyébként a város régi településkereteinek szétfeszülése és így a településne-

¹ Ebbe a Kökertbe temetkeztek is. 1603 táján például a városi tanács rendelete szerint a Monostorkapu melletti részbe temetkeztek a Híd- és a Torda-utca felső szerin lakók [Jakab II, 421. — EM. 1894. 141].

² A várárkokat már a középkorban egyes helyeken, például a Monostor-kapu és a Malomárok között a várfal mentében halastavakká alakították, sőt a Monostor-kapu előtt vízgyűjtő medencét is létesítettek, hogy veszély esetén eláraszthassák a várárkot vízzel. A két Cigánypatak vizével sokszor tíz méter szélességben és embert ellepő mélységben felduzzasztott várárok vize komoly akadály volt. — Megjegyzendő, hogy 1718-ban megemlékeznek arról, hogy a Hídkapu előtt a kétvízközi Barompiacon is volt régebben halastó [Minderre nézve l. Jakab III, 538, 553. — Kerekes 52. l. térk. — Hantos 14].

³ A város történetére vonatkozó forrásanyag hozzáférhetetlen volta egyelőre megakadályoz abban, hogy a XVI. századi források átvizsgálásával megállapíthassuk a város későközépkori és kora-újkorai városképének helynévanyagát.

vek keletkezése tekintetében is nagyon jelentős kor. Ekkor a várat körülvevő puszta övön túl a már eddig meghatározott irányokban keletkezett főútvonalak jelölésére a várfalakon kívüli voltokra utaló, *külső* jelzővel összetett utcaneveket alkalmazták. Így keletkezett aztán a magyar viszonylatban kolozsvári különlegességnek számító,¹ az idegen, sőt a történetietlenül gondolkozó bennszülött számára is furcsa utcánév-rendszer,² melynek tagjait a Farkas-, Híd-, Király-, Közép-, Magyar-, Monostor-, Szén-, Torda-, sőt jóval később még a Szappan-utcának is a várfalon kívülre mutató *Külső*- és ennek megfelelőleg a Vár falain belüli részekre utaló *Belső*-jelzővel alakult névváltozata alkotta. Bár az ilyen utcánév-adásra első adataink csak a XVII. század közepe tájáról vannak, az 1453-i lakosság-összeírásnak az utcák falon belüli és rajtuk kívüli részére vonatkozó latin megjelölése (intra muros-extra muros) arra utal, hogy az ilyenféle megkülönböztető névadás szokása talán még a középkor végén kialakult.

Míg a várfalon belől fekvő utcák Kolozsvár városi, kereskedőiparos, kisebb mértékben értelmiségi lakosságának településterületét képezték, a várfalak mellett húzódó puszta övön kívül a mezőgazdálkodó-állattartó lakosság falusias települései helyezkedtek el.³ Fejlődni, terjeszkedni a város csak erre tudott. Ezek a részek szívták fel magukba azokat a város közelébe húzódó betelepülőket, akik az őslakosság természetes szaporulata mellett egyre növelték a város lakosságának számát és tölték egyre kijjebb a város településének külső határát is. A várárokkal elválasztott két települési öv, az iparos-kereskedő-értelmiségi és az állattartó-mezőgazdálkodó városrészek térbeli egybeolvadása csak a XVIII. század végétől a városfalak jelentőségének teljes megszűnése korától kezdő-

¹ Erre nézve l. Eperjessy, i. h. 131.

² A századvégi ilyen szellemű vélekedésre nevezve érdekes idézni egy egykorú tudósítás következő részletét: „A már tarthatatlan és komikus állapot — írja az egykori hírlapíró —, melyben a sok kis, nagy, hosszú, görbe, kurta, külső, belső, alsó, felső megkülönböztetéssel bíró utcanevek a közönséget állandó bizonytalanságban tartják, elodázhatatlaná tette a város új térképének kiadása előtt az utcanevek rendezését“ [Magyar Polgár 1899. április 6-i sz. 5]. 1898—99-ben történt tehát az első nagy, a város régi utca- és térnévanyagát gyökeresen átalakító újra-keresztelés.

³ Hantos ebben a vonatkozásban találó ellentételezéssel a fogyasztó Kolozsvár-város körül kialakult termelő Kolozsvár-faluról beszél [i. h. 8]. A termelő Kolozsvár településeinek későbbi korokban való kijjebb költözésére, hátrálására és a fogyasztó, városiasodó Kolozsvár kereteinek szétfeszüléére érdekes megfigyelések olvashatók K. Kovács László »Hóstitói képek« című kis dolgozatában [Kvári Szemle I (1942), 29 kk. és főként a 35—7].

dött.¹ E tájtól az üresen maradt területeken részint nagy terek (*Trencsinvár* vagy *Trencsin-tér*, *Széchenyi-tér*, *London-tér*), részint meg utcák (*Nagymalom-*, *Sétatér-*, *Páris-*, *London-*, *Külső-Szén-*, *Külső-Felső-Szén-*, *Külső-Torda-utca*) keletkeztek, de a várfalakon belül is kialakult az újabb, szabadabb építkezéssel kapcsolatban az a belső utca-öv, mondhatni szinte körút, amelynek egyes részeit a *Fogoly-*, *Szöglet-*, *Rózsa-*, *Kis-Kandia-*, *Kandia-*, *Kenyer-*, *Ser (Sör)-* vagy *Serház-*, *Kőfal-*, *Kőfalsori-Szappan-*, *Rom-*, *Rejtek-*, *Csörgő-*, *Csillag-* és *Bethlen-utca* képezi. A kör a déli fal mellékén a régi Belső-Farkas-utcában folytatódik; de nem fut neki egyenesen a Fogoly-utcának. Mikor ugyanis a belső építkezések megkezdődhettek, itt a telkek már régóta közületek és magánosok tulajdonában voltak, s így nem épülhetett ki a déli városfal belső feléhez tapadó új utca és nem záródhatott be új utcával ez a belső „körút“.

A XIX. század közepe felé a várfalon kívül egy váratlan szerencsétlenség még ezen a fentebb érintett utca- és térképződéseken túl is új városrész kialakulását indította meg. 1831-ben ugyanis a nagy esőzésekkel kapcsolatos földcsúszás és sziklaomlás következtében a *Sáncoldala* kunyhóiban lakó szegénységet a veszélyeztetett helyről áttelepítették az *Agyagdomb* környékére, és így a *Cigánysor* déli folytatásaként újabb, bár nagyon nyomorúságos, rendetlen településrész kialakulása kezdődött meg. Ettől kezdve a század végefeléig a Györgyfalva és Pata felé vezető út mellékén is egyre sarjadzó soros település indult meg. E két út, valamint

¹ A bástyák és várfalak lebontása állítólag már a XVIII. század elején a *Vízkapunak* 1700—15 közötti lebontásával kezdődött meg [III, 561]. A második lebontott bástya a *Kandia-utcai bástya* vagy a *Kovácsok bástyája* volt; ez már 1796 táján romlófélben lévén, lebontották és kövét a Monostorkapu előtti kőhíd javítására fordították [i. h.]. 1811-ben a református főiskola (kollégium) kéri a kormányzékot, hogy a *Timárok bástyáját* és a körüle lévő városfalat bonthassa le, mert a várfal a tantermek világát elveszi, s a nap elzárása a lakószobákat egészségteleníti. Ezt a kormányzék a várfal helyén emelendő „diszes és bátorságos kökért“ építésének kötelezettségével meg is engedi [III, 563]. 1829-ben a város panaszkodik, hogy öt bástyát kell fenntartania a katonaság részére [III, 539]. Még ezt megelőzőleg, 1810-ben lebontották a déli falon a *Kőművesek bástyáját*, 1817 táján pedig az északkeleti várfal-részen a *Kerek-* és az *Olaszfokos-bástyát*. A többi bástyát, illetőleg kaput ilyen sorrendben bontották le: a *Fazakasok bástyáját* 1838 táján, a *Közép-* és a *Tordakaput* 1841-ben, a *Monostorkaput* 1843-ban, a *Puskaporos bástyát* 1858-ban, a *Magyarkaput* 1872-ben. Az *Asztalosok* és a *Szigyártók bástyájának*, valamint a *Szén-utcai kapunak* a lebontási évét nem ismerjük. A *Szabók bástyája* (Bethlen bástya) teljes egészében, a *Posztócsinálók*, a *Vargák bástyája* és a *Szappan-utcai bástya* (Tűzoltótorony) átalakítva ma is áll.

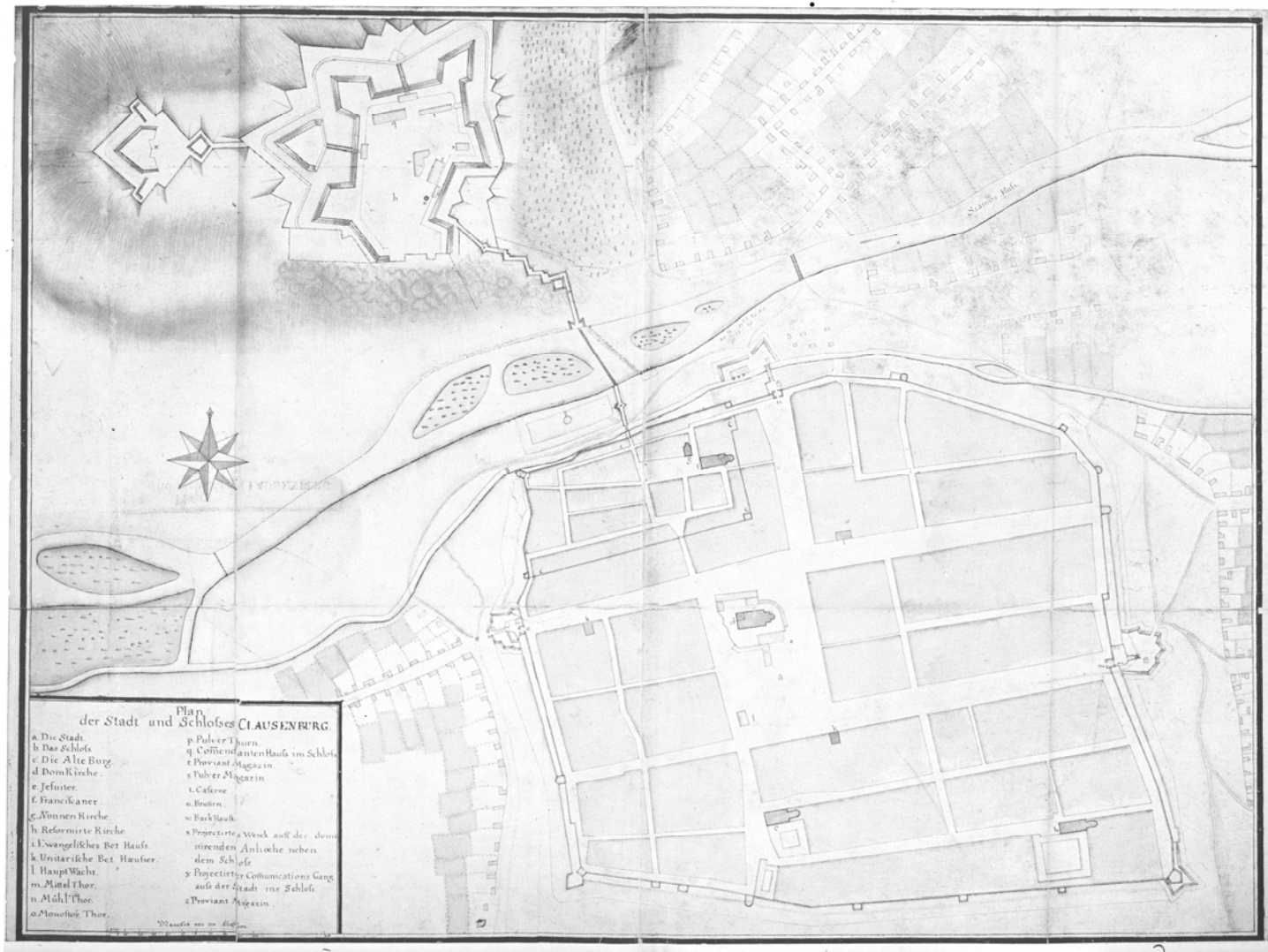

a Györgyfalvi és a Tordai út közötti terület nagyobbarányú be-települése azonban már csak századunkban öltött nagyobb arányokat.

Érdekes megfigyelni, hogy a településkeretek tágulásával miként vándorolnak, változtatnak helyet a város piacai is. Már előbb láttuk, hogyan keletkezett az Óvár dél-délkeleti sarkán, illetőleg oldalán a város első nagy vásártere, a *Nagypiac*. És amiképpen ez az „új“ vásárhely mentesítette az Óvár *Kis-piacát* (Karolina-tér) a zajos, csödületes sokadalmaktól, állat- és gabona-vásároktól, éppen úgy a városfalakon kívüli pusztá övön a XVIII—XIX. század folyamán kialakult újabb mentesítő piacok teszik lehetővé, hogy a Nagypiac hovatovább csak kereskedelmi, helyesebben üzlet-központtá (city) váljék [HANTOS 6]. Már a XVIII. század elejétől *Barompiac*-ot emlegetnek a Hídkapu előtt, azaz a későbbi Széchenyi-tér táján, ez időtől tehát állatvásárokat hihetőleg főként itt, a XIX. század közepe tájától azonban már a Trencsin-téren is tartanak; az utóbbi helyre telepedik ugyancsak a múlt század folyamán a *Fapiac* is, Ezzel egyidejűleg a Nagypiac csak országos vásárok alkalmával tartja meg a múlt század végéig vásártér jellegét. A településkeretek további tágulása és a belső átrendeződés magával hozza a piacok további vándorlását, tagozódását. A Trencsin-tér egy részét sétahellyé (*Kispark*) alakítják át, más részén állami és közművelődési intézmények épületeit (Nemzeti Színház, kaszárnyák, később a Tanítók háza) emelik fel. A Széchenyi-térről az állatvásárok az új közvágóhíd, a *Baromvásártér* környékére tolnak át, sőt az aprómarha számára is külön piac alakul (*Tyúkpiac*).

Mindebből nyilvánvaló, hogy a város első piactere, a Nagypiac a városon keresztülmenő főútvonalak metszési pontjában keletkezett és a későbbi természetes piacok is a főútvonalak mentén alakultak ki (*Trencsin-tér*, *Széchenyi-tér*). Látnivaló az is, hogy a főútvonalak iránya legalább is az óvári kor óta lényegesen máig sem változott. Mindössze a múlt század végén a vasút építése után helyezték a Szamoson kissé feljebb addig a Széchenyi-tér közepe táján, a Nagyhid-utca torkának nekifutó *Nagyhidat*¹ és szélesítették ki az új híd építésével egyidőben a *Zsidó-utca* eltüntetésével a vasútállomás felé vezető akkori *Nagy-utcának* az új híd hidelvi hídfőjétől a Kőmálalja-utca végéig, illetőleg a vele szemben nyíló Szűk-utcaig terjedő szakaszát. Ugyane tájon a Nagy-utcából nyíló Bácsi-, később Erzsébet-útról a Kőváry-telep kiépülésével áttérlődött a Nagy-utcaára a szomszédos Kisbács és a környékén lévő

¹ E legfontosabb híd helyét adataink szerint a XVII. század kezdetétől többször is változtatták [L. még a *Nagy-* és *Óhid* címszó alatt].

A város és a Fellegvár alaprajza 1734-ben
 Megjelent először Borbély Andornak „Erdélyi városok képeskönyve 1734-ben” című munkájában
 [Erd. Múz. 1943. 208. l. 6. kép és Erd. Tud. Füz. 161. sz. 6. kép]

falvak felé irányuló forgalom is, és így ez a vasút felé vezető utca a város legforgalmasabb utcája lett.

Kevésbé lényeges változás volt e tekintetben az, hogy a Közepkapu lebontása és a Trencsin-tér rendezése óta a Dél-Erdély felé a városon áthaladó forgalom is szinte kizárólag a Középutcán át haladt a Tordai-út felé, holott arra a múlt században még a Belső- és a Külső-Torda-utca volt a fő forgalmi útvonal.

4.

A településföldrajz tanítása szerint utca- és térnévrendszerünk első csoportjába az elsődleges városképet visszatükröző olyan elnevezések tartoznak, amelyek az utcák fekvésére, alakjára, irányára utalnak [EPERJESSY 128]. Ilyenek Kolozsvár esetében természetesen már az első középkori utca nevek között is vannak. A *Középutca* neve például alighanem még abból a korból származik, amelyben vagy a Farkas-, vagy a Király-utca még nem alakult ki, és így ez az utca Magyar- és a Király- vagy a Magyar- és a Farkas-utca között valóban a város keleti felének középső, s amúgy is egyik legfontosabb útvonala volt. A Magyar-utca nevének *Hosszú-utca* névpárja és ennek a Hidelvén jóval később keletkezett, hasonló társa, valamint a Hidelve leghosszabb, legszélesebb *Nagy utca*-ja a kérdéses utca terjedelmére utal. Az újabban Izabella fejedelemasszony nevét felvett *Kis-utca* a vasútállomás környékebeli társával és a később Liliom-utcává változott, hóstáti *Kis-Új-utcával* együtt éppen úgy rövidebb utcára vonatkozott, mint a közelében kialakult *Kurta-utca* neve; ez az utóbbi olyan rövid volt, hogy az ott végrehajtott városrendezés alkalmával végleg el is tűnt. Az egyetlen egy esetben, a *Kurta-Szappan-utca* névben a jelzőként alkalmazott *kurta* köznévi csak ez, egyébként valóban elég rövid utcát a többi, t. i. a Felső-, Hosszú- és Kőfalsori-Szappan-utcától különböztette meg, tehát csak viszonyító megjelölés volt. Ugyanígy néha a *nagy* és *kis* jelzővel ellátott helyjelölések ugyan a jelzett helyrajzi tényezők közötti nagy terjedelembeli különbségekre utaltak, gyakoribb volt azonban az olyan eset, amikor például a két viszonyított utca között alig néhány méteres hosszúság- és alig valamicske szélességi különbség volt (*Kis- és Nagy-Bretyó-, Kis- és Nagy-Buza-utca*). Legtöbbször egészen rövid és legalább is a környező utcákhoz képest szűk utcákra vonatkoztak a *sikátor* és *szoros* köznévvvel összetett utca-nevek (*Agyágdombi felső- és középső-, Buza-utcára menő-, Ecce homo-, Fülker-, Földesi-, Frölich-, Kandiáról kijáró-, Libuc-, Oláhtemplom-, Radnótfáy-, Sziget-sikátor, Gáspár havassa-, Görögök-, Minoriták-sikátora, Gáspár-*

szorossa, Házsongárdi sikátor vagy Szebeni-szoros); néha azonban az aránylag hosszú, de keskeny, szekérrel nehezen járható, a határból a városvégekre vezető hegyi-utacskákat is így jelölték (*Kismezőre járó, Kistemetői- és Temetői-sikátor, Hidelvére lejáró szoros*).

Az irányjelző utcanevek közé tartozik a *Torda-* vagy *Szeben-* és a *Monostor-*, újabban a *Bácsai-út* (*-utca*), a *Pata-* meg a *Györgyfalvi-utca* név; ezek mindenike az előtaggal megjelölt helység felé vezető útvonalra vonatkozott. A Fellegvárnak a távoli eszársváros felé néző kijáratát is *Bécsi kapunak* nevezték.

Az utcának a várfalon belül vagy kívül való fekvését határozta meg a kolozsvári ember a már előbb érintett *Belső-* és *Külső-* jelzővel ellátott utcanevekkel, de így különböztette meg a *Belső-Szamos* névvel a Malomárkot a Várhoz viszonyítva kijebb folyó Kisszamostól; ezt viszont ugyanilyen szemlélet alapján *Külső-Szamosnak* nevezte. Hasonló szemlélettel nevezte a Malomárok két partján álló két malom közül a jobb parton épültet *Belső-*, a balpartit *Külsőmalomnak*.

Kevesebbszer alkalmazták a kolozsváriak az utcanevekben a többnyire térszínkülönbségre utaló *alsó* és *felső* jelzőt (*Alsó-Boldog-, Alsó-Szén-, Felső-Boldog-, Felső-Szén-utca*); az ilyen jelzős utcanevek azonban néha nem térszín-különbségre vonatkoznak, hanem a város vagy a névadók településközpontjához viszonyított térbeli elhelyezkedést jelölnek (*Alsó-Kereszt-, Alsó-Király-, Felső-Kereszt-, Felső-Király-, Felső-Szappan-utca*). A Várhoz viszonyított szemléletből sajátságos, kettős jelzővel összetett, de teljesen logikus és szemléletes utcanevet is alkottak például a *Felső-Külső-Szén-*, illetőleg *Külső-Felső-Szén* és a *Külső-Alsó-Szén-utca* nevében. Ez utcák ugyanis egymáshoz viszonyítva különböző szinten és a várfalon kívül vezettek a város külső részei felé. Szintkülönbséget vagy talajegyenetlenséget számbavevő szemléletből eredtek az olyan nevek, mint *Sáncalji-, Kőmálalji-, Agyadomb alatti-, Gödrös-, Hegyvölgy-, Arok-utca, Nagytemető-alja* és *Temető-alja*. De ide tartoznak az utca elhelyezkedésére, alakjára, a közlekedésben játszott szerepére utaló következő nevek: *Alsó- és Felső-Kereszt-, Atjáró-, Bejáró-, Kijáró-, Gatyaszár-, Kötő-, Könyök-, Szöglet-, Vég sor-utca*, stb. A közlekedési útvonal viszonylagos keskeny és egyben sokszor elhanyagolt voltára utal a *Szük-, Gyalog-, Sáros- és Zsák-utca* név.

A településhely megválasztásában és a település alakulásában jelentős vízrajzi tényezők természetesen a korai időktől mindvégig szerephez jutnak a városképre vonatkozó névadásban is. Kolozs-

várt már maga a legnagyobb folyóvíz, a földrajzilag *Kisszamos*-nak nevezett folyó is a helyi szemlélet alapján új nevet: *Nagy*-vagy *Kübső-Szamos* kapott, de ugyanilyen helyi-egyénies szemlélet eredményeként a Malomároknak is keletkezett, így csak a kolozsváriaktól használt, *Belső*- vagy *Kisszamos* neve. Nyilvánvaló, hogy ennek megfelelőleg a *Nagyszamos-utca* a földrajzi *Kisszamos*, a *Kisszamos-utca* pedig a Malomárok melletti utcát jelöli. A „két Szamos“, tulajdonképpen tehát a *Kisszamos*tól és a Malomároktól közrefogott sziget-terület, a *Kétvízköz* és a *Monostori Kétvízköz* neve a *Sziget-sikátorral* együtt a vízrajzi helynevek számát gyarapítja. A fejlődés folyamán a városrendezési igények és az egészségügyi követelmények tekintetbevételével eltüntetett, illetőleg csatornázással elvezetett *Cigánypatak* medre toroklati szakaszának helyét mutatja a maig is megmaradt *Patak-utca* név. De vízrajzi tényezőkkel kapcsolatosak a folyóvizeken való átkelést elősegítő híd- és pallónevek is. Ezek közül egyesek az építmény méreteire (*Nagy*- és *Kishíd*, *Kispalló*), mások az építménynek egy másik ilyen építményhez viszonyított keletkezési korára (*Óhíd*), az építési módra, színre (*Fafedeleshíd*, *Vereshíd*), az elhelyezkedésre (*Kőmál alatti palló*) vagy a használókra (*Németek pallója*) utalnak, de van ebben a csoportban személyről elnevezett híd (*Tauffer-híd*) és olyan is, amely a népkedély tréfás-gúnyos megnyilvánulása eredményének tekinthető (*Piski híd*). A város egyik legrégebbi Szamos-balparti városrészének *Hidelve* neve is a helyi közlekedés szempontjából legfontosabb átkelőhelyet juttatja még ma is a kolozsvári ember eszébe.

A városi ember számára a helyi környezetben való tájékozódásnak eléggé természetes és így eléggé korai módja az, amikor városi viszonylatban valamilyen szempontból nevezetes építmény segítségével igazodik el. Kolozsvárt ilyen volt elsősorban a Nagypiac déli felén a *Tanácsház* (városháza); róla ezt a térrészt és a hozzátartozó házsort *Tanácsház sora* vagy *szere* névvel illették. De ugyanígy szolgálta a tájékozódás céljait a két, *Kis*- és *Nagylábasház*; ezek közül a nagyobb és történeti szempontból is jelentősebb *Nagylábasház*ról a Nagypiac északi sorát még a múlt században is *Lábasházi sornak* nevezték. A tér nyugati oldalát viszont ugyanekkor az ott álló római katolikus plébániáról *Plébániasor* vagy *szerként* emlegették a kolozsváriak. Az utcánként való házszámozás megvalósítása előtt a tereken vagy utcákon belül való eligazodás a jelentősebb házak, építmények nevére való hivatko-

zással történt;¹ de ugyanilyen célra felhasználták főként a Váron kívül nagyszámban jobbára a főrangúak tulajdonában volt kertek és házak nevét is.² Tájékoztató pontot jelentettek a kolozsvári számára a vendégfogadók, kisebb-nagyobb italmérések, sőt a nevezetesebb üzletek is; ezek közül különösen a régebbiek érdekesek (*Aranybika-fogadó, Aranykakas, Aranysas, Béka, Fejérló, Fejér hajó, Fiskus, Gál Simi, Háromliliom, Kétágyu, Kispipa, Pokol, Törökfő*).³ Mint látható, ezekre a múlt század második felében még

¹ Ilyenek: *Bánffy-palota, Bethlen-bástya, Biasini, Bogdánffy-bástya, Fiskus szegletje, Láncosház, Pataki-ház, Radák-ház, Redut, Rhédei-ház, Székely-ház, Topler-ház*, stb. — Egy 1845-ből való tiszti névtárban a lakáscím megjelölésének nagyon gyakori tartozéka az utcanév mellé kitett háznév-megjelölés [Kvári Napt. 1845. 73. kk.].

Az utcákon és tereken való tájékozódás az utcánként való házszámolás múlt század második felében való behozatala előtt elég körülményes volt. Rendesen az utca vagy tér szóbanforgó oldalát, sorát égtájak szerint is megjelölték, megemlítették a tulajdonost, sőt ha a tulajdonjogi kérdés fontos volt, például ház-eladás vagy esere esetén megjelölték a két szomszédot is. Tájékoztatóként néhány XVII—XVIII. századi példát ideiktatok: 1631: „az piacnak Észak feleől való szerin“ (ház). — 1632: „az atyja hidutszában lakott az napkelet (felől) való szeren, negyed házbán az felső szegelen alól; ő maga (t. i. Pulcher István) pedig az felesége után való örökségben lakott az piacon és közep utsza felől való felel, az mely ház annak előtte Gilyén Imréné volt, alias Bogner.“ — 1658: „Hid Vezb(an) az Ouarj szoros mellett“ (ház). — 1675: „az Kerítésen (t. i. a Kórkerten) kívül Közep kapu előtt Farkas uttza szegelen... Major haz hely.“ — 1684: „az Piac szeren Szen uca Szeghelet felöll.“ — 1694: „vulgo Baromszer alias Grauat Ucczáb(an) Nemess Pappalvi Havasalj Laszlo Uram Háza.“ — 1695: „külső Széna U[czá]b(an) a' dél felöll valo soron.“ — 1701: „Domum lapideam in theatro hujus civitatis... ruinae Lábasház' vocatae.“ — 1703: „Piaczi Oh szeren levő házánál“ (azaz a Nagypiac Ószer nevű keleti során). — 1711: „Hid ucczának a' plazze orientali lévő seriesse.“ — 1715: „Külső magyar ucczáb(an) az Hostáth(an) az Szamos felöll valo Szerben.“ — 1743: „Thorda Uttzának occidentalis Sériessén.“ — 1767: „az Belső Szin uttzára extendálando Székely Ház n(vezetű) ház.“

² A legnevezetesebb kertek az egykori tulajdonosok nevét (Ábrahám, Apor, Balla, Bánffy, Bernáth, Bethlen, Györfi, Haller, Jósika, Kemény, Kendeffy, Mikó, Nemes, Radák, Székely, Vas, Veress, Wesselényi) őrizték meg, de vannak más, határrészek nevével alakult, foglalkozásnevet őrző és intézményekre vonatkozó kert-nevek is (*Barátok kertje, Csertörő, Fejedelmi-, Múzeum-, Nép- és Szeminárium-kert*). A század végén talán külföldi mintára a nyári vendéglőket is *kertnek* kezdték nevezni (*Reuter-, Stadler- és Szegedi-kert*). Ugyanekkor a *Gyermekkert-utca* az óvoda utcája volt.

³ Mint látható, a múlt században a fogadókat és üzleteket leggyakrabban nem a tulajdonosról, hanem a cégerről nevezték el. Egy 1845-i kereskedő-lajstromból például ilyen helyjelöléseket írtam ki: *angyalnál, aranyfánál, aranykeresztnél, aranykoszorúnál, aranysáznál, elefántnál, fekete kutyánál, halásznál, kászorúnál, kisfiúnál, kigyónál, magyar hölgnél, magyar királynál, nagypipánál, szarvasnál, szerecsennél, vadmacskánál, vadásznál és vashámornál* [Kvári Napt. 1845. 94—5.]. — Minthogy ezek közül legtöbbről közelebbit nem tudtam megállapítani, az adattári részbe nem vettem őket fel.

jobbára cégérük vagy festett cégtáblájuk ábrázolásaival alakított névvel hivatkoztak. Legtöbbször újabbkeletűek és természetesen mulóbbak voltak e csoportban a személynévi eredetű nevek (*Biasini, Bogyó, Gál Simi, Mátyás fogadó, Nagy Gábor, Szacsvay- és Topley-fogadó, Tauszig*);¹ ezek közül csak az olasz BIASINI GAETÁNról elnevezett egykori szálló épülete tartotta meg a nevét egészen máig még azután is, hogy a szálló megszűnt. A múlt század második felében a nemzeti jellegű névadás (*Hungaria, Magyar korona, Nemzeti*) divatjával párhuzamosan kezdődik a külföldi földrajzi, személy- és méltóságneveket vagy idegen elnevezéseket hajszoló névadás szokása (*Angol királynő, Európa, Grand, Hercegovina, Újvilág*). Ennek a divatnak egyetlen érdekes nyelvi emléke a ma is meglévő New-York-szállónak a 90-es években keletkezett *Nyehó* neve. A név átalakulásában azonban aligha kereshetünk népetimológiai változást; inkább az odajáró újságíró-földbirtokos-értelmiségi réteg századvégi hetvenkedő-duhajkodó magatartását jellemezte ez a gúnyból, esetleg éppen öngúnyból keletkezett elnevezés.

E külföldieskedő divat kora időben, sőt alkalmasint nem egyszer indítékaiban sem esik egybe annak a néhány elszórt névadási esetnek korával és névadási szemléletével, amely még legalább a XVIII. században az egyik Belső-Farkas-utcai háznak a *Bécs*, az Óvár két utcájának a *Kandia-* és *Kis-Kandia-utca* nevet adta, a XIX. század elejétől alakulató Sétatér egyik szigetszerű részét pedig az *Elba*, illetőleg *Elba szigete* névvel jelölte meg és a nyugati várfal lebontásával a várfal külső felén keletkező két utcát meg egy teret Londonról, illetőleg Párizsról nevezett el.

A település kereteinek a határ beépítetlen, mezőgazdasági célokat szolgáló részei felé való kitolódásával az újonnan beépülő határrészek neveit is sokszor felhasználták utcanevek alakítására. Például az *Agyagdomb-, Berek-, Bethlenkert-, Eperjes-, Házsongárd-, Kövespad-, Postakert-* és *Téglás-utca* neve egykori határrészek nevével alakult. Ezeknek mindenike keletkezésekor a kérdéses határrész felé, mellette vagy rajta keresztül vezetett, és így a határ helyrajzával ismerős városlakó, nő meg főként éppen a közvetlen környék lakosai számára a maga keletkezési idejében mindenik nagyon jó tájékoztató név volt.

A belsőségre vonatkozó helynevek közül külön csoportot alkotnak az egyházzal és általában a vallásos érzéssel kapcsolatos

¹ Ezek és az alábbiak közül több nevet nem is vettem fel az adattári részbe.,

elnevezések. Ezek közé tartoznak a templomok és szeretetintézmények védszentjeinek nevével alakult és már előbb is említett *szent* előtagú település-, illetőleg a belőlük keletkezett más nevek (*Szent Erzsébet-, Szent Jób-, Szent Lélek-ispotály, Szent Péter, Szentpéter utcája*), de ilyenek maguk a templomok és a feljükk vezető utcanevék is (*Szent Jakab-, Szent János-, Szent Mihály-, Szentpéter templom, Szentegyház-utca, Szentegyház-utca sikátora*). Egyházakkal kapcsolatosak a többi templom- (*Barátok-, Görögök- és Szépek temploma, Farkas-utcai-, Kétágú-, Kis-, Minorita-, Oláh- és Piarista-templom*) meg más nevek (*Barátok kertje, Minoriták malmá, Pap-utca, Plébánia-kert, Plébánia malma, Plébánia sor vagy szer, Szeminárium-kert, Véreskereszt*).

A népi szempontból vegyes lakosságú városokban a város történetében szerepet játszó egyes népek is rányomják a maguk nyomát a helynévanyagra. A *Magyar-utca* neve a magyarság, a *Cigánysor*, a *Hangász-, Hegedüs- és Vajda-utca* a cigányság, a *Zsidó-utca* a zsidók településeire utal. Az *Oláhtemplom-sikátora* és a *Zsidótemplom-utca* neve arra a helyre mutat rá, ahol a kolozsvári románság és zsidóság első állandó temploma épült fel. A későbbi Görögtemplom-utca régi *Görögök sikátora* neve a *Kandia- és Kis-Kandia-utca* névvel együtt a városba a XVIII. században betelepült görög kereskedők jelentkezésével lehet kapcsolatos. Alighanem a *Rácszer* is a *rác* 'szerb' népnévvel alakult. Még a XVII. században az üldözések elől Kolozsvárra menekült lengyel unitáriusok emlékét is megőrizte a *Lengyel eklézsia háza* elnevezés. A XVIII. század elején épült Fellegvárból a városba járó osztrák katonaság kellemetlen emlékét juttatta eszébe egykor Kolozsvár lakóinak a *Németek pallója* név, később azonban az e század 20-as éveinek közepéig fennálló zsidófedeles hidacskaival együtt fennmaradt név ilyen vonatkozásait elfelejtve, élt vele a város lakossága.

Kolozsvár egykori társadalmi összetételét ismerve, nem csodálkozhatunk azon, hogy a középkortól a gyáripar kifejlődéséig a helynévadásban a kézműves lakosság foglalkozására utaló jelentős nyomokat találhatni. Legrégebbi ezek között a Szentegyház-utca előbbi *Fazekas-utca* neve (1453), de ilyen eredetű a jóval későbbi *Csermalom-, Csertörő-, Csertörő-malom-, Kádár-, Kis-Fazekas-, Mészáros-, Ser-, Sörház-, Szappan (Felső-, Hosszú-, Kurta-, Kőfalsori-), Timár- és Varga-utca, a Csertörő, Csertörő-malom, Vargák dűrűkelője* és a *Zsemlések malma* is. Emellett azonban az egyénenként és céhenként kötelező várvédelem korában a céhektől fenntartott és védett bástyákat a céhek nevével alakult

elnevezéssel illették.¹ Az ilyen céh-nevekkel formálódott régi bástya-nevek helyett a mult században használt nevek többnyire újabb eredetűek (Pl. *Szabók tornya: Bethlen-bástya, Vargák bástyája: Bogdánffy-bástya, Takácsok bástyája: Tüzoltótorny, Aranyművesek vagy Ötvösök bástyája: Puskaporos-torny*).

A város kézművességének gazdasági és társadalmi tényezők hatására bekövetkező hanyatlása a helynévanyagon is változást idéz elő. A középkori *Fazekas-utca* nevének még a XVII. században keletkezik *Szentegyház-utca* névpárja és ezután a történeti források és a közhasználat már csak ez utóbbi névalakot őrzi meg. Ilyen korai időben e változásban még nem kereshetünk elsősorban a fazekasság gazdasági megrendülésével kapcsolatos társadalmi indítékot. Alighanem itt csak arról van szó, hogy az eredetileg ez utcában lakó fazekasok a városhatár távolodásával kijebb húzódtak azért, hogy a foglalkozásukhoz szükséges agyagot a várfalon kívüli ásóhelyeken közelebb kapják.² A folyamat végkifejlésében azonban közrejátszhatott okként társadalomszerkezeti változás is, hiszen a mult század közepétől egyre inkább iskola-várossá, hivatalközponttá, sőt kisebb gyárvárossá fejlődő Kolozsvár kézműiparosságának a külvárosok felé való húzódása, egyes iparágak eljelentéktelenedése, összehúzódása, sőt kivészése jól megfigyelhető.³ Éppen ezért a város ilyen jellegű utcanevei sokszor már csak kegyeltesen meghagyott emlékkövei az egykor virágzó kolozsvári kézművesség régebbi telephelyeinek. A kézművesség hanyatlási korában, a mult század közepe táján keletkezett néhány épület- és utcánév a szárnypróbálgató, nem egyszer azonban már a kezdet kezdetén elakadó gyáripár első telephelyeire mutat (*Cukorgyár, Gáz-, Gázgyár-, Szeszgyár-utca*). A *Téglás-utca* is a

¹ E neveket l. a Vár bástyáit szemléltető képnek a bástya-neveket felsoroló szövegmagyarázatában.

² Ez az elsődleges településhelyektől való ki-, illetőleg széthúzódás a mult század közepére már olyan tökéletesen végbement, hogy például 1845-ben az akkori 36 fazekas közül csak egy lakott a régi Fazekas-, azaz a Szentegyház-utcában és rajta kívül az egész Várban, azaz a Belvárosban is csak 6 (az Óvárosban 1, a Szappanvárosban 5), a többi azonban már a távolabbi külvárosokban, igaz, többnyire agyagásó helyek közelében élt (Kaszárma-, KülsőMagyar-, Külső-Közép-, Tordai-utcában és a Majorok között 1—1, a Sáncaján és a Külső-Alsó-Szén-utcában 2—2, az Agyagdomb alján, 1831 óta keletkezőben lévő Újsorban 5 és végül a Külső-Szén-utcában 13) [Kvári Napt. 103. — L. még Hantos nagyszerű térképét is].

³ Az iparososztály eljelentéktelenedésének a helynévanyagban jelentkező nyomait Décs helyneveiről, településéről és lakosságáról írt dolgozataimban is kimutattam; érintettem futólag e kérdést Zilah helyneveit tárgyaló feldolgozásomban is.

mult században még a város keleti végén, a *Téglák melléke* nevű határrészben lévő nagy téglaveető hely felé vezetett.

Sokkal kevesebb nyomát találhatni a helynévanyagban a város jelentős őstermelő-állattartó lakosságának. A két ilyen vonatkozású közül az egyik, a *Pásztorok kalyibája* név jelentéktelenebb, a másik, a *Major(os)-utca* neve azonban érdekesen mutatja, hogy a Kétvízközön még a mult században is folyó major-gazdálkodás egyik elsődleges központja hol volt.¹ Szellemi foglalkozásra utaló név a már említett egyházi vonatkozásúakon kívül meg éppen egy sincs,² ha csak a közvetve erre utaló *Főiskola*-, *Gyermekkert*-, *Múzeum-utca* és *Szeminárium-kert* nevet nem soroljuk ide. A katonaság állandó ittlétének bizonyosága a még XVIII. századból eredő *Fellegvár* vagy *Felsővár* és a mult századi *Kaszárma-utca* név. A katonaság eszünkbe juttathatja azt is, hogy a városképre vonatkozó, mult században keletkezett elnevezések között még a polgárság és az ifjúság katonás, testedző hajlamait fejlesztő intézmények, szokások és építmények neve, illetőleg a velők alakult helynevek sem hagyhatók figyelmen kívül (*Lövölde*, *Tornafürdő*, *Tornavivóda*).

Kórházakat, szeretetintézményeket már a középkori egyház is teremtett, később az állam is alapított és tartott fenn vizsgálódásunk egész időszakában (*Szent Erzsébet*-, *Szent Job*- és *Szent Lélek-ispotály*, *Lazarétum*, *Karolina-kórház*), a betegség-megelőző egészségügyi intézmények között oly fontos fürdők létesítése azonban csak a mult században történt meg. Elsőkül a Priessnitz-gyógymód Kolozsvárt való meghonosításában szerepet játszó, azóta a sétatéri tó ásásakor eltüntetett *Berki forrást* meg a város legelső és leghosszabb életű közfürdőjét, a *Diána-fürdőt* kell megemlégtünk. A *Háromlilium* felkén levő másik kezdetleges közfürdő, a század végén szűnt meg; a Libucgáti, azaz a későbbi Fürdő-utcaára rúgó másik hárcm magánkezdemenyezéssel alakult közfürdő, a *Flóra*-, *Neptun*- és *Széchenyi-fürdő* a századvégig használatban volt. Emléküket ma már csak a *Fürdő-utca* neve őrzi. Ez újabb keletkezésű fürdők mellett volt a várcsnak egy olyan, a mult századi településhatáron kívül eső nyári gyógyfürdője, a *Nádasfürdő* is, amelynek meglétéről már a XVI. századból van tudomásunk. Ma már ez is eltűnt, mint ahogy nincsen meg a korábban Han-

¹ A kolozsvári major-gazdálkodás kifejlődését Hantos többször idézett munkájának szép bevezetése alaposan tárgyalja; ugyanó e munkájában kísérletet tett a legjellegzetesebb kolozsvári majorkodó terület, a régi Kétvízköz szókinesének megmentésére is.

² A régi kolozsváriaktól ritkán még ma is hallható *Tanár-utca* (a későbbi Haller-utca) nevére mult századi adatot nem találtam.

gyásbereknek nevezett berkes, mocsaras területen kialakult Sétátér vége felé a múlt század második felében létesített *Katonauszoda* sem.

Bár a belsőterület neveit a természetes helynévadás korában a lakosság teremti, a kolozsvári utca-, tér- és más nevekben későn, s eleinte csak ritkán jelentkezik az egyén, a személy neve. Ennek talán az volt az oka, hogy egyfelől a város aránylag szűk középkori településkeretei nem tették lehetővé az egyén számára a belsőterület egy-egy nagyobb részének birtoklását, és így nagyobb területek tulajdonjogát jelző, patronim-nevek kialakulását. Csak így vélem megmagyarázhatónak, hogy a középkorból semmi, a XVII. századból is csak egy, a legújabb korig megmaradt, családnévvel alakult utca-nevet ismerünk (*Kismester-utca*). Az ilyenfajta típusú nevek divatja csak a XVII. század végétől egyre szaporodó nemesi-értelmiségi réteg növekedésével a XVIII. század második felében kezdődik, igazi virágzását azonban a XIX. században éri el. E névadási móddal kezdetben a természetes önkéntelenséggel alakított helynevek száma gyarapodik, mert hiszen mindenik ilyen név kimutathatóan vagy legalább is feltehetően a kérdéses utcával, térrel vagy tereptárggyal szoros kapcsolatban álló személy, illetőleg család nevével formálódott. E korban még az országos történelemben szerepet játszó személyiségek nevével alakult nevek névadóiról is kimutatható, hogy valamiképpen fontos szerepet vittek a Kolozsvárt lejátszódott mozgalmakban és eseményekben. Később, a névadásnak tárgyalásom körébe nem vont második korszakában már a helyi történelemmel semmi közvetlen kapcsolatban nem lévő személyiségek nevével alakuló helynevek áradata özönlik be és pusztítja a várostörténet szempontjából oly beszédes, régi helynévanyagot. Bár e századfordulón kezdődő második korszak névadásában bizonyos országos politikai és gazdasági eseményáramlatok érdekesen tükröződnek, minthogy a keletkező nevek a tájjal, a várossal közvetlen kapcsolatban nincsenek, a helytörténeti érdeklődés számára különösebb tanulságokat nem nyújtanak.¹

¹ A fenti összefoglaló s még inkább az alábbi részletező fejtegetések megértéséhez feltétlenül szükséges a térképmelléletek, különösképpen a XIX. század második felének állapotát rögzítő két településképek nagyon gondos, előzetes tanulmányozása, illetőleg a szöveg olvasásával párhuzamos, állandó használata. E térképekre az elnevezések részint a levéltári és a nyomtatott források anyagából, részint az 1865., illetőleg 1876-i, egy 1870 tájáról való és egy 90-es évek elején készült térképről, valamint a szövegben többször idézett kolozsvári kalauzok térképről kerültek rá [Ezekre nézve l. a dolgozat végén közölt forrás-felsorolást]. E térképvázlatoknak adataim és vázlateim segítségével történt készséges megrajzolásáért K. SEBESTYÉN JÓZSEFnek tartozom köszönettel.

A településkép alakulásának és a vele kapcsolatos jelenségeknek összefoglaló felvázolása után az alábbiakban az egyes címszók alatt részletekre bontva igyekszem megadni minden olyan felvilágosítást, amely a város belső területére vonatkozó helynévanyag formálódása szempontjából lényegesnek, illetőleg érdekesnek látszik. Bár külső okokból a terjedelmet korlátoznom kellett, mégis fejtegetéseim során arra törekedtem, hogy a helyneveknek ebben a szótárszerű összeállításban az egyes címszók alatt legalább a legfontosabb tájékoztató adatokat és magyarázatokat meg lehessen találni. A bensőségebben érdeklődő az irodalmi hivatkozásokban lelheti meg azokat az utalásokat, melyek a részletek tisztázásában segítségére lehetnek.

Az itt felhasznált levéltári és más történeti anyag több, mint két évtizedes gyűjtögető munka eredménye. Az ez idő alatt összerakult, valóban gazdagnak mondható anyag felhasználásában a kedvezőtlen nyomdai viszonyok miatt a legnagyobb takarékosagra kellett törekednem. Ugyancsak takarékosági célzattal csaknem teljesen elhagytam a levéltári forrásokra való utalásokat,¹ a felhasznált nyomtatott forrásokat azonban az alábbiakban is gondosan idézem. Eddigi feldolgozó módszeremtől eltérőleg, az egyes címszókra vonatkozó összes vagy a célnak megfelelően válogatott okleveles adatok közlésétől csak azokban az esetekben nem állottam el, ha az adatok felsorolása valamilyen, főként természetesen nyelvészeti szempontból szükségesnek látszott.

Alább az egyes címszók után ( )-be az első, utána — ha ez szükségesnek látszik — a rákövetkező említések évét közlöm. Az

¹ Az érdeklődő együtt találhatja a felhasznált anyag jelzetelt cédlait a birtokomban lévő, jelenleg ideiglenesen a tudományos felhasználás megkönnyítése céljából a Bolyai egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetében letett »Helynévtörténeti adatok« című gyűjteményben. Az itt összegyűjtött anyag legnagyobb része az Erdélyi Nemzeti Múzeum családi levéltáraiból való, de sok adatot szolgáltattak a kolozsvári református kollégium, a kolozsvári Szent Erzsébet aggmenház, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Levéltár, a Székely Nemzeti Múzeum levéltarain kívül az egyes magántulajdonban volt családi levelesládák; ez utóbbiak egy része a felhasználás óta, értesülesem szerinti már meg is semmisült. Természetesen megbecsülhetetlen adatokat szolgáltatott főként a XIX. századi várostérképek helynévanyaga is. A gyűjtemények anyagának felhasználásáért az egyes gyűjtemények vezetőit, a magánkézben lévő levéltári anyagban való kutatás elősegítéséért Biró Jánost, Folyovits Endrét, Gyergyay Árpádot, a bádoki Békési-családot, Lészai Ferencet, Parádi Jenőt és Sombory Lászlót illeti köszönet.

utolsó évszám rendszeren a helynév — térképen vagy hivatalos forrásban való — utolsó említésének évét jelöli. A helynév azonban természetesen ez utolsó említéssel a közhasználatból nem vezett ki, halódása a folytonos tér- és utca-elkeresztelgetések után is még sokáig, nem egyszer szinte korunkig tartott.

Ábrahám-kert. 1845-ben a tímár-céh tagjainak felsorolásában ifj. Frank Sámuel e kert mellett lakónak mondják; a helymegjelölésre alkalmazott névnek tehát közkeletűnek kellett lennie. Mint-hogy a tímárok szinte valamennyien a Kévízközt és a Hidelvén, a Szamos mellett laktak, a címszöbeli név alighanem egy itten fekvő kertre vonatkozott. A név előtagjából zsidó, esetleg örmény tulajdonosra következtethetünk.

Ács-utca (1869, 1898). A Cigánysor egyik kis utcájának neve.

Adósok sora. Másként: *Adósok úttya*. A Sétatérnek a színház-tól felfelé menet a jobb felőli nagy gyalog-sétánya. A másik, a baloldali, volt a „korzó“, a jobboldalin ezért kevesebben jártak, jobbára olyanok, akik csak sétáltak. „A korzóról való elmaradást azután keményen megbüntette a tréfálkozó kedv. Ezt a sétautat elnevezte az adósok sorának, mivelhogy csak azoknak szabad kerülnie a társaságot, akiknek rendetlenek az anyagi viszonyai“ [NAGY 107, 111—2]. Ez azonban alighanem csak másodlagos magyarázat; eredetileg ez az elnevezés a 70-es években még nagyon kezdetleges állapotban lévő sétatér e részének elhanyagolt, rendezetlen voltára utalt [Vö. KÖVÁRY 26].

Ágoston-utca. Először 1852—57 táján említik ezt a Krizbai-utcából nyíló utcát [I, 37]. Nevét a legújabb időkig megtartotta.

Agyagdomb. 1852—1857-ben mint a Kül-Közép-utcai tized egyik részét említik [I, 37]. Adataink szerint e területet csak a múlt század 30-as éveiben kezdték betelepíteni, akkor, mikor az 1831-i fellegrvári földesuszamlás alkalmával a hajléktalanul maradtakat, illetőleg veszélyeztetett területen lakókat ide, az Agyagdombra telepítették [III, 570].

Agyagdomb alatt. 1869-ben még így jelzi a térkép a későbbi *Cimbalom-utca* házsorát.

Agyagdombalatti-utca. Az ú. n. Agyagdomb alatt a régi Cigánysorhoz tartozó utcácska neve (1898). Későbbi neve: *Cimbalom-utca* (1902).

Agyagdombi-utca. 1902: *Agyagdomb-utcza*. Az ú. n. Agyagdombon keletkezett utcácska neve (1898).

Agyagdombi felső sikátor (1898). Az Agyagdombon lévő felső sikátor, a későbbi (1902) *Rigó-utca* neve.

Agyagdombi középsikátor (1898). Az Agyagdombon keletkezett kis utcácska neve; későbbi neve: *Síp-utca* (1902).

Akasztófa-oldal l. Akasztó oldala.

Akasztó oldala. 1870 táján a későbbi Holdvilág-utca felső felétől az Akasztófa-domb felé elterülő, elszórtan betelepült városrészt nevezhették így [I, 37]. Nagyjában ugyanerre a területre vonatkozik az 1845-i *akasztófa-oldal* megjelölés is. Az Akasztófa-domb 1848-ig kivégző-hely volt.

Állatvásártér l. Baromvásártér.

Alsó-Boldog-utca (1869, 1893, 1898). A későbbi *Boldog-utca* (1902) előbbi neve.

Alsó-Hidelve. 1776: *alsó Hidelvére* nyúló Kőmálba (szőlő). — A későbbi Erzsébet-útnak a XVII. század végén csak ritkán betelepült részére vonatkozó elnevezés. Az innen a Kőmálra és Bács felé felvezető utat a múlt században még *Bácsi út*-nak hívták.

Alsó-Kereszt-utca (1869, 1898). A Kül-Közép- és a Kül-Magyar-utcát összekötő utca neve. Később a *Dohány-utca* nevet kapta.

Alsó-Király-utca. 1676—1734 között hatszor említik. Valószínűleg az először 1453-ban említett Király-utca alsó, a Minorita-utcától a Bethlen-utcaig terjedő részére vonatkozó elnevezés, mint ahogy az 1649-től említett Felső-Király-utca név a Király-utcának a Minorita-utcától a Belső-Torda (Egyetem)-utcaig terjedő részére vonatkozhatott.

Alsó-Szén-utca. 1790: *Alsó Szin Utca*. 1838: *Alsó- és felsőszén-utca* [KÖVÁRY 51]. Az 1790-i adat a mai Mikó-utcának akkor csak nagyjában a mai Múzeum-utcaig terjedő részére vonatkozott; ezt 1865-ben *Külső alsó Szén utca*, 1876-ban *Múzeum utca vagy Külső alsó Szén utca* alakban említik. De még az 1869-i térkép is *Alsó Szén ut(ca)* nevet jelez, tehát a köznyelvben inkább ez az egyszerűbb név-alak lehetett használatos. Későbbi neve máig: *Mikó-utca*.

Alsóváros. A városnak a Külső-Magyar- és a Külső-Közép-utca környékére eső, keleti része.

Alsó-Zug-utca (1869, 1898). A mai Halász-utca előbbi neve volt, 1898 táján kapta újabb nevét.

Apor-kert. KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közlése szerint a br. Apor-családnak még a múlt század utolsó éveiben is majorja és kertje volt az Apor-utca tájékán. Innen kapta ez az utca is a nevét.

Apor-utca. Első előfordulásakor (1865) a Kétvíz közti tized és egyben a város legszélő utcájának neve.

Aranybika-fogadó. Az 1860-as években a Széchenyi-téren állott fogadó neve; ezt a fogadót a városi tanács „a tér tágasbítása vé-

gett“ e tájút kisajátítani szándékozott [Okl. I, 418]. A fogadó alighanem e kisajátítás után a tér kiszélesítését célzó bontási munkálatok során tűnt el (L. még a *Széchenyi-utca* címszó alatt).

Aranykakas. Egy Medgyesi nevű kis örmény kereskedő boltjának neve. Előbb a Kül-Monostori-út és a Sétatér-utca sarkán, majd szemben a Sétatér-utcában a mai Nemzeti Bank helyén álló házban lévő üzletnek aranykakas volt a cégére. A boltról és *Kakas Megyesi*-nek nevezett tulajdonosáról nemrégiben még egész sereg mulatságos, részint költött, részint igaz történet járta [NAGY 12].

Aranyművesek tornya. 1564-ből így említik az Ötvösök bástyája, másként Puskaporos bástya néven is emlegetett sarokbástyát [II, 118]. E bástyát az aranyműves vagy ötvöscéh védelmezte. 1564-ben a tanács úgy rendelkezik, hogy a bíró a vízroham ellen e bástyához készíttessen gátat, hogy oda ne üthessen ki a Szamos és ne rongálhassa a falat [i. h.]. A bástyát 1858-ban bontották le [KAGERBAUER, 10. — Képét l. Rajz. V. és XIX.].

Arany Sas. Az egykorú kalauz szerint „szerényebb igényeknek“ megfelelő vendégfogadó a Nagy-utcában [Kvári Kalauz, 1894. 4]. A mai Uránia-mozgón alól egy kis, csak gyalogosok számára való utcácska, a Szűk-utca vezetett át a Nagy-Híd (Teleki)-utcába; ezen a tájon állott arany sasos cégtáblájával a fogadó. E század 20-as éveiben a ma ott álló emeletesház építésekor bontották le.

Árok-utca (1869, 1893). A Csertőrő-utca alsó felén, a mai Toldi-tér helyén megszűnt utcát nevezték így.

Asztalosok bástyája. 1644-ben a várfalak tornyaiban és bástyaiban található lőpor számbavételekor a lőporral kevésbé felszerelt, nyilván kisebb bástyák közé tartozott. 1701-ben a várfalak és bástyák szemléjekor már rossz állapotban lévőknek mondják ezt a bástyát, mely a délnyugati szegelettoronytól, a Vargák bástyájától keletre az első, a későbbi Vár-utcának a Fogoly-utca felőli részén álló kisebb torony volt. A bástya kétségtelenül a védelmező céhtől kaphatta nevét [II, 596, Okl. I, 402, 405—6, Rajz. V. és az 1763—87-i város-alaprajzot. — Képét l. BALOGH JOLÁN, EM. 1944. 294. II. tábla].

Átjáró-utca (1869). Ennek a hidelvi Új-utcából a Külső-Király-utcába átjáró utcának a neve máig megmaradt.

Bácsi-út. Egy 1809-i városi közgyűlési határozat kimondja, hogy „a bácsi utat a szöllők között bel- és külmonostor, bel- és kül-, alsó- és felső szénutezcai városnegyed“ köteles rendbentartani [III, 623]. Egy 1893-i térképen a mai Erzsébet-út helyén ez a felírás látható: *Bácsi út (Herczegovina)*. Itt vezetett tehát ré-

gebben az út a Kómál és a Borjumál tetején a Hója érintésével a szomszédos Bács (Kisbács) felé. — Ez az út a múlt század végétől utcává épült ki, és a századfordulón ERZSÉBET királyné emlékére az *Erzsébet-utca* nevet vette fel (L. még *Hercegovina* alatt).

Bácsi-utca. A múlt század második felében így nevezték a későbbi Fellegvári-útnak a hidelvi Nagy-utcától kb. a fellegvári lépcsős síkatorig terjedő részét. A tőszomszédos Bács vagy Kisbács felé vezető *Bácsi-út* közelében indult ki; alighanem Bács felé a Törökvágáson át, arra is közlekedtek.

Balla-kert. 1787-ben a Házsongárdtetőn, közelebről meg nem határozott helyen fekvő kertként említik. Ma már alkalmasint beépített terület [III, 467].

Bánffy-kert. Ilyen néven két kertet is ismertek a régi kolozsváriak. Az egyik a Kül-Monostor-utcában, korábban a Wesselényi-család birtokában volt [III, 981], a másik, a jelentősebb a mai Sétatérnek nagyjában azon a részén, ahol később a De Gerardo-féle felsőbb leányiskola épületét emelték. Ma itt van a Bolyai-egyetem központi épülete. E területen a múlt század végén még egy barokk kastély állt, a Fürdő-utcai oldalon egy kis tó, a Sétatér felőli szélén pedig egy gyönyörű égerfasor alján bőven folyó, jéghidegvízű csörgő [NAGY 14]. 1894-ben e kert neve még szerepel a térképen, az 1902. évin azonban már nincs rajta.¹

Bánffy-palota. Kolozsvár főterén ma is álló késői barokk stílusban épült palotát építtetőjéről, GR. BÁNFFY DÉNESRŐL, GR. BÁNFFY GYÖRGY erdélyi kormányzó apjáról és a tulajdonos br. Bánffy-családról nevezik így. Az építést BLAUMANN EBERHARD JÁNOS tervei szerint 1774-ben kezdték meg és 1785-ben fejezték be [vö. BIRÓ JÓZSEF, EM. 1933. 446 kk. és kny. Erd. Tud. Füzet. 63. sz. Képét l. ott, valamint JAKAB, Rajz. XXVI. — BALOGH 89—90. — Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje. Kvár, 1942. 111, 137].

Bánffy-zúgó. A mai strandfürdő területén a Malomárokból oldalt nyíló csatorna vízelzáró, illetőleg vízleocsátó része. Az ilyen kideszkázott, zsilipes vízszabályozó, oldalcsatornát Kolozsvárt ma is *zúgó*-nak hívják [vö. NAGY 104—5]. KAGERBAUER ANTAL 1858-ban panaszkodik, hogy 1850-ben a *Bánfyzúgó*-t gáttal befalták, s még előbb, 1846-ban ugyanezt tették a Kis-zúgóval is [Kvár... rendező terve 7]. Úgy látszik azonban, hogy éppen az ő javaslata következtében a zúgókat újra helyreállították, mert még a század vége felé is említik őket [l. NAGY, i. h.]. A népnyelv-

¹ Volt még egy harmadik *Bánffy-kert* is a Kétvízközön az Eperjes terén, a mai vasúti híd mellett, de ez a múlt században még nem volt a város települési határán belül (L. még az *Eperjesi kert* címszót).

ből csak Erdélyen kívüli területről ismerjük a *zúgó* szót 1. 'gátról, zsilipről lezuhogó víz, zuhatag, vízesés', 2. 'gát, zsilip' jelentésben [M'FSz.].

Barátok kertje. 1845-ben így határozzák meg a város X. tizedét: „K. szénutsza, ebbe foglaltatik: a' *Barátok kertje* szegeletinél kezdve alsó szénutsza, felső szénutsza egész házsongárdig...“ A kert az Alsó- és Felső-Szén-utca sarkán kezdődve, a mai klinikai épületek főbejárójáig terjedhetett. Itt a múlt század közepe táján még a ferencrendi barátok majorja állott [HANTOS 8—9].

Barátok klastroma (1845). A Szent-Ferenc-rend óvári kolostora.

Barátok temploma. Az Óvárban lévő, ma ferenc-rendi templom, a város leglátogatottabb római katolikus temploma. 1455 táján kezdtek építeni. Változatos története folyamán megfordult mindenik, e város életében a XVIII. század végéig jelentősebb szerepet játszó keresztyén felekezet kezén (BALOGH 16—7. — NAGY 52—4].

Barompiac. 1785: az hid kapu előtt a *Barom Piac*zon lévő szeglet ház. 1807: kívül a váron a *Barom piatzan*. 1816: e' nemes város kerítésen kívül az úgy nevezett *Barom Piatz*on egyfelől a' Kis Hidrol a' Nagy Hidra Szolgáló ország uttya... Szomszédságába. 1817: Kolosvár Várossának Kétvizközi nevet viselő Hosztatyában a *Barom piatzon*... fekvő kised extensioju Telkit és Fundussát. — A múlt század közepe tájáig¹ a baromvásárok helye a Széchenyi-tér első, nagyjában a Kádár-utcáig terjedő fele volt. 1865 táján ezt már *Széchenyi-tér*nek hívták. Egyébként baromvásárokat már a század első felében másutt, a Középkapu előtti rendezetlen téren, a Trencsin-téren is tartottak [III, 642].

Baromszer. 1694: vulgo *Baromszer* alias Granat Ucczáb(an) Nemes Papfalvi Havasalj László Uram Háza. — Az egyetlen, semmi tájékoztató adatot nem tartalmazó említés alapján az utca helye nem határozható meg.

Baromvásársor (1893). A Bethlen-bástyától északra a Középutcaig terjedő tér-rész várfal melletti keleti, külső felét nevezték így. 1869-ben *Baromvásári sor* alakban említik.

Baromvásártér. A 90-es évekből való MACH-féle térképen az akkor már a mai helyére kiköltöztetett közbádoghíd előtti tér, az állatvásárok helyének neve. A vágóhíd megetti terület ugyanczen a térképen az *Allat vásár tér* feliratot viseli.

¹ A kefelevonatok javítása közben e Barompiacra vonatkozó, eddig legkorábbi következő adatot olvasom: 1718: „a Hid Kapu előtt, a nagy hid mellett, az hol most az úgy nevezett *barom piatz* vagyon, egy majorja volt...“ [HANTOS 14].

Bástya-utca. Először 1845-ben említik [Kvári Napt. 1845. 108]. Akkorában még csak zsák-utca lehetett és csak a Sétatér-utca felőli vakoldala megnyitása óta torkollik bele a Sétatér-utcába. Az utcanév egyébként a közelében 1858-ig álló Aranyművesek bástyája (tornya) vagy Puskaporos torony emlékét őrizte meg.

Báthory-ház. A mai Erdélyi Bank székházát nevezték így. Építtetője, WOLPHARD ADRIANUS plebános, erdélyi püspöki vikárius 1534 táján emeltette olasz renaissance-stílusban ezt az egyemeletes palotát. Bár ma már homlokzatát lebontották és belsejét is átalakították, néhány szobája, ablak- és ajtókerete még nagyon sok szép, egykorú renaissance-faragványt őriz [vö. BALOGH 20—1]. Későbbi birtokosáról, KAKAS ISTVÁNról nevezték *Kakas-háznak* és a Szathmári-családról *Szathmári ház-nak* is. *Ráza háznak* is hívták régen, mert homlokzata ráza-szövet módjára kockásan volt tarkára festve [NAGY 10]. Téves az a hagyomány, hogy Báthory Zsigmond innen nézte volna végig 1594-ben a törökpárti főurak lefejeztetését; a fejedelmek és így Báthory Zsigmond kolozsvári szálló-helye a tér nyugati oldalán, a mai Jósika-ház helyén álló másik Kakas-ház volt [KELEMEN LAJOS közlése. — A ház történetére nézve l. az EM. 1944. 298—300. és az ott felsorolt irodalmat].

Báthory István-bástya. JAKAB ELEK III, 567 írja, hogy ez az építtető fejedelem nevét viselő bástya az ő korában (80-as évek?) „a szappanyutczában tűzortoronnyá alakult át“; az átalakított bástya újabban elhagyottan áll. Közkeletű néven régebben a fennartó és védelmező céhről *Takácsok bástyájának* nevezték. ,

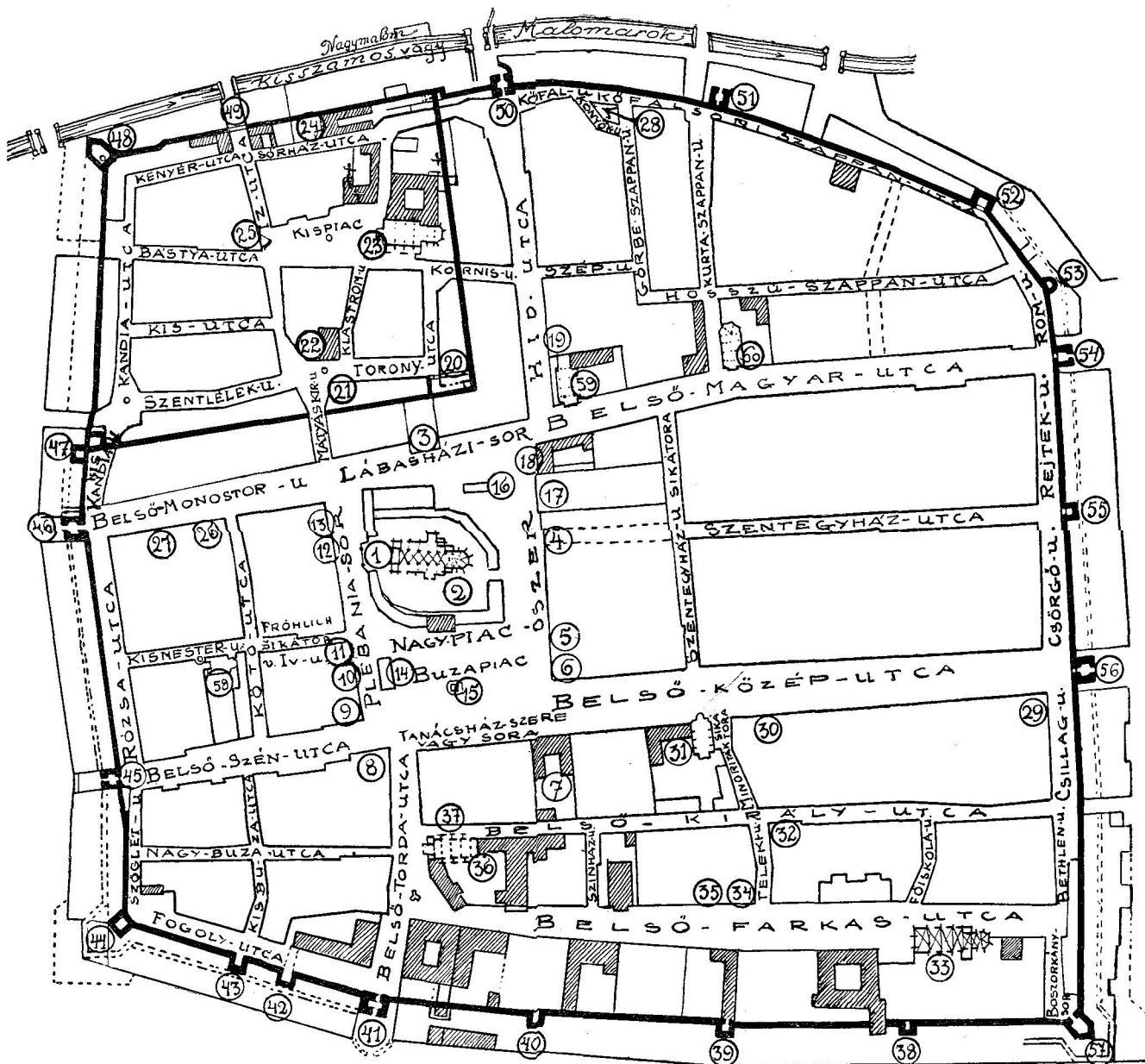
Bayer-utca. A város tized-beosztásának egy 1852—57-ből való felsorolásában a Kétvízközi tized egyik utcájaként nevezik meg a címszóbeli utcát [I. 37]. Sem előtte, sem utána más forrásban nem találtam ennek az utcának nyomát: Személynévi eredetű, de úgy látszik, csak a múlt század közepe táján használt utca-név volt.

Bécs. 1747: a Farkas Útjában egy *Béts* n(evű) Ház. — A Belső-Farkas-utcában, talán tulajdonosa külföldieskedő, bécsies élelmódjára utal a ház neve. Az egyszeri említés alapján helyét közelebről nem határozhatom meg.

Bécsi kapu. A Fellegvár egyik, északnyugati kapujának neve [III, 106].

Bejáró-utca (1869, 1893). A hidelvi Új- és a Külső-Király-utcát összekötő utcácska (ma: Hajdu-u.) neve volt.

Béka. A múlt század végén a fellegvári Erzsébet-sétaút végén, a hegyoldal sziklás talajába vájt kis fensíkocsán épült, később *Kikiriki* néven emlegetett nyári vendéglő a címszóbeli nevét onnan nyerte, mert cégjelvényül a tulajdonos egy hatalmas, legalább

Kolozsvár belvárosa a XVIII—XIX. században

A szaggatott vonallal jelzett utcák, illetőleg utca-részek csak a XIX. század végén keletkeztek. A kőfalon kívüli szaggatott vonal a külső, kisebb városfal (a Kökert), illetőleg a külső védművek vonalát tünteti fel. A várfalak és bástyák képe a XVIII. századvégi állapotot mutatja. Az utca- és térfeliratok a XIX. század második felében még használt elnevezéseket rögzítik. A $\bigcirc$ -be foglalt számok a következő építményeket jelzik: 1. Szent Mihály-templom. 2. Szent János kápolna. 3. Nagylábasház. 4. Kislábasház. 5. Kakas-, Szathmári- vagy Rázsza-ház. 6. Pataki-, később Teleki-ház. 7. Tanáczház. 8. Nyehó (New-York). 9. Székely-, Láncoz-, később Rhédei-ház. 10. Kakas-, később Jósika-ház. 11. Wass-ház. 12. Wesselényi-ház. 13. Plébánia-ház. 14. Nagyvárdai- Nagystrázsaház: Várda. 15. Státua. 16. Kisvárdai-ház. 17. Bánffy-palota. 18. Fiskus, később Nagy Gábor: Központi. 19. Quártaház. 20. Torony (Városi fogház). 21. Szarvas-ház (Bocskai István szülőháza). 22. Mátyás király szülőháza. 23. Barátok temploma. 24. Sörház. 25. Rucska-ház (Régiségtár). 26. Lengyel eklézsia háza. 27. Fejérlő, később Redut: Városi vigadó. 28. Szárazmalom. 29. Szénási-ház. 30. Harmincadház (Mágnás kaszinó). 31. Minorita templom és rendház. 32. Korda-ház. 33. Farkas-utcai templom. 34. Teleki-ház. 35. Pataki- vagy Tollas-ház. 36. Gubernium (Jezsuita kollégium). 37. Piarista-templom. 38. Timárok bástyája. 39. Kőművesek bástyája. 40. Szigyártók bástyája. 41. Torda-kapu. 42. Posztócsinálók bástyája. 43. Asztalosok bástyája. 44. Vargák bástyája: Bogdánffi-bástya. 45. Szén-utcai kapu: Csizmadiák bástyája. 46. Monostor-kapu. 47. Kandia-utcai bástya: Kovácsok bástyája. 48. Aranyművesek vagy Ötvösök bástyája: Puskaporos bástya. 49. Vízkapu. 50. Hid- vagy Malomkapu. 51. Szappan-utcai bástya: Tűzlőtörvény. 52. Olaszfokos bástya. 53. Kerek vagy Kiskerek bástya, 54. Magyarkapu. 55. Fazekasok bástyája. 56. Középkapu. 57. Szabók tornya: Bethlen-bástya 58. Görögkatolikus templom. 59. Lutheránus templom. 60. Unitárius templom.

két méter nagyságú papir-anyagból készült békát alkalmazott [KELEMEN LAJOS közlése].

Belső-Farkas-utca. 1667-től említik ilyen néven a városnak ezt az egyik legrégebbi utcáját. A múlt század végén az utcanév előtagját *Bel*-alakban használták. Az utcának a várfalakon belőli voltára utaló jelzős nevéből arra következtethetünk, hogy e tájt már megvolt a falakon kívüli megfelelője, a Külső-Farkas-utca is; erre azonban csak 1739-ből van adatunk.

Belső-Híd-utca. A XVIII. század folyamán háromszor, 1738-, 1789- és 1796-ban említik ezt az utcát. 1894-ben egyszer *Belhíd-utca* alakban is említik. Feltűnő azonban, hogy a neki megfelelő s a várfalakon kívül való fekvésére utaló *Külső-Híd-utca* névre a rendelkezésekre álló forrásokban nem akadtam. Lehet azonban, hogy a későbbi, hidelvi Nagyhid-, vagy esetleg a Nagy-utcát illették ugyanezidő tájt a várfalakon kívül eső voltára utaló Külső-Híd-utca névvel.

Belső-Király-utca. Először 1721-ben említik ezt az utcanévet. A múlt század végén előtagját *Bel* alakban is használták. A várfalakon belől lévő utcának nem volt közvetlenül a falakon kívül megfelelője. Érdekes azonban, hogy 1774-től a Hidelvén említenek egy *Külső-Király-utcát*.

Belső-Közép-utca. Ez 1650-től említett utca nevének második tagja néhányszor *Közép* alakban is előfordul. A városnak a várfalakon belől a legtágasabb és legforgalmasabb, valóban központi fekvésű utcáját nevezték így. A múlt század vége felé a név első tagját *Bel*-alakban is emlegették.

Belső-Magyar-utca. 1667-től a Nagypiac északkeleti sarkától a Magyar-kapuig terjedő utcát nevezték így. A múlt század végén a várfalakon belőli fekvésére utaló jelző *Bel*-alakban fordul elő a forrásokban. A várfalakon kívüli folytatását 1668 tájától *Külső*-, illetőleg *Kül-Magyar-utcának* nevezték.

Belső-Magyar-utcára járó sikátor. 1795: „Civilis Funduson, melly vagyon Belső Közép Uttzában egy felöll a' Szent Egyház Uttzára és *belső Magyar Uttzára járo Sikátor* ... Szomszédtságai-ban.“ — A későbbi Tivoli-, majd Bolyai-utca déli felének neve volt.

Belső-Malom. 1807: A' Varon kívül Monostor Uttza felöll egy Major vagy a' Veselényi Kert n(evezetű) Kert... Vagyon a' Szamoson lévő úgy nevezett Libutz Gattyáról a' *Belső* és *Külső Malomra* le jövő Két ágai között az úgy nevezett Libutz Uttzában vagy Sikátorban. — A későbbi Gyár-utca táján a Malomárok mellett épült malom neve. Csak egyszer említik így; ebből arra következtethetünk, hogy nem lehetett közkeletű név.

Belső-Monostor-utca. A Nagypiac északnyugati sarkától a Monostori kapuig terjedő utca nevét 1680 tájától említik; a múlt század végén az előtagot *Bel*-alakban is használták. Az utca várfalakon kívüli folytatásának, a *Külső-Monostor-utcá*-nak nevére már 1667-től kezdve van adatunk. Erdély uniójának kimondásakor, 1848. május 28-án „egy a népből indítványozá, s a tömeg határozottá emelé, hogy ... a Monostor-utczát, mint a hol az Unió kimondatott, *Unió-utcá*nak nevezzék“ [KÖVÁRY, Erdély tört. 1848—49-ben. Pest, 1861. 48]. Az első határozat valószínűleg a szabadságharc bukása miatt nem vált valósággá, s így csak az 1898 táján végrehajtott utca-elnevezések alkalmával cserélték fel a régi nevet az újjal.

Belső-Szamos. 1810-ben *Belső Szamos árka* alakban is említik. Az észak felé eső várfal közelében folyó mesterséges Szamos-ág, a Malomárok neve. Egy keltezetlen, XVIII. század elejéről való forrásban fordul elő először e név; azután még többször (1740, 1809, 1810, 1817) olvashatni e nevet [Vö. még HANTOS 9]. Természetesen ennek megfelelőleg említés történik a Malomárkon kívül eső *Külső-Szamos*-ról, a tulajdonképpeni Kis-Szamosról is (1740, 1773)

Belső-Szappan-utca. Egyetlen egyszer, egy XVIII. századeleji, keltezetlen forrásban fordul elő e név. A várfalakon belül fekvő Görbe-, a Hosszú- vagy a Kurta-Szappan-utca neve lehetett. A neki megfelelő *Külső-Szappan-utca* nevet azonban 1898 előtről nem ismerem; ekkor a várfalak lebontása után keletkezett mai *Timár-utcát* nevezték így.

Belső-Szén-utca. A Nagypiac délnyugati sarkától a Szén-utcai kapuig, vagyis Csizmadiák bástyájáig terjedő utca nevét 1684-től a források többsége a címszöbeli alakban olvasható írásváltozatokban írja. Két XVII. századvégi forrás adatában a középső tag *Szénu* (1692, 1695) és néhány XVII—XVIII. századiban *Szín* alakban (1691, 1758, 1766, 1767, 1796, XVIII. sz. eleje) olvasható. Az előtag csak a múlt századvégi forrásokban fordul elő *Bel*-alakban.

Belső-Torda-utca. A múlt század közepe tájáig csak *Torda-utcá*-nak nevezték a városnak a Nagypiac délnyugati sarkától a Tordakapuig terjedő és Torda felé kimenő utcáját, a későbbi Egyetem-utcát. Először egy 1865-i térképen találkoztam a címszöbeli névvel s csak 1898-ban ennek *Bel*-előtagú alakjával. Ennek az az oka, hogy a valamivel korábban, 1834-ben feltűnő *Külső-Torda-utca* (ma Petőfi-u.), csak a múlt század első felében, az itt elhúzódó várfal lebontása és a várárok feltöltése után kezdett kialakulni. A

feltöltés mértékét mutatja a farkas-utcai házaknak a mai utca szintjénél jóval mélyebben fekvő udvar-, illetőleg kertszintje.

Belváros. A múlt század végétől így nevezték a városnak a régi várfalakon belőli részét. Ezt a Szappan-utcák és a Buza-utca környékén lévő kisebb utcácskákkal együtt nyolc nagyobb utca: a Híd-, Belső-Magyar-, Belső-Közép-, Belső-Király-, Belső-Farkas-, Belső-Torda-, Belső-Szén- és Belső-Monostor-utca alkotta. Újabb, inkább hivatali használatból ismert név volt. A régebbi kolozsvári szóhasználat e helyett *Vár*-at emlegetett [NAGY 29—34].

Berek-utca. A ma is ilyen néven ismert utca 1869 táján még a város északkeleti részén egyik legszélső utca volt, akkor t. i. a város települési határa még nem lépte át a mai vasúti töltést.

Berki-kút. A mai Sétatéren, a tó létesítése előtt ennek keleti felén a jegenyék alatt állott „csinos, köbe foglalt esorgó“ neve. A múlt század közepén ez a kolozsváriak kedvenc „kiránduló-helye“ volt. Mikor, aztán GYERGYAI FERENC fordítása révén a Priznitz-féle gyógymód divatos lett, „reggelenként a kút környéke tele volt priznitzelőkkel, a forrás alig győzte a poharazást“ [KÖVÁRY 8—9]. A 30-as és 40-es években valami korcsma-féle is volt itt [i. h. 14]. A kút és a korcsma a 60-as években a sétatéri tó medrének kiásatásakor szűnt meg [L. még NAGY MÓR, Kolozsvári virágok. Kvár, 1894. 120—1. — A kút pontos helyét l. a Sétatérnek a Kvári Naptár 1847. évf.-hoz csatolt térkép-mellékletén].

Bernáth-kert. A múlt század második felében a Szentpéteri templom tájékán közvetlenül a mai Dohánygyáron alól lévő kert neve. Eredetileg ez a br. Radák-családé volt és BR. RADÁK MÁRIÁNAK BERNÁTFALVI BERNÁTH ALBERTTEL való házasságával került a Bernáthok birtokába. A kert elejére e század 20-as éveiben emeletes ház épült, de benn a kertben még áll az egykori Bernáth-kúria épülete [KELEMEN LAJOS közlése. — KEMPELEN BÉLA, Magyar nemes családok II, 149].

Bethlen-bástya. A középkorban, valószínűleg a XV. század elején, a város védőfalaival együtt épült szegletbástya végső alakját a XVI—XVIII. században többszöri háborús rongálás utáni kijavítása során nyerte. Legelőször Mátyás korában, 1475-ben említik, akkor azonban már régen állt. Régebben a gondozó és védelmező szabó-céhről *Szabók tornyának* nevezett, szögerődítés alighanem csak a XIX. században kapta ezt az újabb nevét, mint-hogy Bethlen Gábor idejében derekasan kijavították. Ennek emlékére keleti falán ma is Bethlen-címeres emlékkő áll [A bástya történetére nézve II, 516, 596, Rajz. XV, XXX. — KELEMEN LAJOS EM. 1905, 116 kk. — Kvári Kalauz 1902. 32—3. — RAJKA GÉZA,

A kolozsvári szabó céh története a XV—XVII. században. Kvár, 1913. 102 kk. — Képét I. RAJKA, i. m. 114 és BALOGH 26—7. — Rajz. XXX. — Kvári Kalauz. 1902. 31].

Bethlenkert-utca. Az újabb *Töltés-utca* előbbi neve. 1869-ben északkelet felé a városnak még egyik legszélső utcája volt. Azon a tájon még a múlt században is a város határán jelentős földbirtokkal rendelkező GR. BETHLENI BETHLEN-családnak volt hatalmas füvelő kertje [vö. Rajz. II]; ennek emlékét őrzi az utcanév.

Biasini. Bölöni Farkas Sándor külföldi utazásai során BIASINI GAETÁN, híres olasz vívómestert arra ösztönözte, hogy jöjjön Kolozsvárra és építsen a kor kívánalmainak megfelelő szállodát. Biasini 1837-ben engedélyt is kapott, hogy a Külső-Torda-utcában megvevett Szacsvay-féle fogadót korszerűen építse át.¹ Amellett, hogy az új tulajdonos szállodája a postakocsi-járat utasainak kényelmes szállóhelye lett, a „több méltóságok felszólítására“ kávéháznak átalakított földszinti szobák és a szálló elé kitett padok és asztalok a városiakkal is megismertették a „kávéházi szórakozás kellemességeit“ [III, 978 kk]. PETŐFI SÁNDORNAK és feleségének 1847. évi látogatását az egykori szálló ma is álló épületének falán 1897-től emléktábla jelzi [Kolozsvár, 1897. III. 16-i sz.].

Bogdánffi-bástya. 1876-ban írják, hogy „a Külső-torda-utca... északi során van a reáliskola, az úgynevezett *Bogdánffi-bástya* épületében“ [PÁNCZÉL² 18]. JAKAB II, 597 a Bethlen-bástyától nyugat felé haladó várfal nyugati szöglet-bástyájának mondja. Ez pedig régebben a *Vargák bástyája* volt. A bástya a címszóbeli nevet onnan nyerte, hogy e bástyát, az előtte szeméttel tele pusztá helyet (a régi vársáncot), a belső, nagy és a külső kisebb várfalal a város 1811. augusztus 15-én árverésen eladta BOGDÁNFFI ANTAL kolozsvári polgárnak és kereskedőnek; ez aztán magáncélra alakította át [III, 537, 550, 554, 556, 562, 719]. Az 1902-i Kalauzban² is még azt olvassuk: „a Petőfi-utca... nyugati szegletén a sarokházzal összefüggő Bogdánffy-bástya szürke falai tűnnek elő a sűrű vadszőlő levelek alól. Közéleben a régi kőfalak részlete látszik egy filegoria maradványával. A bástyában hajdan a varga-czéh teljesített védelmi szolgálatot“ [i. h. 44]. A bástya átalakított formában a jelzett helyen ma is áll.

¹ Megjegyzendő, hogy Biasini volt a bérkocsi-intézmény kolozsvári megteremtője is. A városi tanács 1835 táján erre neki szabadalmat adott, de aztán „az önhaszon esábító ingere folytán, engedély nélkül, csakhamar mások is sokat állítottak“. Ő állította fel az első eselészerző hivaltalt is [III, 980—1].

² 1894-ben azt írják, hogy a Majális-utcában van „a régi várfal legépebben megmaradt része, az ú. n. *Bogdánffy-bástya*“ [Kvári Kalauz 1894. 33].

Borica temetője. „A Tordára vivő országút mellett jobbra, a köztemető aljának azon része — egy kis dombos völgyület — hová a cigányok, közeli szegényebborsúak és zsidók temetkeztek, régen *Boritz*a temetője nevet viselt“ — írja JAKAB ELEK [III, 963];¹ ugyanó ugyanott elmondja a temetőnek nevet adó *Borica* nevű cigányleánynak érzelmes történetét. A Balassa-utca két felén ma is meglévő régi zsidótemető tájékát illethették a címszövebeli névvel. A cigánylány történetét JAKAB nyomán, »Boricza temetője« címen hatszakaszos versben feldolgozta NAGY MÓR is [Kolozsvári virágok. Kvár, 1894. 132—3].

Borjumáli híd. 1886-ban írják, hogy „hol most e híd áll, régebben palló volt, melyen a tulsó parton álló czéllövőhez, s a szőlőkbe jártak. E hidat különösen IFJ. TAUFFER FERENCZ fellépése s pénztárnoksága mellett a borjumáli birtokosság építette, de csakis azon engedéllyel, hogy Szent-Mihály-nap után, különösen szüretkor, rajta szekérrel járhasson. Azonban egy tábornok lova lába belesromlott, a város átvette, s a híd kezdett közlekedési út lenni, mi a sétatér levegőjét porával megtámadta“ [vö. KÖVÁRY 14, 17, 23]. Ez a palló, illetőleg híd a mai Rákóczi-úti híd táján állhatott. Legalább is a múlt század második feléből, 1865-ből és 1876-ból való térképek itt jelzik [PÁNCZÉL ¹⁻² térkép-mell.].

Boszorkány-sor. Egyetlen egyszer, 1845-ben említik a Bel-Farkas-utca vidékén [Kvári Naptár 1845. 89]. Kétségtelenül az a putriszerű házacskákából álló sor, amely a Farkas-utca végén a várossal belső felén a Bethlen-utcáig húzódott. Újabban ezt a zsákutcát a Petőfi-utca felé megnyitották, s a falhoz tapadt házacskákat, viskókat lebontották [Az utca házsorának vége látható RAJKA, i. m. 114. l. 2. képen]. A címszövebeli név változata lehet az 1852—57 tájáról ismert *Boszorkány-utca* név [I, 37].

Boszorkány-utca l. Boszorkány-sor.

Buza-utca. Bár a várfalakon belül kétségtelenül régi utca, az okleveles források először csak 1731-ben említik² nem is ezt az utcát, csak a hozzá a Torda-utcából vezető sikátort (l. a következő címszót). 1869 táján már két, *Kis-* és *Nagy-Buza-utca* volt.

Buzautcára menő sikátor. 1731: Torda uttzában az... Mikola László Házánál, egy felől a' *Buza uttzára menő Sikátor* szomszéd-

¹ A kissé pontatlan fogalmazást úgy kell értenünk, hogy a *Borica temetője*, vagyis a cigánytemető mellett lévő temetőbe temetkeztek csak zsidók, mert — mint KOHN HILLEL és ZSÁKÓ GYULA írja — a „zsidó, temetőbe pl. világért sem engednék meg, hogy más temetkezzék. A többi vallások már nem ily zárkóztak“ [EM. 1911. 287].

² Kétségtelenül erre az utcára céloz azonban már 1706-ban Felvinczi György is városleíró verszetében [Thaly, Adalékok II, 127].

ságában.“ — A Buza-utcának a Torda-utcától (Egyetem-u.) a Kis-Buza-utcáig (Vár-u.) terjedő részét jelölhették e névvel. Első és egyetlen említések az utcarészlet nyilván még szűkebb, sikátor-szerű volt.

Buzapiac. A Nagypiacnak a tér mai alakban való rendezése előtti, tágasabb déli felét nevezték így, nyilván az itt tartott gabona-vásárokról. Itt állították fel 1831-ben azt az emlékoszlopot (Státua), mely ma az Óvárban látható [III, 713].

Buzás-bástya. 1797: A' Torda kaputól kezdve az úgy nevezett *Buzás Bástyáig* a' Vár árka. — Ilyen nevű bástya előfordul még a város 1861/62. évi nyomtatott költségvetésében is. Az 1791-i adat és a Buza-utca név útmutatása alapján valószínűnek látszik, hogy a címszóbeli név a Buza-, később Kis-Buza-, majd Vár-utca végén álló, a bástyát fenntartó és védelmező asztalos céhről *Asztalosok bástyájának* nevezett toronyra vonatkozott.

Cigánypatak. Két ilyennevű patakocska folyt a városnak a várfalakon kívüli területén. Az egyik, — mint még JAKAB írja — a múlt század 70-es éveiben „... a Házsongárd keleti szélén a városba délről északra lejt be s vize a szénkapun kívül 40—50 lépésnyire fedett csatornába ömlik, a másik *czigány patak* a Békás-tető irányában indul s a gazdasági egyesület birtokán áthaladva, a külső farkas-utczai kertek között lejt a kelet felőli külvárosnak“ [I, 45]. A Házsongárdról, sőt még a Felek felől lejövvő Cigánypatak vize is régebben a várárokban gyűlt meg, és így az árok elposványosításával a városvédelmet segítette elő [vö. I, 558]. A mai Patak-utcán kibukkanva azonban e század elején még vize nyílt, moesos árokban ömlött, illetőleg folydogált be a Malomárokba [vö. NAGY 163]. — A város és az egykor különálló Kolozsmonostor határán egy harmadik *Cigánypatak* is folyik „Ennek vize a papok rétje felett a Bükk lábának hajlásából szűrődik össze, mély medrű, szűkvizű esermelyekből“, s áthaladva a Papvölgyén a régi vámlház mellett folyik át a Monostori út alatt és a Sörgyár mellett szakad a Malomárokba [i. h.]. Mindhárom patakocska eredeti folyási irányát jól mutatja az 1763—87-i térkép. E patakocskák nevéket onnan nyerhették, hogy mindenik cigánytelepülések közelében folyt. A Békásról jövő például közvetlenül a Cigánysor mellett sietett a Szamos felé, s a Monostor felőli várfal előtt elfolyó patak partján a Monostorkapu közelében is 1807-ben¹ még egy cigányházat említenek.

¹ „Monostor Kapun kívül a Veselényi Kertnél lévő Pallo felé le ejtő(!) kis uttzába (t. i. a Patak-utcába, melyet akkor tájt még alighanem Gatyaszár-utcának neveztek) — olvasom az egykorú forrásban —

Cigánysor. A kolozsvári cigányságról első adatunk II. Ulászlónak abban az 1502-i oklevelében maradt fenn, melyben a király az erdélyi vajdának megparancsolja, hogy a várost a közszolgálatra rendelt négy sátoralja cigány birtokában védelmezze meg [Okl. II, 18—9]. Hogy ez és a később idekerült cigányság először hol telepedett meg, egyelőre nem tudjuk megállapítani. Valószínű, hogy az a telephely, ahol később feltűnik, t. i. a várfalon kívül a Bethlen-bástya környéke, a cigányságnak már régi települési helye volt, mert a közelében folyt patakocskát is Cigánypataknak hívták.¹ Lehetett a cigányságnak települése a Felső-Szén-utca felső felén,² a mai ideggyógyászati klinika alatt és a városfalon kívül még elszórtan másutt is. 1661-ben számuk mindenestre már jelentősebb lehetett, mert a városnak végzést kell hoznia a kertekben és főként a gyümölcsfákban tett kártételek miatt [II, 709].

Cukorgyár. 1848: Kolosvár várossa külső Magyar utcája végén lévő azon nagy láb földét, mely közelebről az ottoni *Cukorgyár* részére tartatott haszonbérbe. — E gyárat a Külső-Magyar-utca végén az 1837-ben alakult Cukorgyár-társulat létesítette [III, 973—4], de — mint KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közléséből tudom — cukrot sohasem gyártottak benne. 1865 táján szeszgyárrá alakították át [PÁNCZÉL 8].

Csermalom. Már egy 1377-ben újra kiadott 1366-i oklevélből tudjuk, hogy Nagy Lajos a kolozsvári csertörő malmot a Szent Erzsébet-kórháznak adományozta [Okl. I, 55—6]. Név szerint azonban e malmot csak egy 1557-i oklevél említi így: „*Molendini Chermalom dicti*“. Ekkor ugyanis a kolozsvári cserző vargák és a kardesiszolók egyezségeit kötnek, hogy az utóbbiak a cserzővargák malmánál bizonyos föltételekkel mesterségük folytatásához szükséges műhelyt és vele kapcsolatban kardfenő követ állíthassanak fel [II, 94, Okl. II, 33].

Csermalom-utca. Először 1815-ben említik így: a *Cserző Malom utca*. 1893, 1898: *Csermalom-utca*. JAKAB ELEK [Rajz. II.] 1870 tájáról ezt is *Csertörő-utca* alakban említi, és ugyanígy jelzi mindkét PÁNCZÉL-féle térkép (1865, 1876) is. Úgy látszik azonban, hogy a két utca egymástól megkülönböztetendő, mint ahogy máig

vagyon a Patak, Marton lévő Házok rendiben egy Cigány Ház.”

¹⁻² Kétségtelenül cigány-települést jelölnek a mellékelt 1763—87-i térképein a Bethlen-bástya és a Külső-Farkas-utca között jelzett négyszög alakú települések s alighanem a másik, a házsongárdi Cigánypatak mellett a várfalak közelében, meg a Házsongárd oldalon, sőt a Kétvíz-köz felső felén és a Monostorkapu tájékán elszórtan látható településhelyek is.

is a kettőnek külön neve van. A csertörő malmokhoz vezető *utca* nevet máig megőrizték még a hivatalos utcanév-használatban is.

Csertörő. 1704-ben a *Csermalom* vagy *Csertörő malom* nevének rövidebb változata [SZAKÁL 65—6].

Csertörő-utca (1865). Az első említés után még három térképen (1870, 1876, 1893) találkozunk vele.

Csertörő-kert. 1809: a' Két viz között a *Tser törő Kert* mellett (kukoricás). — A mai Csertörő-utca táján, talán éppen a Csertörő malomhoz tartozó kert lehetett. Erre vonatkozhatik a következő, 1712-beli adat is: „in Prunetum Sutorum vulgo *Csertörő* vocitatum“. Úgy látszik tehát, hogy ez a vargák csertörő malmához tartozó kert lehetett. A XVIII. században itt állott a pestíesek Lazaretum-a [LENGHEL A., Ist. ciumei in Cluj la 1738/39. Kvár, 1930. 36—7].

Csigadomb. A Sétatér végében a mai Sporttelep táján álló, azóta eltüntetett kisebb talajemelkedés neve; innen szép kilátás nyílt a Gyalui-havasokra [Kalauz, 1902. 63].¹

Csillag-utca (1869, 1893). A mai Bethlen-utcának a Belső-Király- és Belső-Közép-utca közé eső részét nevezték így.

Csiszárok bástyája. Másik neve: *Torda-* vagy *Tordai-kapu*. A Belső-Torda-utca várfal felőli végénél álló városkapu és bástya. Minthogy a *csiszárok* és késcsinálók tartották és védelmezték, innen kapta nevét. Mikor először 1644-ben említés történik róla, már a városnak löporral legjobban felszerelt bástyái közé tartozott. Déli oldalon a Bethlen-bástyával együtt ez volt a legerősebb város-torony. Az 1701. évi összeíráskor már rossz állapotban volt [II, 596, Okl. I, 402, 405]. Minthogy ez a romlás csak fokozódhatott, a kaput alkalmasint befalázták, mert 1783-ban a tanács a kormányshoz intézett kérelmében panaszkodik, hogy „ismeretlen okból rég be volt az (t. i. a kapu) falazva s a halottaknak minden nap monostor- vagy középkapun kell kivitetniök nagy kerüléssel, a mi kivált sáros, havas időben nagy alkalmatlansággal jár“. Ezért meg a Házsongárdban birtokos polgárookra és munkásokra nézve jó volna a kapu megnyitása [III, 392]. Úgy látszik, hogy ez meg is történt, mert a XIX. század folyamán többször is említik az itt vezető sútut. E bástyát 1841-ben bontották le [III, 565—6].²

Csizmadiák bástyája. A Belső-Szén-utca végén álló, s a csizmadiacéhtől védett torony neve. Nevezték fekvéséről *Szén-* vagy

¹ Megjegyzendő, hogy ez a domb így, természetesen nem azonos a kolozsvári természetjárók kedves kirándulóhelyével, a Szászfenes feletti *Csigadomb*bal.

² Cholnoky, i. m. 34, nem tudni milyen forrás alapján 1839-et jelzi a lebontás éveként.

Szén-utcai kapunak, Szén-utcai ajtó-nak, illetőleg Szén-utcai kis ajtó-nak is [I, 45, 550].

Csismadia-szín (1876). A Belső-Közép- és Szentegyház-utca között a csismadia-céh áruló-helyének neve. Ma is megvan.

Csokán-utca (1898). Egyetlen egyszer említik mint a *Pásztor-utca* előbbi nevét. 1893-ban a térképen ugyanez az utca *Zöldkert-utca* néven szerepel; ez azonban tévedés, mert ez a tőle nyugatra lévő utca neve. Az előtagban valószínűleg román családnév rejlik.

Csorgó-víz. A Házsongárdban lévő bővizű forrás neve. 1787 táján ennek vizét akarták csöveken levezetni a városba, de a vegyelemzés során kitűnt, hogy a víz nem megfelelő [III, 467]. A később emlegetett *Majális-kút* alighanem a címszóbeli helynév jelzette forrással azonos [NAGY 42].

Csörgő-utca (1869, 1898). A Bethlen-utca Belső-Közép és Szentegyház-utca közé eső részének neve volt. A névadás szemléleti alapját nem tudom megállapítani (A név maga a századvégéről való Mach-féle térképen is előfordul).

Csúzda. A múlt század végén annak a Sétatértől nyugatra (a régi és az új Sporttelep között) fekvő farakodó helynek a neve, ahol a gr. Eszterháziak a Gyalui havasokból a Szamoson leúsztatott fát raktározták. A körötte lévő bokros, pázsitos, vízjárta helyet ezért nevezték *Fásberek*nek [III, 982. — PÁNCZÉL² 15—6].

Dézsma-csűr.¹ A mai Dézsma-utca táján állott csűrhez hordoták 1848 előtt a város határáról a dézsma-gabonát. A Dézsma-csűr akkor még kívül esett a város települési területén; több XVIII. század második feléből való forrás a *Dézsma-csűr melyékén* szántóföldeket jelez. Az 1865-i és 1869-i térkép még a Dézsma-csűr épületeit és a hozzátartozó telek kiterjedését is jelöli. Ezek szerint a mai Vágóhid-tér, a vágóhid épülete és a Baromvásár-tér egy része is a Dézsma-csűrhez tartozott.

Dézsma-csűr-tér (1869, 1898). A mai közvágóhid előtti tér (Vágóhid-tér) előbbi neve. E tér az egykori Dézsma-csűr tájékán keletkezett városrészen alakult.

Dézsma-csűr-utca (1869, 1898). A Dézsma-utcából Dézsma-csűr-térre (Vágóhid-tér) vezető utca, a későbbi Kriza-utca előbbi neve volt.

Dézsma-csüri sikátor. A Hidelvi tized utcáinak 1852—58 tájáról való felsorolásában az olvasható, hogy ide tartozik „a kül ki-

¹ Ennek és a következő helyneveknek előtagját *Dézsma*-alakban is írják a források és a térképek. Egyébként a *Dézsma-csűr* mellékén lefolyt kuruc-labanc csatározásokra nézve I. Szakál 64—5.

rály-utca három sikátorával, ú. m. *dézsmaacsúri sikátor*, Lupsa és sziget nevü.“ Ez a sikátornév kétségtelenül az egykori Dézsma-
esúr felé a Szamoson átvezető utcácskára, a későbbi *Szeszgyár-
utcára* vonatkozott.

Dézsma-utca. A Lőrincz-utcából a Dézsmaacsúr felé vezető utca
neve. A századforduló tájától ez az utca-elnevezés a Lőrincz-utca
egy részére is vonatkozik, s így ez utóbbi utcanév eltűnt.

Diána-fürdő. 1845-ben *Diána fürdő* néven említik. A város első
közfürdőjét 1843-ban alapította DR. SZOMBATHELYI GUSZTÁV városi
főorvos. Az a rész, ahol a fürdő felépült, a városfalakon kívül a
város legelhanyagoltabb része, valóságos szemétdombja volt. Mint-
hogy a 40-es években még nem volt szokásban a téli fürdés, előbb
csak nyárára kettős deszkafallal épült, később, mikor a közönség
hozzáfogott a téli fürdéshez is, 1852-ben megnyílt az első állandó
gőz- és kád-fürdő. 1869-ben a fürdő leégett. A pusztulás olyan
nagy volt, hogy csak 1875 püsködjén nyílt meg újra a fürdő;
ekkor azonban az akkori kor színvonalán álló fürdővé fejlesztették
[III, 672].¹ A század végén a Diana-fürdő épületében volt egy *Új-
világ* nevű híres nyári mulatóhely; ennek helyén volt később a
Dalkör-mozgó [NAGY 12]. A fürdőt, melyet a kolozsváriak egy-
szerűen *Dianna* néven ismertek, az 1930-as évek közepén bérház-
építés céljából lebontották, de területe ma is beépítetlen szemét-
lerakódó hely.

Disznóvásártér. 1876-ban a mai Vágóhíd-tér neve [PÁNCZÉL²
térk.].

Ecce homo-sikátor. A Belső-Közép-utcából a Belső-Király-
utca felé vezető Csillag-utca (ma: a Bethlen-utca egy része) nép-
szerű neve onnan származik, hogy az utca sarkán álló Szénási-ház
falában Krisztus-szobor volt elhelyezve [NAGY 11]. E ház helyén
1930 táján emelt újabb épület falában is ott a Krisztus-szobor.

Elba-sziget. Nevezték röviden *Elba*-nak is [KÖVÁRY 8]. A Sza-
moságtól összeszabdalt Hangyásberek egy részének, a *Kisberek*-
nek, sőt egy ideig az egész *Hangyásberek*nek a másik neve [III,
982]. Nyilván a nápoleoni időkben keletkezett helynév-alakulásról
KÖVÁRY ezt írja: „Hochard a francia napoleoni fogoly M.-Vásár-
helynek Elbát csinált nekünk is Elba kellett“ [i. h.]. Ez a maros-
vásárhelyi *Elba* — mint KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közléséből
tudom — annak a Maros kanyarban létesített sétatérnek az első neve
volt, amelyet később a század vége felé *Erzsébet-liget*nek neveztek.

¹ A fürdő alakulásának történetét 1881-ben alapítója írta meg
»Leírása Kolozsvár sz. kir. városban újonnan épült gőz-, zuhany- és
meleg kádas fürdő-intézetnek Diána-fürdő név alatt...« címen.

A kortárs KÖVÁRY véleményét tekintetbe véve, úgy látszik, hogy a marosvásárhelyi névadás hatott a kolozsvárra.

Első-Szappany-utca. Az így egyetlen egyszer, 1720-ban említett utca-név valamelyik Szappan-utcára, alighanem a Kis-Szappan-utcára vonatkozott.

EMKE-palota. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettől a vasúti üzletvezetőség számára épített bérház neve [Kvári Kalauz 1894. 25. — Képét l. uo. a 26. l. után].

EMKE-tér. A múlt század végén, alkalmasint az itt álló Emkepalotáról így nevezték a Trencsényi-tér északi felét, a későbbi Bocskai-teret [CHOLNOKY 33]. Múló életű elnevezés volt. Térképen csak egy századforduló tájáról való POSNER-félén fordul elő.

Eperjes-utca (1865). A határnak ma már beépült *Eperjes tere* nevű része felé vezetett ki; innen a név.

Eperjesi kert. 1823: „A' két viz között az úgy nevezett *Eperjesi Kert* (körül) ... egy szemét dombos rész kertem felé alkalmatlanul bé horgad“ — panaszolja a városi tanácsnak id. br. Bánffy László. — A Kétvízköznek az Eperjes felé eső részén közelebből meg nem határozható helyen lévő kert neve volt.

Erszény-utca. 1726: in *Platea Erszeny uttza dicta.* — Az egyetlen említés alapján azonosítását nem kísérelhetem meg.

Erzsébet-híd. A múlt század végén a Kómál alatt épült, csak gyalogos közlekedés céljait szolgáló híd neve az 1895-ben meggyikoit Erzsébet királyné emlékét őrizte meg.

Erzsébet-út l. Bácsi-út.

Fafedeles-híd l. Németek pallója.

Fapiac (1865). Az az ekkor még beépítetlen térség, amelyen később a Nemzeti Színház, a Tanítók háza, majd a román görögkeleti székesegyház épült. A múlt században az egész beépítetlen tér a *Trencsinvár*, illetőleg a *Trencsin-* vagy *Trincsi-tér* nevet viselte. A múlt század második felében is itt még tüzi- és épületfát árultak, sőt itt tartották a baromvásárokat is [PÁNCZÉL² 10].

Fapiac-sor. 1869-ben a későbbi Bocskai-téren a nyugati, 1894-ben a Hunyadi-téren lévő kaszárnyák előtti sort említik ilyen néven [Kvári Kalauz 1894. 25].

Farkas-utca. Először 1453-ban, majd 1486-ban fordul elő latin alakban: *platea Luporum*, 1466-ban latin szövegbe ágyaltan magyarul így: in *platea ... Farkas wcza*, majd 1581-ben in *platea Farkas-uttza sic vocata* [Okl. I, 272, II, 128, II, 727].¹ A XVII—

¹ Megemlékezik róla Felvinczi György is 1706-ból való városleíró költeményében [Thaly, Adalékok II, 126].

XIX. században gyakran említették ilyen egyszerűbb alakban a városnak ezt a várfalakon belől lévő, pontosabban *Belső-Farkas-utca* nevű utcáját. A latin névből talán arra következtethetünk, hogy az utca neve a középkorban akkor keletkezett, mikor a várost még nem vették körül falak és a Házsongárdig lenyúló erdőségekből télvíz idején a farkasok is betévedtek ide. L. még *Belső-, Első-, Külső-Farkas-utca*.

Fásberek. A Sétatér végében a Kiszügőtől rézsút folyó árok volt kelet felé a Fásberek határa. Nagyjából a mai Sporttelep, a Városi uszoda és a Villamosművek területét foglalta magába. Ennek a nagy Szamoság melletti részén, a mai Sporttelep vége táján állott a kolozsváriak céllövő helye, a Lövölde [KÖVÁRY 5. — NAGY 111, 114]. A berek nevét alighanem onnan kapta, hogy e tájon, a Malomárok egyik kivezető oldalága mellett állott a *Csúzda* és a vele kapcsolatos fatelep. Itt csúszttatták és raktároztták el a Gyalui havasokból úsztatott fát.

Fazakas-utca. 1453: *Fazakas wcza* [TTár 1882. 538. — JAKAB, Okl. II, 727]. KELEMEN LAJOS szíves felvilágosítása szerint ez a Szentegyház-utca előbbi neve volt. Minthogy ez utca végén a keleti várfal egyik bástyáját valóban a f a z a k a s c é h védelmezte, kétségtelenül a város középkori utcahálózatában csak erre az utcára gondolhatunk.

Fazakasok bástyája. Már 1644-ben a f a z a k a s c é h gondjaira bízott bástyaként emlegetik ezt a Fazakas-, később más néven Szentegyház-utca végén álló erődített várfalrész [II. 596]. 1701-ben a város köfalainak szemléjekor ezt írják róla: „Az Fazakasok Bástyája rosz sem Ajtaja sem Vasa nintsen“ [Okl. I, 402]. 1836-ban a lebontásból kikerülő anyagot a királyi kormányshé a lak-tanyák körüli kökerítés céljaira rendelte. Ekkor azonban, nem tudni mi okból, nem bontották le, sőt a rendelkezés is feledésbe merülhetett. Végre aztán a bástyát és a hozzácsatlakozó várfalnak egy részét 1838-ban kelt királyi engedéllyel a Minorita templom és társház kiépítésére engedték át; valószínűleg az engedélyezés ideje táján a bástyát hamarosan le is bontották.

Fejedelmi kert. „Kolozsvár közkertje — olvassuk — ez időben (t. i. 1827—37 között) a kül-magyar-utca déli során van, hol nemrég kaszárma épült, az úgynevezett *fejedelmi kert*: közepén egy gyalog bejárás, melynek szélén Árpád s vezértársai s más szobrok állanak a nemzeti fejedelmek korszakából“ [KÖVÁRY 6]. Ez a kert tehát amolyan kisebb sétatér volt. A benne álló fejedelmi szobrokat később a kül-magyarutcai kaszárnyák építésekor előbb a temetőbe vitették. E század elején aztán a nagy Sétatéren állítottak fel közü-

lük négyet [i. h. 33—4]. Onnan a Fellegvári sétányra kerültek, majd a század 20-as éveinek elején megsemmisültek.

Fejér hajó. 1837: En Hodor Károly nemes Kolosvár városában a Hidelvén *Fejér Hajo* név alatti Vendég-Fogadómat ... ki is adtam... Arendába. — A hidelvi városrészben, valószínűleg a Nagy-utcában volt ez a vendégfogadó; helyét az egyszerű említés alapján közelebről nem tudom meghatározni.

Fejér ló. A Belső-Monostor-, később Unió-utcában lévő Redut (Vigadó) épület, a XVIII—XIX. században a címszöbéli néven a város legnagyobb vendégfogadójának neve. 1791-ben panaszkodik a tanács, hogy a fogadót a városban állomásozó katona-gyermekek nevelő-házául egészen elvették, és így a városnak az a szándéka, hogy ezt a fogadót korszerűen kiépítse, nem valósítható meg. Végre 1796-ban a város visszakapta, a régi vendégfogadó helyére „sok költséggel... az idő szükségének megfelelő csinosabb vendéglőt s téli vigadó helyet [Redoute] építtetvén oda: a városnak volt tiszteességes vendégfogadó, az utazónak kényelmes megszálló, s a közönségnek a téli időszakban oly mulató helye, a minő más mivelt városokban, a hol magán és házi gondjaitól szabadulva, néhány órát üdítő szórakozásnak s nemes időtöltésnek szentelve tölthetett el...” A várost pusztító 1798-i nagy tűzvész után, melynek áldozatul esett a tanácsház is, a tanács ideiglenesen ebben a vendégfogadóban helyezkedett el. 1822 táján ennek az átépített fogadónak a nagytermében tartották a hangversenyeket. 1840-ben e vendégfogadó telkének a Kismester-utcára rugó részét a város a királyi kincstár Kolozsvárra költöztetése céljából azzal a feltétellel adta át a királyi kormányzásoknak, hogy mindaddig minden megtérítés nélkül birtokában hagyja, míg a kincstár a kormányzékkel együtt Kolozsvárt marad [III, 474, 509—10, 654, 779, 801, 910, 924—5]. A *Fejérló* „parlagiasabb“ nevét a század közepe táján a *Redout* név teljesen kiszorította. Maga az épület 1841-től az erdélyi országgyűlések színhelye volt; itt mondták ki 1848-ban az uniót, itt volt 1859-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület alakuló közgyűlése és itt tárgyalták 1894-ben a memorándum-pört.

Feleki-utca. A 90-es években a későbbi Tordai-útnak az akkorig, kb. a mai Vörösmarty-utcáig kiépült elejét nevezték így, minthogy 1848-ig a városhoz közigazgatásilag hozzátartozó, de azután önállósult Felek község felé vezet.

Fellegvár. A Kőmál tetején valamennyiben ma is meglévő erődítményt JAKAB ELEK szerint a kuruc háborúk után a megbízhatat-

hannak ítélt város fékentartására 1716. június 4—30. között építeték [vö. III, 111]. Bár az építkezéshez a feljegyzések szerint a város a lakosság akkori számához képest hatalmas gyalognapszám-beli segítséget, mintegy 5782 gyalognapszámot adott, ilyen, aránylag rövid idő alatt a vár mégsem épülhetett fel.¹ Az építkezést hamarébb, még 1713 előtt megkezdették,² mert hiszen egy 1713-ból való forrás ekkor már a Kőmálon lévő újonnan emelt vár melletti szőlőről (propter novam modernam erectionem arcis in Keómál) emlékezik meg. Az építkezést ezen az akkor a város legjobb szőlőit és szántóföldjeit magába foglaló területen a polgárság érdekeinek teljes figyelmen kívül hagyásával, katonai kíméletlenséggel és gyorsasággal kezdték meg; nem engedték meg még azt sem, hogy a polgárság leszűrefelje a szépnek ígérkező termést. Bár a század vége felé a Fellegvár katonai jelentősége mindinkább csökkent, úgy hogy 1782-ben a királyi rendelet a várat a szamosujvárival együtt eladatni rendelte, e rendelkezést — nem tudni mi okból — nem hajtották végre, sőt 1831-ben a katonaság kísérletet tett arra, hogy a városi tanáccsal elfogadtassa azt a rendeletet, mely szerint a vár környékén 100 öl távolságban ne lehessen építkezni. Ez ugyan ilyen szélsőséges fogalmazásban a városnak a kormányzék-nél és a királynál tett lépései eredményeként nem fogadtatott el, a nagyobb építkezés tilalma azonban továbbra is fennmaradt [III, 106—7, 110—1, 209, 435, 568, 902—3, Okl. II, 620—1]. A Fellegvár-ról elzártága miatt szertelen hiedelmek keletkeztek. A múlt századi elemiiskolás könyvekben (1876) tényként említik, hogy „a fellegvárban egy 75(!) méter mélységű kút vonja magára a figyelmet. Ezen kútról úgy tartják, hogy az alatta folyó Szamosból venné vizét. S a nép azt beszéli, hogy a belevetett rucza a Szamosban fogna kibukkanni“ [PÁNCZÉL² 14— Ugyanezt a hiedelmet I. még Kvári Naptár 1851. 24]. — A Fellegvár déli oldalán 1920 tájáig sziklába vájva kunyhókban, barlangokban, nyomorúságos viszonyok között lakott a városi szegénység. Hogy mikor keletkeztek ezek a lakóhelyek, pontosan nem tudjuk, de valószínűnek látszik, hogy már a régebbi kőkor embere is készíthetett magának itt menedékhelyeket; ennek nyomait azonban a hegyesúszamlások el-tüntették. Úgy látszik, hogy egy-egy ilyen hegyesúszamlással kapcsolatos szerencsétlenség a hozzánk közeleső időkben is többször foglalkoztatta a hatóságokat. A katonaság sem tartotta a vár erő-

¹ Jakab adata csak a vársáncok felépítésére vonatkozhatik [vö. Kozsvári Kalauz, 1902. 61].

² A vár építését már 1691 táján tervbevették; a város 1691-ből való, mellékelt térképen a tervezett vár alaprajza már kivehető.

dítés-voltával összeegyeztethetőnek azt, hogy az erődítés tövében mindenféle megbízhatatlan népség menedékhelye legyen. A kunyhóvilágot 1831-ben ért nagyméretű katasztrófa, mely 28 házaeska összeomlását okozta, a városi tanácsot komolyan meggondolkoztatta. A hajléktalanokat ekkor a Tordai-út alján lévő Agyagdombra telepítették át. A múlt század végén a Szépítő Egyesület sok kunyhót vásárolt egyenként meg, s ezek helyén alakította a fellegvári sétautat és állította a nemrég ismételen eltüntetett Erzsébet szobrot [III, 568. — Nagy, 126—7]. A kunyhóvilágot csaknem teljesen eltüntette egy 1918-i újabb sziklaomlás. Ezután az ott lakókat könnyörtelenül kitelepítették, majd az omladozó sziklákat kőműves munkával megerősítették.¹

Fellegvári-utca. A század végéről való Mach-féle térképen a Bácsai-út, azaz a későbbi Erzsébet-út első részének neve, minthogy ennek közepe táján egy utcácska közvetlenül a Fellegvárhoz kapcsolódott fel. Más forrásban nem talákoztam ezzel a névvel.

Felső-Boldog-utca (1869, 1893). A Kalandos-utca előbbi neve a múlt század második felében 1899-ig; ekkor régi nevét megváltoztatták [vö. Magyar Polgár 1899. IV. 6-i sz.]. Az *Alsó-Boldog-utca* a mai *Boldog-utca* volt.

Felső-Kereszt-utca (1869, 1898). A Külső-Magyar- és Külső-Közép-utcát összekötő, a Belvárostól számítva első kereszt-utca neve.

Felső-Király-utca. 1649—1747 között hatszor említenek ilyen nevű utcát, egy alkalommal a Torda- és a Belső-Farkas-utca társaságában. Mint már fennebb az *Alsó-Király-utca* címszó alatt kifejtettem, úgy látszik, hogy a könnyebb tájékozódás céljából a Belső-Király-utcának a Minorita-utcától a várfalig terjedő szakaszát Alsó-Király-utcának nevezték, innen a Belső-Torda-utca felé eső részét pedig a címszóbeli utcanévvel jelölték.

Felső-kisajtó. Az Óvár egyik ajtaját 1568-ban említik így [Okl. II. 87]. Talán a *Víz-utcai bástya* előbbi neve lehetett.

Felső-Külső-Szén-utca. 1715: *felső külső Szen uczcza*. — Az 1763—87. közötti város-alaprajzon délnyugatra jelzett legszélső, a későbbi Kőkert-utca neve lehetett. Nem azonos tehát a jelzők pusztá helycseréjével alkotottnak látszó Külső-Felső-Szén-utcával, mert ez, mint alább kifejtem, csak a jóval később alakult *Trefort-utcának* nevezett utcára vonatkozott.

Felső-Szappan-utca. 1667: *felső Szappan Uzcza*. — Valamelyik Szappan-utca neve lehetett, hogy azonban melyiké, pontosan meg

¹ A *Fellegvár* név korai keletkezésére és közhasználatú voltára nézve, érdekes adatként említhető, hogy még az 1763—87-i német katonai térképen is az erődítés neve, természetesen németes fordítással *Felekvár* alakban fordul elő (L. a mellékelt térképen).

nem határozható. Lehet az is, hogy az a Híd-utcából a Görbe-Szappan-utcába vezető kis utcácska neve volt, amelyet *Szép-utca* néven először 1893-ban említenek. A Szappan-utcák között ez a legfelső.

Felső-Szent-Király-utca. Az ilyen alakban egyetlen egyszer, 1711-ben említett utca kétségtelenül a *Felső-Király-utca* névváltozata lehet.

Felső-Szén-utca. 1740 óta említik többször a címszóbeli formában olvasható alakváltozatban, 1723-ban, 1790-ben és 1845-ben közepső tagját *Szin* alakban írják. A Kőkert-utca előbbi neve lehetett. Az 1763—87-i katonai város-alaprajz bizonyossága szerint a XVIII. században ez az utca elszórt településekkel csak lazán kapcsolódott hozzá az Alsó-Szén (ma: Mikó)-utcaéhoz. Ez az utca a város megbízhatatlanabb elemeit fogadhatta magába, mert a Szén-utca tetejére való hivatkozás a szóbanforgó személyre még a múlt század végén is nem volt éppen megtisztelő [vö. NAGY, 13].

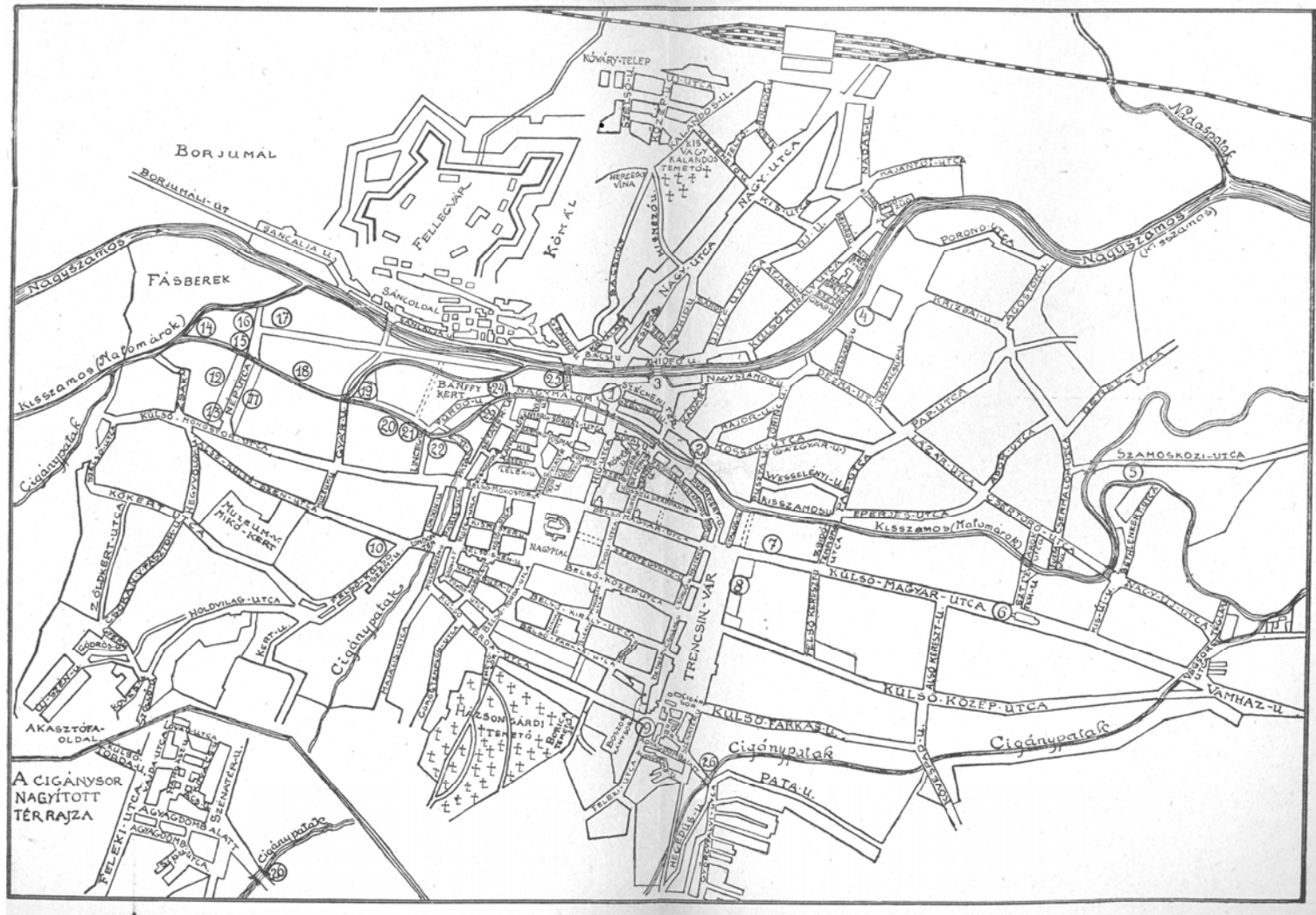
Felsővár. Mária Terézia korában (1740—80) között, úgy látszik, így is emlegették a völgyben fekvő város erődítéseivel viszonyítva fenn fekvő Fellegvárat [III, 209. — A forrás hivatkozása azonban bizonytalan: lehet, hogy német vagy latin kifejezés fordítása csupán. Egyszeri említés után máshol és más forrásban nem láttam nyomát].

Felsőváros. A városnak a várfalakon kívüli nyugati része: a Külmonostor-utca és belőle egyik oldalon a Malomárok, illetőleg a Szamos, másik oldalon a Mikó- és a Kőkert-utca felé terjedő város-rész [NAGY 37—8].

Felső-Zúg-utca (1869, 1893). A hidelvi Nagy-utcából a Szamosra Kijáró-utca baloldali első mellékutcájának neve volt. 1898 táján nevét *Zúg-utca* alakra változtatták, minthogy a mellette fekvő *Alsó-Zúg-utca* a Halász-utca nevet kapta.

Filker-sikátor. A Libuegáti-sikátor, később Gyár-, majd Fadrusz János-utca népies neve a múlt század végén. Nevét a Filker-családnak már néhány évtizede beépített kertjétől vette [NAGY 11].

Fiskus. Másként: *Fiskus-ház*. A múlt század folyamán így hívták a Nagypiac északkeleti szegletén azt a híres korcsmát, mely a katona-táborzások színhelye is volt. Itt robbant ki 1834. február 11-én az a véres, áldozatokat is követelő verekedés, mely egyfelől a diákság és a polgárság, másfelől a német katonaság között a viszonyt teljesen elmérgesítette [vö. III, 745 kk.]. A korcsmát később, a század második felében Pannonia néven szállodává alakították át [PÁNCZÉL² 6]; a század végén itt az inkább tulajdonosa, NAGY

Kolozsvár település-története a XIX. század második felében

A O-be foglalt számok a következő helyekre, illetőleg épületekre vonatkoznak: 1. Nagymalom. 2. Tornavivóda. 3. Nagy- vagy Vereshíd. 4. Dézsmacsúr. 5. Minoriták malma. 6. Szentpéteri templom. 7. Kétágú templom. 8. Topler-fogadó. 9. Mátyás-fogadó. 10. Barátok-kertje. 11. Haller- vagy Népkert. 12. Nemes-kert. 13. Szegények temploma: Haller-kápolna. 14. Bánffy-zugó. 15. Zsemlések malma. 16. Katona-uszoda. 17. Rozália-sziget. 18. Berki forrás. 19. Libucgát és Libucgáti malom. 20. Széchenyi-fürdő. 21. Flóra-fürdő. 22. Neptun-fürdő. 23. Veres-kert. 24. Diána-fürdő. 25. Németek pallója. 26. Piski híd.

GÁBOR nevén emlegetett híres szálló és étterem állott. A szálló épülete ma is megvan.

Fiskus szegeletje. A századfordulón a kolozsváriak így nevezték a *Nagy Gábor*, vagyis a *Központi szálloda* sarkát [NAGY 11]. A fennebb tárgyalt címszóban említett *Fiskus* vagy *Fiskus-ház* emléke ebben az elnevezésben tehát még akkor is élt, amikor magának az épületnek a neve már kétszer, sőt háromszor is megváltozott.

Flóra-fürdő. „E század (t. i. a XIX.) elején... — írja JAKAB III, 672 — két helyen volt nyilvános magán fürdő-hely: kül-monostor-utczában az ugynevezett *Flóra-fürdő* helyén és a magyar-kapun kívül balra a Szamos-csatorna partján, az ugynevezett Három lilium nevű vendégfogadó, vagy koresma telkén...” — A Flóra-fürdő helyét a Külső Monostor-utca 15. számú telke (a számolás ma 14 vagy 16) végében a Malomárok partján az 1869-i várostérkép jelöli is; közvetlenül mellette, a 17. (ma talán a 18) számú telek végében állott a Széchenyi-fürdő.

Fogoly-utca. Először 1845-ben említik ezt az utcát [Kvári Naptár 89]. E várfalakon belüli régi utca nevének késői előfordulása azzal magyarázható, hogy közvetlenül a várfalak mellé nem volt szabad építeni. Ez az utca pedig a Torda-utcától a Belső-Szén-utca felé nyugat-északi irányba hajolva, közvetlenül a várfalakhoz simulva fut. Az utcának ma is csak egy kis részlete van mindkét oldalon beépítve. A név maga egyébként onnan származhatott, hogy régebben itt börtön lehetett. Legalább is SEGESVÁRI BÁLINT krónikájában ide vonatkozólag ezt olvasom: „... az mennykő... harmadszor... az rabok tornyát üté, mely ugyan meg is gyula hamar tőlle“ [ErdTörtAd. II, 191]. A forrás-szövegezés bizonytalansága miatt azonban lehet, hogy ez az adat az óvári *Torony* néven ismert várbörtönre vonatkozik [KELEMEN LAJOS véleménye].

Főiskola-utca. A Belső-Farkas-utcát a református templomtól kiindulólág a Belső-Király-utcával összekötő kis utcácska neve (1869, 1893). Nyilván az akkor főiskolai rangú református kollégiumról kapta nevét. Az utcácskát 1898 táján a kollégium egyik híres tanáráról, SÁMI LÁSZLÓRÓL (1817—1881) nevezték el.

Földesi-sikátor. 1852—57 táján a Kül-Monostor-utcai tized egyik sikátoraként említik [I, 37]. A későbbi Patak-utca, esetleg a Linczeg- vagy a Múzeum-utca neve lehetett.

Főtér. 1894-ben már így említik a *Nagypiacot* [Kvári Kalauz 1894. 4 kk.] Az egykorú forrás azonban megjegyzi, hogy köznyelven akkor még *Piacnak* hívják. Így a címszóbeli név akkor csak hiva-

talos elnevezés lehetett, később azonban kiszorította a régebbi *Nagy piac*, illetőleg *Piac* elnevezést.

Frölich-sikátor. A Kismester-utcának, az a része, mely a Nagypiactól a Kötő-utcáig terjed [NAGY 12]. Forrásom szerint az ötvenes években az utca egy része fölé épített ház gazdája, FRÖLICH FRIGYES ajándékozta volna a városnak, s innen származik a neve [i. h. 33]. Az utcácska azonban nyilván nem ez ajándékozás révén keletkezett, mert mint Kolozsvár legrégebb, 1691-i város-alaprajzán látható, itt már a XVII. században utca volt.

Fürdő-utca. 1869-ben és 1893-ban még csak a Linczeg-utcától a Sétatér-utca végén álló, ma már lebontott Diána-fürdőig terjedő utcát nevezték így. A Linczeg-utcától felfelé terjedő rész neve akkortájt még *Libucgáti-utca* volt.

Fűz-utca. (1898). Késégtelenül azonos az 1893-i térképen előforduló *Fűzfa-utcával*. Az Árok-utcával együtt beépült, illetőleg a Toldi-térbe olvadt bele.

Fűzfa-utca (1869, 1893). A Csertörő-utca alsó felén, a Toldi-tér környékén ma már beépített utca neve. Későbbi neve (1902) *Kurta-utca* volt.

Gál Simi l. Magyar korona.

Gáspár havasa sikátora. 1852—57 táján a Hidelvi-tized utca-nevei között sorolják fel [I., 37], 1870 táján meg a város térképén is a Boldog-utcából északi irányba nyíló utcácska neve: *Gáspár havasa* [Rajz. II.]. Ez a hely egyébként az egykori kolozsvári Kincskereső Társaság hiedelme szerint a város határán egyik kincslelő hely. Tövisi Faur János ugyanis 1796. szeptember 15-én a kincskereséssel kapcsolatos hitegetések és csalások ügyében tartott vizsgálat során azt vallja, hogy egyik kolozsvári kincslelő hely a „Gáspár-havasán van, ... próbáltatta is keresését tavaj ősszel, rossz helyt keresvén, semmitsem talált, pedig ő... hallotta, hogy ott egy napi ásás után, a kincsre rá lehet találni“ [III, 731]. — Hogy egyébként ez a hely miért kapta a *Gáspár-havasa* nevet, nem tudom megállapítani [L. még a *Lábasház* alatti ¹ jegyzetét].

Gáspár szorosa. 1831 táján így nevezték a Kistemető feletti mezei utat [III, 668]. Ebből arra következtethetnénk, hogy a címszóbeli név a későbbi Felső-Boldog-, illetőleg Kalandos-utca e tájbeli neve lehetett. Az 1870-ből való várostérképen azonban a Boldog-, később Alsó-Boldog-utca egyik északra vezető részleteként a *Gáspárhavasa* név szerepel. E névváltozatot nem tudom magyarázni; elírásról nem lehet szó, mert 1773-ból ezt az okleveles adatot idézhetem: „hidelvén a' nagy uttzába az uttza derekába a' Gáspár Havassa alatt“. Úgy látszik tehát, hogy a Kismezőn túl a

határ egy részét *Gáspár havasának* nevezték, és így a felé vezető utcácskát is ilyen néven, emlegették. Erre mutat az előbbi címszóbeli név is.

Gatyszár-utca. Az 1852—58 tájáról való felsorolásból úgy látszik, hogy a későbbi Patak-utca neve lehetett. Ezt a tréfás-gúnyos elnevezést eddig erdélyi helységeink közül Dés, Felvinc, Kide, Marosvásárhely, Nagyenyed, Torda, Erdélyen kívüli területről Székesfehérvár, Jánoshalma és Szöreg helynévanyagából ismerjük.

Gáz-utca (1876). A Gázgyár-utca névváltozata.

Gázgyár-utca (1865). Így nevezték a Hosszú-utcának az Eöt-vös- és Pap-utca közé eső, Gázgyár körüli szakaszát.

Gödrös-utca (1893, 1898). A század végén az Akasztófa-oldalon a város legszélső, egyenetlen talaj-felszínen fekvő utcáinak egyike. E név máig fennmaradt.

Görbe-Szappan-utca. A második tag *Szappany* alakban is előfordul. Az 1852—57 tájáról való első említés óta a század végéig így nevezik azt az utcát, amelyet 1898 táján *Forduló-utcának* kereszteltek el. A név középső tagjának magyarázatát l. a *Szappan(y)-utca* címszó alatt [L. még NAGY 31—2].

Görögök sikátora. 1810: *Görögök Sikátorja*. 1814: a' *Görögök Temploma Sikátora*. 1845: a' *görögök sikátora* [Kvári Naptár 90]. A Kolozsvárt lakó görög kereskedők az itt lakó csekély, főként román görög keleti lakosság egyházza-szervezése céljából 1790 táján a Házsongárd oldalon, akkor a város beépített területén kívül lévő majorok és kertek között megvásároltak egy telket. Ezen épült aztán fel 1795 táján a város első görög keleti temploma. Minthogy az utcácska jó sokáig szűk, sikátorszerű közlekedési út volt, a század végéig a címszóbeli alakban vagy a *Görögök temploma sikátora* néven emlegették. 1893-ban *Görögtemplom-út*, 1898-ban *Görög-templom-utca* formában szerepel. — L. még az alábbi címszót.

Görögök temploma. Gróf Teleki Ádám királyi biztos 1789. március 31-én küldi át a városhoz Jonátyi Mavrodin és Kosztandin János görög nem egyesült (gör. kel.) kereskedőknek azt a kérését, melyben templomépítésre kérnek engedélyt. A város arra a királyi rendeletre hivatkozva, mely új templom építését csak legalább 100 családból álló gyülekezetnek engedi meg, a kérvényt elutasítja. A megnevezettek újabb kérelmére aztán a kormányzék a kolozsvári tisztséget utasítja, hogy állapítsa meg a görög keleti lakosok számát. A végrehajtott összeírás szerint 1790-ben a hívek száma 36 családfő, 22 fiú, 23 leány, 13 szolga, 10 szolgálóleány, összesen 129 lélek volt [III, 450—1]. Ekkor ugyan az építést nem

engedték meg, 1812-ben azonban a városban megtelepedni óhajtó zsidók már panaszkodnak, hogy a görögöknek megvan engedve az ottlakás és kereskedés, 1814-ben pedig már a' *Görögök Temploma Sikátora* nevű utcácskát említi egy forrás. A templom 1795-ben épült fel.

Grádics-utca (1869, 1893). A Fellegvárra felvezető Lépcső-utca múlt századi neve. 1898-ban *Sáncgrádics-utcának* is nevezték. A sikátorszerű utca meredek volta miatt lépcsős-kiképzésű.

Gránát-utca. 1694: vulgo Baromszer alias *Granat Ucczában* Nemes Papfalvi Havasalj László Uram Háza. — Az egyszeri említés alapján az utca helyét nem tudom meghatározni.

Gubernium. Az erdélyi főkormánysház épülete, régebben jezsuita kollégium a Belső-Farkas-, Belső-Király- és Belső-Tordautcában, a mai központi egyetemi épületek helyén [Képét l. Erdély magyar egyeteme és BIRÓ VENCEL EM. 1945. 9, 11, illetőleg Erd. Tud. Füzet. 192. sz. 11, 13].

Gyalog-utca (1869, 1898). Másik neve: *Radnótfáy-sikátor*. — Szűk, csak a gyalogos közlekedés céljait szolgáló utcácska volt. A református teológia épületének északkeleti sarkától merőlegesen ment a Malomárokra. Az utca a Magyarkapu lebontása, a Trencsintér rendezése és a református teológia építése után, a múlt század végén tűnt el.

Gyár-utca (1869). A régi Libucgáthoz vezető, későbbi Fadrusz János-utca nevét a század második felében ott álló olajgyárról vette. E gyár növénymagvakból világítás és étkezés céljára készített olajat [PÁNCZÉL² 16]. Az 1869-i várostérkép itt az utca nyugati oldalának végén a Malom-árok mellett egy vasöntödét jelez, olajgyárat azonban nem.¹

Gyep-út (1869, 1893, 1898). A Pázsit-utca előbbi neve. Akkor még a város végén gyepes területre vezetett.

Gyermekkert-utca. 1897-ben az unitárius kollégium új épületének építésekor az unitárius egyház felajánlotta, hogy az építés céljaira szolgáló telek egy részét méltányos árért átengedi a városnak, hogy „a Belmagyar-utca összeköttenék az ú. n. *gyermek-kert utcával*“ [Kolozsvár 1897 I. 13-i szám]. Minthogy a tanács ezt az ajánlatot a városi közlekedési útvonalak gyarapítása szempontjából csak előnyösnek tarthatta, az ajánlatot elfogadta és az utcát *Berde Mózes-utca* néven meg is nyitották [Magyar Polgár, 1900. V. 26-i sz.]. A címszövebeli név tehát a Berde Mózes-utcának arra a részére vonatkozik, mely a Nagy-Szappan (Brassai)-utcá-

¹ E térképen olajgyár-jelzés csak a Nép-utca végén ugyancsak a nyugati soron a Malomárok mellett van.

tól a Malomárok felé vezet. Ez az utcarészlet is csak a század második felében keletkezhetett, mert az 1869-i és az 1870-i térkép még nem jelzi. Így érthető, hogy az újonnan keletkezett utcának még csak az ott lévő óvódával kapcsolatos, közszájon forgó neve volt.¹

Györgyfalvi átjáró-utca (1893). Valószínűleg a Györgyfalvi-utat a Vörösmarty-utcával összekötő utca, a későbbi Zrinyi-utca neve.

Györgyfalvi hosszú-utca (1898). A mai Györgyfalvi-útnak a 90-es években még csak kis részében beépült, de a környező kis utcácskákhoz viszonyítva hosszú, beépített részének neve lehetett. A beépítetlen rész neve *Györgyfalvi-út* volt.

Györgyfalvi új-utca (1898). Valamelyik, a Györgyfalvi útból nyíló kisebb, újonnan keletkezett utca neve volt, de hogy melyik, nem tudom pontosan meghatározni.

Györgyfalvi-út (1628). A Györgyfalva felé vezető út neve. A század végén a ma így nevezett hosszú utca csak kis részében volt beépítve. A beépített rész viselhetette a *Györgyfalvi hosszú-utca* (1898) vagy *Györgyfalvi-utca* (1893) nevet, a beépítetlen szakasz a címszóbeli elnevezést. Ez az út még 1876 táján teljesen beépítetlen volt.

Györfi-kert. A Sétatér-utca kiszélesítését célzó 1840-i felmérés alkalmával említik. A mai Bástya-utcának nyugati vége tájékán ma már részben utcává átalakított, részben pedig beépült terület tulajdonosáról kaphatta nevét.

Haller-kápolna. 1894-ben a régi gr. Haller-kert területén a Nép- és a Kül-Monostor-utca sarkán álló római katolikus kápolna neve [Kvári Kalauz, 1894. 35—6].

Haller-kert. A gr. Hallerek kapjoni ágától létesített kert a Külső-Monostor-utcából nyíló régi Nép-, később Bem-utcában [III, 981, 1000. — KÖVÁRY 6]. Már 1817 táján a Hallerek megnyitották a kolozsvári közönségnek, majd mikor a 20-as évek vége felé a jótékony asszonyi egyesület megvásárolta a kertet, női dolgozóházaat állított fel benne, s itt a szegény asszonyokat főleg szövés-fonással foglalkoztatta. Az egyesület a kertet *Népkertnek* nevezte el és a közönség részére megnyitotta (Ekkor még a nagy Sétatér csak csirájában volt meg). 1827-ben a kert végébe a Malomárokra hidat is építettek, hogy köcsék össze a Népkertet a kiala-

¹ Ez az óvoda, és így természetesen maga a címszóbeli utcanév is, azonban csak a század közepe táján innen keletkezhetett, hiszen mikor egy névtelen 1845-ben »A' kolozsvári kisdedovó intézetekről« ír, csak az 1830-ban alapított Külső-Monostor-utcai és az 1844-ben keletkezett Külső-Magyar-utcai óvódákról emlékezik meg [Kvári Naptár, 1845. 39—40]. Ez tehát akkor még nem volt meg.

különböző Sétatérrel. A Népkerthben e tájtz uszodát és fürdőházat is állítottak fel. — Ma a kertnek a Monostor-út felöli részén az inasotthon áll, ennek háta megett a városi vízmű épületei s lefelé a Malomárokig a telkekre osztott részén lakóházak sorakoznak [vö. még NAGY 117].

Hangász-utca (1898). A Cigány-sor egyik utcácskájának neve. — Érdekes megjegyezni, hogy a nyelvújításkori *hangász* köznévi 'zenész, cigányzenész' jelentésben Erdélyen kívüli területről (Rábaköz, Baranya m., Baja, Szatmár m.) tájszóként is ismeretes [MTsz.].

Hangyásberek (1812). Így hívták a múlt század közepe tájáig azt a területet, amelyen ma a Sétatér, a sportpálya, az uszoda, a villamosmű van, hozzátartozott azonban még a ma már beépített Villamos-utca és a rajta túl lévő terület is csaknem az új sportparkig [vö. III, 982. — Erre és az alábbiakra l. KÖVÁRY 7, 39, 41. NAGY 111—3]. A berek, nevének megfelelőleg, fás-füves, a Malomárkot a nagy Szamossal összekötő árkokkal, vízjárásokkal összevisszaszabdalt, részben mocsaras, tavaş terület volt. Vadrucázni jártak ki ide a városbeli vadászok. Más vízimadarak között *libuc* is sok volt itt, és ezért a Malomárok egyik gátját *Libucgátnak*, az e tájról induló utcát, a mai Fürdő-utca (l. ott) egy részét *Libucgáti-utcának* nevezték. A Sétatér létesítése után e terület berck-jellege megszűnt, és a név is rendre feledésbe merült. Mint-hogy e terület vizenyős, vízjárta hely volt, a *hangya* tehát itt olyan bőségben nem élhetett meg, hogy erről nevezték volna el a berket, valószínűnek látszik, hogy — mint KELEMEN LAJOS beszélgetés közben felvetette — a helynév első tagjában *hanga* 'brya, erix, erica; heide, heidekraut' növényneviink lappang; a városlakóktól a múlt században már nem ismert növénynévvel való kapcsolat elhalványulásával aztán népetimológia révén kapta az előtag címszóbeli alakját.

Harmincadház. A Belső-Közép-utcaiban átalakított formában ma is meglévő egyemeletes ház, a volt Mágnaş-kaszinó épülete.

Háromliliom. A Magyar kapun kívül balra a Malomárok partján, a mai református teológia telkén vendégfogadó és kocsma neve; telkén volt a múlt század elején a város egyik nyilvános fürdője [III, 672]. A század végén már csak a falusiak lebujszerű beálló helye volt [NAGY 15]. A református teológia századvégi építkezése alkalmával tűnt el.

Házsongárd-utca (1845). A Majális-utcának a Külső-Torda (később: Petőfi)-utcától a hegyoldalón a Házsongárd-tetőre kapaszkodó részét nevezték így. Magának az utcanév előtagjának a

következő származtatásait ismerjük: 1. a középkori német *Hazinscha[o]rt* ~ *Ha[o]jssonsarch* családnév magyar szájon átalakult formája; 2. a szász *Hasengert* 'Nyulaskert' vagy 3. a *Haselgert* 'Mogyorókert' népetimológiával magyar szájon keletkezett alakja.¹ Minthogy mindhárom németből való származtatás valószínűsíthető, bár korábbi adatok hiányában nem lehet véglegesen eldönteni a kérdést, úgy látszik, hogy e helynév a város egykori szász lakosságának emlékét őrizte meg. Az utcát egyébként a múlt század 30-as éveiben kezdik *Majális-utcának* nevezni.

Házsongárdi patak. A múlt század elején, egy keltezetlen forrás említi a címszöbeli víznevet. Kétségtelenül a Házsongárdról lefolyó *Cigánypatak* másik neve volt.

Házsongárdi sikátor. 1831 táján a *Házsongárd-utca* még be nem épült, a kertekbe kivezető sikátorszerű közlekedési útvonal volt. Innen e névváltozat. — L. még *Majális-utca* alatt.

Házsongárdi temető. A városnak a régi városfalakon kívül eső, ma is meglévő legrégebbi temetője. A temetőből ismeretes legrégebbi sírkő magyarnyelvű és 1586-ból való; ez azt bizonyítja, hogy itt már a XVI. században temető volt. Adataink valóban azt mutatják, hogy 1585 táján, az akkor dühöngő nagy járvány alkalmával kezdtek ide temetkezni [II, 347]. A temetőben nagyon sok híres egyházi, közeleti férfi, tudós, író és művész nyugszik [Kvári Kalauz, 1902. 45—9. — EM. 1911. 284 kk. — Nagy 171—3].

Hegedús-utca (1898). Egy századfordulón készült térkép szerint a Szondy-utca előbbi neve volt.

Hegy-völgy-utca (1869, 1893). A ma is ilyen néven ismert, hegyoldalon felmenő utca talaj-felszíni viszonyairól kapta nevét. Talaját csak az utóbbi évtizedekben egyengették ki valamennyire.

Hentelerek tornya. Az egyetlen egyszer 1644-ben említett helynév előtagjában kihalt 'mészáros' jelentésű *hentelér* köznevünk szerepel [II, 596]. Ez a városvédelem céljait szolgáló torony vagy az ú. n. hátsó céhbéli mészárosok védelme alatt álló *Olaszfokos bástya* vagy az ú. n. első céhbéli mészárosok oltalmazta *Középkapu* lehetett.

Hercegovina. 1893-ban a mai Erzsébet-út akkori *Bácsi-út* neve után (-)be téve olvasható a *Hercegovina* név is. Előfordul ugyanez a név még egy századforduló tájáról való keltezetlen térképen és egy 1902-ből valón az Erzsébet-út tetején az út és a Fellegvárra vezető úttól bezárt terület nevéként. Ezen a területen a

¹ Az itt említett származtatásokra vonatkozó véleményeket a névre gyűjtött adatokkal együtt egy közelebből megjelenő kisebb cikkben szándékozom közzétenni.

század végén egy *Herczegovina* nevű nyári mulatóhely is állott [KELEMEN LAJOS közlése].¹ Minthogy e név csak a század végétől való térképeken olvasható, nyilván itt is olyanféle helynévadásról van szó, mint a marosújvári *Bosznia* és *Hercegovina* vagy a szolnok-dobokai Árpástó belső területén két falurész *Boznya* és *Galicia* neve esetében [MNY. XXIX, 52, XXX, 170 XI., 63. — EM. 1945. 290, ill. kny. Erd. Tud. Füiz. 197. sz. 18]. E helynév tehát Bosznia-Hercegovina okkupációja (1878) után keletkezett úgy, hogy a rendezetlen, elhanyagolt, akkor még szőlők és gyümölcsösök között felvezető Bácsi (Erzsébet)-úton való fáradságos közlekedés a város határának egy a tájt még viszonylag távoli része felé alkalmas volt arra, hogy felébressze az okkupációban résztvevő vagy róla hallomásból sokat tudó lakosságban *Hercegovina* emlékét. Alighanem itt is olyan tréfás, akasztófahumorból fakadó elnevezésről van szó, mint a fennebb idézett példák esetében. E helynév élete múló volt, mert az így nevezett út és városrész beépülése után eltűnt. Ma már nem hallható:² a gyorsabban cserélődő-költöző nagyvárosi lakosság kevésbé hagyományörző, mint a faluban vagy kisvárosban élő.

Híd. 1791: a Hidelvén a *Hid* mellett lévő Szegelet Vendég Fogadon. — A *Nagyhíd* nevének egyszerűbb változata volt.

Hidelve. Először 1604-ben említik így a városnak a nagy Szamoson lévő hídon (Nagyhíd) túl eső részét. Ez alkotta a város egyik külvárosát vagy régiesen *hóstát*-ját. E városrész a múlt század második feléig szinte teljesen a földműves és állattartó lakosok majorkodó, gazdálkodó helyeit foglalta magába, a Kömálra nyúló oldala, az Erzsébet-út vidéke szőlőkből és gyümölcsösökből állott. A Hidelve észak felé még 1763—87 táján sem terjedt a mai Boldog-utca tájánál alább [L. az 1763—87-i térképet].

Hidelve vége. 1680 táján így említik a Hidelve nevű külvárosrész végétől a Nádasig terjedő területet. Ezen akkor, sőt később is még jobbára szántóföldek, kaszálók, legelők és berkek között elszórt majorok állottak.

Hidelveire lejáró szoros. 1712-ben így említik az Alsó Kömálban a Kis-Mező alatt azt a Hidelveire lejáró utcuskát, melynek be-

¹ Az 1902-ből való, Kelemen Lajos és K. Fodor János-féle »Kolozsvári Kalauz«-ban idevonatkozóan ez olvasható: „Éttermek, sörházak, mulató helyek... Hercegovina (Erzsébet út, régi kömálalja) csak nyáron nyitva...“ [i. h. 3].

² Utoljára egy 1903-ból való térképen látom feltüntetve [vö. Riegler Gusztáv—Filep Gyula, Vezető Kolozsvár városában. Kvár, 1903, térkép]. Ugyanez a forrás említi az Erzsébet-úton a *Hercegovina* nyári helységét is [i. h. 5].

épülése után a Marianum háta megetti utca, a későbbi *Kuun Géza-utca* keletkezett. E tájt azonban itt még nem állottak épületek. Az 1763—87-i várostérkép ezt a szorost már jelzi.

Hidelvi fertály. 1727: a' *Hidelvi Fertályban*. 1852—7: *Hidelvi tized* [I, 37]. 1870: A *hidelvei tizedben*. — A régen fertályokra vagy tizedekre osztott városnak a Hidelvére eső része.

Hidelvi hóstát. 1695: Colosvarat *Hidelve* nevü *Hostátban*. — A Hidelvére eső külváros neve; szokottabb neve a *Hidelve* volt.

Hidelvi Király-utca. Az 1869-ből és az 1893-ból való városi térkép így nevezi a *Külső-Király-utcát* nyilván a gyakran egyszerűen *Király-utcának* nevezett *Belső-Király-utcától* való könnyebb megkülönböztetés céljából. Ezt az utcát egyébként *Külső-Király-utcának* nevezték.

Hidelvi Nagy-utca. 1694: *Hidelvi Nagy Ucza* n(vezetű) *Hostát*. 1700: *Hidelve(!) nagy Uczában*. 1759: a Kolosvári *Hostátnak Hidelve* n(vezetű) *Nagy Utzájában*. — A városnak a Hidelvén ma a vasútállomáshoz vezető főutcája. Ez az utca csak a vasút létesítése után, tehát csak a múlt század második felében vesztette el gazdálkodó-kertészkedő jellegét. Az utolsó „hóstáti“ kaput csak e század 30-as éveiben egy ház építésekor szedték le.

Hidelvi Nagy-utca vége, 1817: *Hidelvi Nagy utza végin* a Nádas vizére rugó (szántó). — A Hidelvi Nagy-utca végén a Nádasig elterülő szántóföldeken és kaszálókon a múlt század első felében csak elszórt települések, majorok lehettek.

Hidelvi tized l. Hidelve, Hidelvi fertály, Hidelvi hóstát.

Hidelvi Új-utca. A később Rudolf-, Szent István-, majd Decebal-, legújabbán Marx Károlyról elnevezett utca neve arra utal, hogy ez az utca a Hidelvi fertálynak csak a Nagy-utca kialakulása után keletkezett új utcája volt. 1673-ban már előfordul így: *Hidelve(!) Új-Utcában* (ház). A címszóbeli alakban csak egy 1837-ből való forrás említi. 1763—87 táján már két sikátora is vezet át a Külső-Király-utca: a későbbi Átjáró- és Bejáró-utca.

Hidelvi Új-utca vége. A fenti utca végétől a Nádasig lenyúló terület neveként említik 1817-ben. Ekkor ez még összefüggően be nem épített terület, jobbára szántó és kaszáló-hely volt.

Hídfő-utca. A Hidelvére vezető Szamoshid (Nagy híd), még a múlt században is a Széchenyi-tér közepe táján indult és balparti hídfője a Nagyhíd-utcára (Teleki-u.) nyílt. A hídfő előtt elvezető, későbbi Radák-utcát illették a század közepétől (1869, 1893, 1898) kezdve, a címszóbeli névvel.

Hídkapu. A városfalnak ez a megerősített tornyos kapuja valószínűleg még a XV. század elején épült; az 1477-ben és 1580-ban

ittén végzett építkezés már bővítési és erősítési munkálatnak tekinthető [I, 112, 542, II, 231—2]. Ez a mai főposta táján a Híd-, újabban Wesselényi-, majd Dózsa György-utca végén, a Malomárkon átvezető köhíd előtt álló erődített városkijárat a legfontosabb kapuk egyike volt. 1580 táján itt állott a város rézdobja is, amellyel a delet jelezték [II, 253]. A bástyát a lakatosok céhe gondozta és védelmezte [II, 596]. E kaput 1870—72-ben bontották le [EM. 1944. 297. — Képét l. Rajz. V, XXXI. — BALOGH 28].

Híd-utca. Kolozsvár lakóinak 1453-i összeírásában már szerepel. A Nagypiac északkeleti sarkáról kiindulva a Malomárkon és a Szamoson átvezető híd felé menő utca neve. A végén állt a Hídkapu. — Már az 1848. május 30-án kimondott uniókor népgyűlés határozta el, hogy „a' hidutezát, hol Wesselényi (Miklós) szállva volt: Wesselényi utcának...” kereszteljük el [Közlöny 1848. június 2-i 2. szám]. Ennek ellenére a névváltoztatást csak a századfordulón, 1898-ban, a szabadságharc kezdetének félszázados évfordulóján hajtották végre [KELEMEN LAJOS közlése].

Holdvilág-utca. 1827: Külső Szén vagy *Holdvilág utczában*. — Első említések a Külső-Szén-utca név változataként említik, de természetesen csak a Külső-Felső-Szén-utca (a későbbi Trefort-utca) és folytatása, a későbbi Holdvilág-utca neve lehetett. 1893-ban már az Akasztófadomb felé vezető utcának csak a Kökert utcánál kezdődő részét nevezték így.

Hóstát. Ma ilyen néven a Szentpéteri templom környékét nevezük, a megelőző századokban azonban a címszóbeli név mint közszo csaknem az egész magyar nyelvterületen általában 'külváros' jelentésű volt. E kétségtelenül német eredetű köznevünk egyesek szerint a német *Hochstadt*, mások szerint a *Hofstat* leszármazottja [Nyr. XXVIII, 89. XXXVIII, 471. MNy. XXIV, 207]. A XVII—XIX. századi adatok beszélnek *Hidelvi*, *Kétvízközi*, *Külső-Közép-utcai*, *Külső-Magyar-utcai* és *Monostori hóstátról*, sőt 1807-ből ezt olvasom: „ezen nemes Város *Hóstátyában* Hásongárdba“ (kert). A Hásongárd pedig még ekkor teljesen beépítetlen volt. A legelső utcája, a Külső-Torda-, később Petőfi-utca is csak e tájt kezdett kialakulni.

Hosszú-utca. 1. Az 1453-i polgárösszeírásban *Platea Longa* néven előforduló utca a Belső-Magyar- és várfalon kívüli folytatása, a Külső-Magyar-utca volt [II, 226, Okl. II, 727]. Ezt kétségtelenül teszi a kolozsvári polgárságnak egy 1712-ből megmaradt adóösszeírása; ebben t. i. a *Longa intra Moenia* és az *Longa extra Moenia* megjelölés kétségtelenül csak a Belső- és a Külső-Magyar-utcára vonatkozhatik [vö. Regestrum seu Series Contributionis

Anni praesentis 1712 Civitatis Claudiopolitanae. ENMLt. Br. Jósika hitb. lt.]¹ 2. Az 1869-től emlegetett *Hosszú-utca* nem ez, hanem a Hidelvén a Széchenyi-tér északkeleti végétől a Pap-utcába vezető viszonylag hosszú utca. Ez a *Gáz-* vagy *Gázgyár-utca* nevét váltotta fel.

Hosszú-Szappan-utca. A későbbi Brassai-utca ilyen néven csak 1845-ben fordul elő a tőlem ismert forrásokban. A református teológia felőli végén elvonuló kőfalban lévő kis ajtó veszély esetén a városban tartott állatállomány egyedüli közlekedő helye volt [II, 127]; ez a kapu volt az a kerek kisbástya, amelyet az ú. n. hátsó céhbeli mészárosok védelmeztek [Okl. I, 400 kk.]. Ezt a félköralakú bástyát állítólag Básta György építtette [I, 545].

Ispitály. SZAKÁL naplójában 1704. május 21-i kelettel ez olvasható: „Felesen és igen bátorságosan kimenvén mind németek, mind rácok, kolozsváriak fűért Szamosfalva felé, a tizenhárom városon alól vagy a mint régen hitták, az *ispitályon* alúl, rájok ütvén a kurucok, sokat levágnak benne, sokakat elevenen elfognak...“ [i. h. 67]. — A címszóbeli név tehát az akkor már itt álló *Szent Erzsébet-ispotályra* vonatkozó hely-megjelölés volt. L. még *Szent Erzsébet-ispotály* és *Szent Erzsébet-málom* címszó alatt.

Ispotály-ház. A XVIII. század közepén a Nagypiacon, a későbbi Bánffy-palota telkének déli felén, valószínűleg a státus-palota telkére is átnyúló ház alighanem a Szent Erzsébet-ispotály tulajdona lehetett [BIRÓ JÓZSEF, EM. 1933. 447—8 és Erd. Tud. Füzet. 63. sz. 4—5].

Ív-utca. 1869-ben így jelzik a Nagypiacról a Kismester-utcába egy részen boltozatos ív alatt vezető utcácskát. Ez azonban nem lehetett ez utca közkeletű neve, mert a század második felében inkább *Frölich-sikátor* néven ismerték.

Játszókert. 1790: In Felső Szin Utza vulgo *Jádzó kert*. — A későbbi Trefort-utca tetején, pontosan meg nem határozható kert neve volt. KELEMEN LAJOS szerint valószínűleg a Szöllő-utcában a piaristáknak ma is meglévő kertjére vonatkozhatott ez a helyjelölés.

Jelen Pál-utca. Az 1852—57-i város-felmérési munkálatban a Hidelvi tized egyik utcájának neve [I, 37]. A felsorolás közelebből nem tájékoztat, hogy melyik utcáról van szó; lehet, hogy az elnevezés a későbbi Kuun Géza-utcára vonatkozik.

¹ Csánki V, 321 homályos fogalmazása úgy is érthető, hogy a címszóbeli utca neve azonos volt a Szentpéter-utcával; azonban a városnak csak a várfalon kívül, a Szent Péter nevű külvárosba eső részét, a Külső-Magyar-utcát nevezhették így.

Jókai-utca. 1894-től a Belső-Szén-utca JÓKAI MÓR ötvenéves jubileuma emlékére viseli e nevet [Kvári Kalauz 1894. 19].

Jósika-ház. A Nagypiac nyugati során a Belső-szén (később Jókai)-utca sarkától jobbra a második ház; a br. Jósika-család építtette és annak tulajdonában van ma is. Oszlopokon álló, „áltánycs“ erkélyéről újabban, a többi piaci lábasház eltűnte óta ma nevezik *Lábas-háznak* is [NAGY 13]. Ennek helyén állott az egyik Kakas-ház, amely az erdélyi fejedelmek kolozsvári szállóhelye volt s amelynek ablakaiból nézte végig 1594-ben Báthory Zsigmond a törökpárti főurak kivégzését. Később ez ítélőtáblai székház volt.¹

Jósika-kert. Főúri kert volt a Külső-Monostor-utcában [III, 981. — KÖVÁRY 6], alighanem a mai Park-szanatórium és gyermekklinika helyén. Volt egy *Jósika-kert* a mai Dohánygyár helyén is [Gr. Bethlen Györgyné szíves közlése].

Kádár-utca. Először 1893-ban említik *Kádár-út* alakban, érdekes azonban, hogy a múlt század közepén, 1845-ben itt nem laktak kádárok [vö. Kvári Napt. 1845. 104].

Kádárok bástyája. Nevezték még *Kádárok tornyának*, vagy még gyakrabban arról az utcáról, amelynek a végén állott, *Magyarokapunak* is. A Belső-Magyar-utca végén a város egyik legfontosabb bástyája a kádár céh védelme alatt állott. Már 1623-ban és 1664-ben a jelentős bástyák közé sorolják [II, 516, 596]. Viszonylag későn, 1872-ben bontották le [EM. 1944. 298]

Kajántói-út (1869). A hidelvi Új-utca folytatásaként a szomszédos Kajántó felé vezető utca a jelzett időpontban kezdett kiépülni; ekkorjában azonban még csak az utca baloldalán volt kb. 300—400 méternyire házsor.

Kakasváros. „A városnak az a része, mely a vasúti pályatest és a Szamos közötti területre épült“ [NAGY 15]. Állítólag a múlt század végén e külvárosi részekben sok könnyű-erkölcsű nő, illetőleg prostituált lakott s a hozzájuk járó férfiakról nevezték el a címszóbeli városrészt.

Kalandos-temető. A Kismezőn keletkezett, másnéven *Kis-temetőnek* nevezett temetőhely neve. Minthogy ez a temető a hidelvi Kalandos-társaság temetőkező helye, innen ered neve. Kolozsvárt ilyen kalandos (temetőkező)-társulatok már a középkorban megalakultak. 1780-ban még az Óvárban is volt ilyen társulat, a várbeli vagy belső Kalandos, a XIX. században azonban minthogy ezeknek tagjai főként földművesek voltak, a külvárosokban laktak; így tudunk Hidelvi, Kétvízközi, Kül-Közép-utcai és Kül-

¹ Erre céloz Felvinczi György Kolozsvárról szóló költeményének 6. szakasza is [THALY, Adalékok II, 122—3].

Magyar-utcai kalandos társulatról [vö. LINDNER GUSZTÁV, A kolozsvári Kalandos-társulatok: EM. 1894. 65 kk. — KOVÁCS LÁSZLÓ, A kolozsvári hóstátiak temetkezése. Kvár, 1944]. Ezt a temetőt az 1585—86-ban pusztító járványok idején nyitották meg a Házsongárdi nagytemetővel együtt [LINDNER, i. h. 141]. E temető három évszázadon át a Kétvízközi és a két Hidelvi Kalandos tulajdonában volt, és csak 1881-ben a köztemetőkről szóló szabályrendelet alkotása következtében lett a város telekkönyvi tulajdona [i. h. 142].

Kalitka. 1604 táján a Nagypiacon a templomot körítő kőboltok kelet-északi végén álló kaloda-féle neve volt [II, 425].

Kandia. 1845-ben az Ó-vár egy részét nevezték így [Kvári Naptár, 1845. 89]. Még előbb 1744-ben az *Óvári Kandia* helymegjelölés fordul elő. A Kandia- (később Kinizsi)-utca tájékára vonatkozó elnevezés. A címszóbeli név valószínűleg Kréta szigetének görög nevét őrizte meg. A magyar nyelvterület nagyon sok pontján jelölnek e névvel szegényes, rendezetlen külvárosi vagy távoli határrészeket. E névnek magyar telepítési környezetben való előfordulása vagy 1. a Kréta-szigetere elhurcolt és onnan nyomorúságos viszonyok között visszatért foglyok olyanféle akasztófahumoros szemléletével magyarázható, mint azt fennebb a *Hercegovina* helynév esetében láttuk, vagy 2. az ide beszármazott görög kereskedőkkel kapcsolatos névadással van dolgunk [l. még MNy. XXXVII, 119—21]. Egyelőre más magyarázatot nem tudok találni. Az az 1734-i kolozsvári városleírásban olvasható magyarázat, mely szerint a címszóbeli helynév Claudius császár nevével volna kapcsolatban, merő tudálékos etimológizálás. A városleírás szerzői szerint ugyanis a római korban „a város egyik utcáját is *Claudiá*-nak hívták, ma a szó eltorzításával *Candiának* mondják“ [i. h. 10. — Idézi JAKAB I, 146 is].

Kandia-utca. Egy 1852—57 közötti felmérési munkában az Ó-várban a *Candia-utca* neve is előfordul. A tájt a mai Kinizsi-utca neve volt. Környékét emlegették egyszerűen *Kandia* néven is. Belőle a Belső-Monostor-utcára kivezető szűk utcácskát a múlt század végén *Kiskandia-utcának*, előbb meg *Kandiáról kijáró sikátor*-nak nevezték.

Kandia-utcai bástya. A mai Nemzeti Bank táján átmenő várfal erődített része, bástyája a kovács céh védelme alatt állott [I, 401 kk.]. Eredetileg ez volt Kolozsvár régi várának, az Óvárnak délnyugati sarokbástyája. Így magyarázható meg az, hogy miért volt a XV. század elején épült „új vár“ egyik legfontosabb bástyájának, a Monostorkapunak közvetlen közelében, látszólag szükségtelenül ez a kisebb bástya. Egyébként ez az Óvárba bejáró megerő-

sített kapu volt a legelső bástya, amelyet lebontottak. 1796-ban ugyanis már omlófélben lévén, a városi tanács határozata értelmében lebontották és követ a Monostor-kapu előtti kőhíd igazítására hordották el [III, 561].

Kandiáról kijáró sikátor. 1744-ben egy házat emlegetnek „a *Kandiáról kijáró Sikátor* és a Város Kőfala vicinitásában“. — Ez kétségtelenül az az e század elején még meglévő kis sikátor lehetett, mely a mai Nemzeti Bank mellett jött ki az Óvárból a Szentlélek-, illetőleg a Kandia-, később Kinizsi-utcából. E sikátort csak újabban, a 20-as években zárta el kerítéssel a Román Nemzeti Bank. 1893-ban ezt a sikátort *Kiskandia-utca*-nak nevezték.

Karolina-kórház. I. Ferenc császár és felesége, Karolina császárné 1817-i látogatásának emlékére alapított kórház egyik része a múlt században az Óvárban, a Karolina-tér északkeleti szegletén, más része a Kiszamos-utca és a Pusztá-utca szegletén, a mai állami tanítónő-képző telkén állott, később a mai klinikai telep Mikó-utcai részére került. Csak a klinikák múlt századvégi felépítésével szűnt meg, illetőleg olvadt bele a kinikákba [L. még NAGY 30].

Karvázi háza. A Nagypiac északi során lévő középkori házat 1876-ban, akkori tulajdonosáról, KARVÁZY JÓZSEF kereskedőről nevezték így [PÁNCZÉL² 6. — A ház képét l. BALOGH 50].

Kaszárma-utca. Az 1845-ben így nevezett utca helyét nem tudom meghatározni. Lehet, hogy a későbbi Nagykaszárnya-sor, esetleg a Szénatér (Heltai)-utca neve lehetett; itt t. i. már akkor is kaszárnyák állottak. — A címszóbeli helynév előtagjának *kaszárma* fornája a végső elemzésében olasz eredetű, de hozzánk német és tót közvetítéssel került mai *kaszárnya* köznevünk olasz *caserma* alakjához áll közelebb [vö. BÁRCZI, SzófSz.].

Kemény-kert. A Kül-Magyar-utcában a múlt század egyik nevezetes főúri kertje [III, 981. — KÖVÁRY 6]. Az 1820-as években a BR. KEMÉNY FERENC tulajdona volt. Helyét közelebről nem tudom meghatározni.

Kendeffy-kert. A *Népkert* előbbi neve [III, 981]. Előbb a gr. Nemes- és a gr. Haller-család birtokában volt. Éppen ezért nevezték *Nemes-* és *Haller-kert*nek is [i. h.].

Kenyér-utca. Az Óvár egyik ma is meglévő kis utcáját a XVIII—XIX. században ott lévő katonai sütőházzal nevezték a címszóbeli névvel. A név maga csak 1852—57. táján fordul ugyan elő [I, 36], de a sütőházat még a XVIII. század elején építették a lebontott Óvári kapu és a mellette lévő várfalak felhasználásával [III, 561]. A név is valamivel előbb, még a XVIII. század folyamán keletkezhetett [L. még *Kandia-utcai bástya* alatt].

Kenyérsütő-utca (1893). A Kenyér-utca névváltozata.

Kenyérszer. 1604-ben így nevezték a Nagypiacon a Szent Mihály-templom körüli kőboltoknak egyik részét, valószínűleg azt, ahol vásárok alkalmával a kenyeret, illetőleg a lisztet árulták [II, 425]. Talán a déli tér-rész (*Buzapiac*) névváltozata lehetett.

Kép-utca. 1870: A' hidelvi tizedbe *Kép uttzába*. — A Szamos balpartján valamelyik kisebb, közelebből meg nem határozható utcát nevezték így.

Kerek bástya. Ezt a félköralakú kis bástyát, melyet éppen ezért egyszer, 1718-ban *Kerek kis-bástya*-ként is említenek [Okl. I, 408], 1817 táján bontották le. Ekkor ugyanis a lutheránus egyház kérésére a városi tanács a szükséges helyszíni szemle megejtése után megengedi, hogy a bástyát, amelyre amúgy sincsen szükség, a még fennálló várfal veszélyeztetése nélkül, a bontás következtében előálló rongálások kijavításával úgy bontsák le, hogy a külváros felől a várfalban lévő része épen maradjon s befedve a város raktárnak (conservatorium) használhassa [III, 563]. A lebontás, illetőleg átalakítás meg is történt.

Kert-út. A későbbi *Kert-utca* neve 1893-ban; ekkor, az idegyógyászati klinika és a Pasteur-intézet felépítése előtt a Házsongárdnak ez a része beépítetlen kertekből álló terület volt.

Kert-utca. 1898-ban már így nevezik a *Kert-út-at*; utcává alakulása valóban e tájt kezdődik.

Kétágú templom. Így nevezték már a múlt század végén is a reformátusoknak a Kül-Magyar-utcában, 1829—51 között új-klaszszikus stílusban épült kétfornyú templomát [Képét l. Rajz. XXVII. — NAGY 36, 68. — BALOGH 113. kép].

Két ágyú. Hírhedt beszállóhely és koresma a Trencsin-téren, a Tanítók háza telkének nyugati részén. Csavargók és zsebmeteszők tanyája volt [NAGY 11]. Cégtábláján a *Bormérés a két ágyuhaz* felirat állt [NÉMETH SÁNDOR Nyr. XLII, 11]. A koresma-név utótagjának *-haz* ragja a kolozsvári nép- és köznyelv a-zásának emléket őrizte meg [vö. BALASSA IVÁN MNnyv. III (1941), 57. kk. és kny.].

Két Szamos között. 1658-, 1668-, 1693-, 1703- és 1737-i források így nevezik a város „külső territorium“-án, azaz az északi várfalakon kívül a Malomárok és a Szamos közé eső külvárosi részt. A kérdéses területet azonban gyakrabban jelölték és jelölik máig is a régi kolozsváriak a *Kétvízköz* helynévvel.

Kétvízköz. Másként: *Két Szamos között*, *Két víz között* (~közt), *Kétvízi fertáj*, *Kétvízközi hóstát*. — 1. A városnak az előbbi címszóban jelzett része. Egy 1718-i katonai térkép szerint a

Kétvízköznek a északi várfal északnyugati sarokerődjétől, az ú. n. Puskaporos toronytól az északkeleti toronyig, az ú. n. Olaszfokos bástyaig terjedő része előtti területe szinte teljesen lakatlan volt s még az 1763—87-i katonai térkép is itt csak nagy, lakatlan foltokkal tarkított, laza településeket jelez. E területnek alsóbb, nagyjában a Külső-Magyar-utcával párhuzamosan elnyúló része mindkét térkép tanúsága szerint, alighanem majorokkal sűrűbben-lazábban betelepült külváros volt. Legalább is a XIX. század elején itt volt már a Barom-piac is (vö. 1817: „Kolosvár Várossának Kétvízközi nevet viselő Hostádtyában a Barom piatzon... fekvő kised extensioju Telkiť és Fundussát...“). — Maga a címszóbeli név a régebbi, először 1629-ben előforduló *Kétvíz között* (~ *közt*) alakból ítélve, e névutós helynév-formából való utólagos elvonás eredménye. Míg ugyanis az 1629—1826 közötti időből ez utóbbi alakra több, mint harminc adatot írtam ki a rendelkezésemre álló forrásokból, a *Kétvízköz* forma először csak 1776-ban fordul elő. — 2. A városnak van egy másik *Kétvízköz*-e is; ez azonban csak a múlt század végétől, Monostornak 1895-ben történt csatlakozása óta tartozik a várcshoz. Ezt megkülönböztetésképpen *monostori Kétvízköz*nek is nevezik [NAGY 105]; ez is a Malomárok és a Szamos között terül el, de még ma is csak egy része beépített.

Kétvízközi kispalló. A Kétvízköz valamelyik részén a Malomárkon átvezető palló neve (1776); egyszeri említése alapján nem tudom kétségtelenül meghatározni. Teljesen elfogadhatónak látszik azonban KELEMEN LAJOSnak az a véleménye, hogy ez a Kurta-Szappan-utca végén álló hidacska neve volt.

Kijáró-utca (1869, 1893). A hidelvi Új- és a Külső-Király-utca végén a Szamosra kijáró utcácska (ma: Székely Mózes-u.) neve volt.

Kikiriki. A fellegvári Erzsébet-sétaút végén a hegyoldal sziklájába vájt területen épült, de az utóbbi másfél évtizedben teljesen elhagyott és elpusztult nyári vendéglő neve. Régebben tiszti vendéglő volt. — L. még a *Béka* címszó alatt.

Király-utca. Magyar alakban először 1559-ben fordul elő [Okl. I. 392], de kétségtelenül erre vonatkozik az 1453-ból való polgárösszeírás *Platea Regis* adata is [Okl. II, 727]. Minthogy ennek a városfalon belől eső utcának nem volt a várfalon kívül megfelelője, illetőleg némi megszakítással folytatása, mint például a Farkas-, Közép-, Magyar-, Monostor- és Szén-utcának, azért leggyakrabban csak egyszerűbb, címszóbeli alakjában említik. Először 1721-ben utalnak rá a *Belső-Király-utca* névvel, de ekkor még a jelzőnek aligha volt más utcától megkülönböztető szerepe, csak az

utcának a várfalon belül való fekvésére utalt. E tájt ugyanis még nem alakult ki a Hídelvén csak 1776-tól említett *Külső-Király-utca* és így e megkülönböztetés sem volt használatos. — Maga az utcanév első tagja 'rex' jelentésű *király* köznevünket őrizheti. Nem alaptalan azonban annak feltételezése sem, hogy az előtag a régiségből 'gyepmester, pecér' jelentéssel ismert *király, éjjeli király, bestelen király* szavunkkal alakult [vö. MNy. XVIII, 207, XXXV, 262]. A *király* szónak ilyen jelentése éppen a kolozsvári régiségből, és a neki megfelelő *nächtkönig* meg változatai az erdélyi szász-ság nyelvéből mutathatók ki [i. h.]. Ebben az esetben azonban fel kell tennünk azt, hogy a *Király-utcának* ez a neve akkor keletkezett, mikor ez az utca, vagy legalább is az utcának egy része a városnak szélső, csak gyepmesteri településre alkalmas sarkán lehetett. E származtatásnak kettős nehézsége van: 1. a *király* szó ilyen jelentésére csak a XVIII. század legelejéről van adatunk [id. MNy. XVIII, 207]¹ és 2. 1453-ban a címszóbeli utca nevét *Platea Regis*-nek írták, tehát az akkori köztudat már ezt az utcanévet szóbanforgó köznevünk 'rex' jelentésével hozta kapcsolatba.

Király-utcára áttaljáró sikátor. 1801: Belső Farkas Uttza Északi Során egy felől *Király uttzára által járo Sikátor*, más felől... a' Réformáta Ekklésia fundussa szomszédságaiban. — Az akkor névtelen, a címszóbeli körülírással említett utcácska a későbbi Teleki-utca (1898) volt.

Kisbarompiac. 1826: Kolosvár Várossában Kétvízköz között az úgy nevezett *Kis Barom Piatzon* lévő Szegelet Ház. — Az északi várfal előtt kezdődő Kétvízközi tizedben, alighanem a későbbi Széchenyi-tér helyén lévő kisebbik állatvásár-tér neve.

Kisberek. A mai Sétatér a város *Hangyásberek*-nek nevezett területén keletkezett. E berek egyik részét *Elba* vagy *Elba-szigete* néven is emlegették [III, 982].

Kis-Bretyó-utca (1869, 1893, 1898). A Külső-Király-utcaból a Szamos felé kivezető, későbbi *Csóka-* vagy *Hajdu-utcat* nevezték így; a vele párhuzamos későbbi *Veréb-utca* neve ugyanekkor *Nagy-Bretyó-utca* volt. Bár kétségtelen, hogy mindkét utcanév középső tagja a *Berettyó* folyónév hangzókieséssel keletkezett alakja [vö. EPhK. XXVIII, 670, EtSz. I, 367; MNy. XXV, 257], egyáltalában nem világos, hogy miképpen került a *Berettyó* >

¹ Levéltári kutatás közben az ENMLt-ban a Sárospataki Pataki-család levelei között a gyepmesterre vonatkozó következő, 1738-ból való újabb adatra bukkantam: „A Szár király(na)k (t. i. fizettem) flor: hung: 1 den: 74.“

Berettyó — Kolozsvár két utcanevébe. — Nem lehetetlen azonban az, hogy a XVII. századi hóstáti hajdu-telepeseknek eredeti, Berettyó-melletti lakóhelyükre emlékező névadásáról van itten szó. Ebben az esetben természetesen fel kell tennünk azt is, hogy a be-települt hóstáti hajdúság eleinte a Szamoszt *Berettyónak* vagy legalább *így* is nevezte.

Kis-Buza-utca. 1893-ban és 1898-ban a későbbi Vár-utca neve. Ennek végén a várfal toronnyal erősített része volt a *Buzás-bástya* vagy *Asztalosok bástyája*.

Kiserkély. 1622: Augusztusban kezdeték igen szörnyű herfelen való pestis; minekelőtte kezdeték, az menykő elsőben esék az thorda-utczai kis ajtón az város köfalára az *kis erkélyben*... [ErdTörtAd. IV, 191]. — A Torda-kapu közelében a lebontott várfal olyanféle kis erkélye lehetett, mint amilyen máig is fennmaradt a Fogoly-utcai várfal külső felén [Képét l. Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje 107]. Ilyen erkély természetesen több is volt a várfalakon.

Kis-Fazekas-utca. 1693: *Kis fazakas utza*. 1714/53: *Kis Fazekas utza*. 1729: *kis Fazakas utcza*. 1753: *Kis Fazakas utczáb(an)*. — Helyét nem tudom meghatározni. Feltűnő, hogy a nagyon gazdag kolozsvári forrásanyagban *Nagy-Fazekas-utca* névvel egyáltalában nem találkoztam. Minthogy azonban a *Fazekas-utca* a Szentegyház-utca előbbi neve volt, a Kis-Fazekas-utca elnevezés a későbbi Bolyai-utcára, vagy a Szentegyház-utca valamelyik részére vonatkozatható.¹

Kis-ház. 1876-ban a város ismertetése kapcsán a Belső-Magyar-utca északi során a „szép Kis-ház“-at külön is megemlítik [PÁNCZÉL² 8]. A ház helyét közelebbről nem tudom meghatározni.

Kishíd. 1816: e' Nemes város kerítésen kívül az úgy nevezett Barom Piatzon egyfelől a' *Kis Hidrol* a' Nagy Hidra Szolgáló ország uttya... Szomszédságában. 1822: a Hídnál levő (telek) vagyor... a Két viz közü Fertályban a Kis Szamoson által járó *Kis hídnál*. — A Hídkapu, esetleg a Szappan-utcai bástya (Tűzoltó-torony) előtt a Malomárkon álló híd neve volt.

Kis-Hostát. A Hostát egy részét, az ú. n. *Tizenhárom várost* így is nevezték [KELEMEN LAJOS közlése]. A XVIII. században itt volt a *Lázárétum*, a pestises betegek kórháza, illetőleg elkülönítő helye.

¹ Felvinczi György 1706-i városleíró verszetének 22. versszaka alapján, amelyben az író alighanem a *Kis-fazekas-utcáról* szól, úgy látom, hogy ez az utca a Buza-utca környékén, valószínűleg a későbbi *Kis-buza-* vagy *Vár-utca* volt [A verszetet l. THALY, Adalékok II, 127].

Kis-Kandia-utca. 1893- és 1898-ban így nevezik azt a kis sikátort, mely a Szentlélek-, illetőleg a Kandia-utcát (Kinizsi-u.) a Bel-Monostor-utcával kötötte össze.

Kiskapu. Az Óvárból a Malomárkon át a Szamosra vezető Víz-utcai kaput nevezték így is. Volt még egy másik kapu is az északi várfalon, amelyet a címszóbeli névvel illettek — a Szappan-utcai bástya, melyet egyébként a védelmező céhről *Takácsok bástyájá-*nak is hívták [I, 544].

Kis-lábasház. A Nagypiac keleti oldalán a Szentegyház-utca torka táján álló háznak a gyalogjáróra kirugó, kőlábakon nyugvó, kisebb „áltánya“ volt [NAGY 11]. A Státus-paloták építése, illetőleg a Szentegyház-utcának a Nagypiacig való meghosszabbításakor, 1898-ban bontották le.

Kismalom. Egy 1858-ból való forrás említi, hogy „a kis malom megindult 1835-ben“ [KAGERBAUER 12]. Helyét nem tudom meghatározni.

Kismalom-utcája. Az egyetlen, 1845-ből való pusztá említés alapján helyét nem tudom meghatározni.

Kismester-utca. 1696: Plateae angustae... qui... ex... Platea Széna Uccza in Plateam vulgo *Kis Mester uccza* nominatam ducit. — Az 1451-ben *Kysmester*, 1457-ben és 1460-ban *Kysmesther* alakban írt *Kismester* családnévvvel alakult utcanév [vö. CsÁNKI V, 317]. Az utca maga kétségtelenül hozzátartozott a város középkori településterületéhez, és így az utcanév maga késői előfordulása ellenére is, legalább a középkor végéről való lehet. Ez az utcanév máig is az első említéskor jelzett utcát jelöli.

Kismező-utca. A múlt század végén így nevezték azt a régi Kismező, akkor és ma már Kalandos-temető felé vezető utcácskát, melyet később *Kuun Géza-utca*nak neveztek.

Kismezőre járó sikátor. 1774: Hidelvéről a' *Kis mezőre járó Sikátor* szomszédságaiban. — A későbbi *Kuun Géza-utca*, akkor beépítetlen, szőlők és gyümölcsösök között a Kőmál tetőre felvezető sikátor neve.

Kispalló. 1818 táján karfával ellátott keskeny fapalló a szappan-utcai bástya (Tűzoltótorony) kis ajtaja előtt. A városból kivezető ösvény ezen keresztül vitt a *Pásztorok* vagy *Kecskepásztor kalyibája* felé [III, 541, 1001]. Alighanem erre vonatkozik a következő, 1776-ból való adat is: „a' két víz közti *Kis pallónál*“. Ez azonban utalhat egy, a Szamoson átvezető pallóra, esetleg éppen a *Németek pallójára* is. — Az az 1693-ból való adat azonban, mely a „kis Szamos mellett az két szamos közeott a *Kis Szamoson leveo*

Palló-t említi, kétségtelenül az előbb meghatározott helyen állott pallóra utal.

Kispark. A múlt század végén a Trencsini-tér rendezésekor keletkezett kis, fásított sétatér neve. A román görögkeleti templomnak e század 20-as éveiben kezdődő építésekor szűnt meg.

Kispiac. 1634-től kezdve többször így emlegetik az Óvárban a Karolina-téren lévő piacot [II, 654]. Ez még a múlt században is a Nagypiac mellett a város egyik vásárhelye volt. 1865-ben azt írják, hogy „az óvári kispiacon van az őszertér, az avult portékák áruhelye“ [PÁNCZÉL 7].

Kispipa. Az Óvárban a Mátyás király szülőházával ferdén szemközt, a Szentlélek-utcában, a Belső-Monostor-utcából iderugó Teleki-ház telkének hátulján álló vendéglőt 1894-ben a jónévű étterem között említik [Kvári Kalauz 1894. 5]. E század 20-as éveitől az eredeti helyén folyt építkezések miatt Mátyás király szülőháza mellé költözött át és csak az utóbbi egy-két évben hagyták el címtáblájáról a címszóbeli nevet.

Kisszamos. 1693-tól többször így említik a Kisszamosból kivezetett és a város északi várfala előtt folyó Malomárkot. A tulajdonképpeni Kisszamos, azaz a nagyobb, természetes Szamosmedret, ugyanakkor a kolozsváriak *Nagyszamos*nak nevezték.

Kisszamos-utca (1869, 1898). A Széchenyi-tértől a Malomárok, a múlt századi kolozsvári köznyelvben Kisszamos mellett egészen a Pap-utcáig húzódó hosszú utca neve volt.

Kistemető. A Kőmál oldalában ma is meglévő kisebb temető, másként *Kalandos-temető* neve. 1773 táján fordul elő először a tölem ismert forrásokban.

Kistemető fertály. 1773: *A' kis temető Fertályban* (szö.). — A Kistemető tájékának neve; ez akkoriban beépítetlen, szőlőkből és gyümölcsösökből álló terület volt (A temető történetére l. a *Kalandos-temető* címszót).

Kistemetői sikátor. Gyalogosok számára való sikátor a Kistemető felé, a későbbi *Kuun Géza-utca* helyén lehetett, s így az utca ennek beépítésével kapcsolatos kiszélesítése révén keletkezett. Erre vonatkozhatik ez az 1773-ból való adat is: „Az Hidelvi nagy utzai a' *Kis temetőre feljaro Sikator* szegletin.“

Kistemető-utca. A 90-es években a Kis-, vagy Kalandos-temető felé vezető, újabban KALVIN JÁNOSRÓL elnevezett utca neve.

Kistemplom. A nagypiaci Szent Jakab-kápolna neve. A Szent Mihály-templom mellett, a mai Mátyás-szobor helye táján álló kis templom a nagytemplommal való összehasonlítás alapján kapta ezt a nevet.

Kis-tér. Egyetlen, 1870 tájáról való várostérképen találkoztam e névvel az óvári *Kispiac*, később *Karolina-tér* névváltozataként [Rajz.]. Aligha volt tehát közkeletű név; inkább csak a térkép készítőjének önkényes helyjelölő neve lehet. — L. még *Nagy-tér* alatt is.

Kis-Új-utca. 1869 táján így nevezték azt az akkor városvégén lévő, a múlt század közepén keletkezett utcát, amelynek nevét 1898 tájától *Liliom-utcára* változtatták.

Kis-utca. 1. Így nevezik 1865-ben az Óvárnak azt a kis utcáját, amelyet 1898 táján *Izabella-utcának* neveztek el. 2. Az 1898-i várostérképen ez a neve a vasútállomás felé annak a könyökbe törő utcának, melynek egyik része később is a címszöbéli nevet viselte, másik része azonban a *Hidelvei-* és *Munkácsi-utca* nevet kapta.

Kis-Várda-ház. 1801-ben a katonai őrállomás az Óvárban az akkori katonai kórháznál [III, 670]. KELEMEN LAJOS szíves közlése szerint ez a Mátyás király szülőházára vonatkozó helyjelölés.¹

Kis-Zúgó. A mai uszoda táján a Malomárokból nyíló, egykor kideszkázott vízlevezető csatornácska neve. Régen, néha már az enyhébb áprilisi napokon is itt fürdöttek fészva-dideregve a kisebb diákok [NAGY 105].

Klastrom-utca. Először 1845-ben említik a Mátyás király szülőháza mellett, a ferencrendi rendház felé vezető utcácska, régebben sikátor neveként.

Komendáns-kert. A Hídkapun kívül jobbra a várparancsnok használatára szolgáló kert neve volt [III, 393—4, 540].

Korbuly-ház. 1876-ban a város ismertetése kapcsán a Belső-Monostor-utca déli során a „szép Korbuly-ház“-at külön is megemlítik [PÁNCZÉL² 8]. Melyik ház volt, vagy egyáltalában, áll-e ma, nem tudom megállapítani.

Korda-ház. Ilyen néven 1795-ben két épületet említenek: 1. „a' Piatz soron lévő úgynevezett *Korda Ház*“ és 2. „a' belső Közép utczai úgy nevezett *Korda Ház*“. — Ez utóbbi azonos lehetett KORDA MÁRIA GRÓFNŐnek azzal a házával, amelyet 1799-ben gr. Kendeffi János anélkül adott el, hogy a házzal szomszédos telek tulajdonosát, a városi közönséget megkínáltatta volna [III, 926 kk.]. — 3. Később *Korda-ház* néven máig a Belső-Király- és a Teleki-utca sarkán azt az egyemeletes házat nevezték, amelyet GR. TOLDALAGI LÁSZLÓ feleségével, GR. KORDA ANNÁVAL az olasz JUSTI CARLO tervei szerint 1803-ban kezdett építtetni és amelyet özvegye legalább részben, 1809-ben fejezett be. Az eredetileg zárt négyszög-

¹ Megjegyzendő, hogy a város 1691-i katonai térképén a Nagypiac északkeleti szegletén jeleznek egy kis őrhelyet (*Piccolo corpo di guardia*).

ben tervezett épület délkeleti sarokrésze a férj halála után nem készült el [BALOGH 36. l. és 104. kép].

Kornis-utca (1893). A Híd-utcát az Óvári Kispiaccal összekötő, újabb utcácska neve. Az itt lévő szűk sikátort az 1608-ban emelt pénzbeváltó és aranyverő ház épületének lerombolásával a múlt század végén szélesítették utcává [Kvári Kalauz 1894. 23].

Kovács-utca (1869, 1898). A régi cigánysor egyik utcácskájának neve.

Kovácsok bástyája. A Monostorkapu közelében lévő kisebb bástya, az ú. n. *Kandia-utcai bástya* másik neve.

Kőfal-utca (1893). A századvégi MACH-féle térképen a Híd-utcából a Kőfalsori-Szappan-utcába vezető sikátorszerű utcácskát jelzik a címszövegi névvel. Más forrásban nem találkoztam vele.

Kőfalsori Szappan-utca. A várfalak erősítés-jellegének fenntartásáig, a XVIII. század végéig a szappanutcai városrésznek csak három utcája volt: Görbe-, Hosszú- és Kurta-Szappan-utca. A várfal tövébe ugyanis a könnyebb mozgás elősegítése érdekében nem volt szabad építkezni. Mikor aztán a XVIII. század végén a középkori eredetű városfalak erősítés-jellege megszűnt, a várfalak lebontásával egyidejűleg megkezdődött a várfalak mellé, illetőleg helyére való építkezés. Így keletkezett a szappan-utcai városrészben a várfalak mellett elhúzódó *Kőfalsori Szappan-utca*; ennek egy részét emlegetik *Kőfal-utca* és a másikat *Kőfalsori-utca* alakban is. A legújabb időkig ez az utca viselte aztán a három Szappan-utca nevének megváltoztatása után a *Szappan-utca* nevet [vö. még NAGY 32].

Kökert-utca (1893). Valószínűleg egyik oldalán, a Múzeum- vagy Mikó-kertet határoló hosszú kőkerítéséről nevezték így ezt az utcát. Az előtag a régiségbeli és népnyelvi *kert* köznévi 'kerítés' jelentését őrizte meg [vö. még CSÜRY BÁLINT MNy. XXIII, 575—6].

Kömál. Az a köves, sziklás hegyoldal és hegytető, ahol a múlt század végéig a város szőlői és gyümölcsösei voltak. A város terjeszkedésével egész oldala és teteje beépült. A települési határ a század végére már elérte az Erzsébet-út végét és az ú. n. Kövály-telep első utcáit. — A név második tagja, a *mál* (déli fekvésű) 'hegyoldal' jelentésben *mell* szavunk mélyhangú párja [vö. PAIS DEZSŐ MNy. XII, 168. kk. — ÁRVAY JÓZSEF, A térszíni formák nevei Kalotaszegen: MNy. IV (1942), 32 és kny. 34. — LŐRINCZE LAJOS, MNy. XLIII (1947), 24 kk.]. Az így nevezett hegynek valóban éppen a legsziklásabb, legkövesebb része a déli fekvésű

Kömál alatt való palló. 1631-ben így említenek egy szamosi átkelő-helyet [ErdTörtAd. IV, 201. — JAKAB II, 654]. A palló valahol a mai gát felett, talán éppen a később épült Németek pallója helyén állhatott.

Kömálalja-utca (1869). A Fellegvár alatt a Kömálalján elhúzó kis utca. A XVIII. század végén itt, a vár alatt még szántóföldek és kertek voltak. Északi, a mai Erzsébet-úttól jobbra eső része már 1763—87 körül is megvolt, a másik része csak a századfordulón települt be.

Kömálaljai Új-út. (1893). A Bácsi-, később Erzsébet-út a múlt század végén még a legalján sem épült be, csak az ezt keresztező Kömálalja-utcában voltak házak. E tájt még az utat is inkább *Bácsi-útnak*, *Hercegovinának* vagy a címszóbeli névvel nevezték.

Kőművesek bástyája. Első említésekor, 1644-ben a kisebb jelentőségű bástyák között szerepel [II, 596]. A Bethlen-bástyától nyugatra húzódó déli városfalban a második bástya volt. 1810-ben hr. Bánffy László e bástyát megvette és saját szükségleteire átalakíttatta úgy, hogy három oldalfalát lebonttatta, csak a városfallal egybeépített külső falát hagyta meg [III, 562]. — A bástyát a kőműves céh gondozta és védelmezte.

Könyök-utca (1869). A Kőfalsori Szappan-utcából a Görbe-Szappan (ma: Forduló)-utcába vezető kis könyök-utcácska neve.

Kötő-utca (1898). A Belső-Szén- és a Belső-Monostor-utcát (a Kismester-utcán áthaladva) összekötő utcácska neve.

Kőváry-ház. A történetíró KÖVÁRY LÁSZLÓ háza a Bástya-utca délkeleti sarkán.

Kőváry-telep. KÖVÁRY LÁSZLÓ a század végén telkekre osztotta a Kömál tetején és északi oldalán lévő területét; itt keletkezett a címszóbeli névvel jelzett település. 1898-ban ennek még csak négy utcája: a Nagy-(Új-, később Kőváry László-), a Szélső-(Raktár-), a Közép-(Kárpát-) és a Kalauz-utca volt meg. Ezt a városrészt még ma is emlegetik a címszóbeli néven.

Köves-utca (1869, 1893). A Holdvilág-utca végéből nyíló, a századfordulón is még a város végén lévő utcácska neve talajviszonyaira utal.

Kövespad-utca (1869, 1893). A Külső-Közép-utcát a Külső-Farkas-utcával összekötő utca neve; ma is így hívják.

Középkapu. A Belső-Közép-utca végét lezáró, bástyaszerűen erősített kaput az első céhbeli mészárosok védelmezték; nevezték ezért *Mészárosok bástyájá-*nak is [Okl. I, 401 kk.]. Falában egy 1449-beli kőtábla még a múlt század első felében is hirdette, hogy a XV. században már állott [I, 370—1]. 1837-ben királyi rendelet

engedte meg lebontását; 1839-ben a város közgyűlése kimondotta, hogy „a közép-, torda- és monostorkapui bástyák rendre szedessenek le, mert nem érdemes, hogy a város fenntartásukra költsön“. A középkapui bástya köveit a piaci templom tornyának építésére rendelték. 1841-ben a város utalványozta is a lebontáshoz szükséges összeget, tehát kétségtelenül ebben az évben le is bontották [III, 565—6. — Képét I. Rajz. XX].

Közép-Kis-utca. 1740: „az Óvár—Kandiára nyúló *közép Kis Uttza meridionalis serie*se“. — Az óvári Kispiacról a Kandi-utca (Kinizsi-u.) vezető rövid utca, a későbbi *Kis-*, majd *Izabella-utca* neve.

Közép-utca. 1. A város legrégebben említett utcáinak egyike. Latin alakban 1453-ban említik *Media Platea* néven [Okl. II, 727], magyar alakban 1466-ban *Kezep Uczá* formában fordul elő [Okl. I, 217]. A várfalon belőli részét már a XVII. század közepén *Belső-Közép-*, a falakon kívülit *Külső-Közép-utcának* nevezték. Nevét egyébként a városalaprajzban elfoglalt központi helyzete miatt kapta.¹ — 2. A régi *Közép-utca* mellett említenek ilyen néven 1898-ban az akkor kiépülő Kőváry-telepen egy utcát, a későbbi *Kárpát-utcát*; ez t. i. az akkor meglévő Szélső (Raktár)- és a Kalandos-utca között a telep közepén helyezkedett el.

Központi. A múlt század végén jó hírű szálló a Nagypiac észak-keleti sarkán, az előbbi *Fiskus* vagy *Fiskus-ház* helyén. Hívták egy ideig *Pannonia*-nak, majd tulajdonosáról, *Nagy Gábornak* is. A címszóbeli név a legújabb korig fennmaradt.

Kurta-Szappan-utca. Először 1852—57 táján említik. A mai *Dávid Ferenc-utca* előbbi neve. L. még *Görbe-*, *Hosszú-Szappan-* és *Szappan-utca* alatt [Az utca végében átalakított formában álló bástya, a *Szappan-utcai bástya*, újabban *Tűzoltótorony* múlt század közepi vázlatát és képét I. Rajz. V, XXII].

Kurta-utca. A századfordulón a mai Toldi Miklós-tér táján a Malomároktól a Csertörö-utcáig vezető, alig 100 méter hosszú utca. Két társával, az *Árok-* és a *Fűz-utcával* együtt eltűnt, illetőleg a tér rendezése és az építkezések akalmával megszűnt.

Külső-Alsó-Szén-utca. Az először 1772-ben említett utca a múlt század második feléig viselte ezt a nevet; akkor, mivel az 1859-ben megalakult Erdélyi Múzeum épületül gr. Mikó Imre ez utcában lévő telkét és házáat az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek adományozta, *Múzeum-utcának* nevezték el. Az 1876-beli térképen már így szerepel: *Múzeum-utca vagy Külső alsó Szén utca*. A századfordulón

¹ Erről az utcáról, az utca 1655-ben való romlásáról is megemlékezik 1706-ban Felvinczi György [Thaly, Adalékok II, 125].

nyerte aztán a Múzeum alapítójáról a *Mikó-utca* nevet. A címszóbeli név első tagja az utcának a várfalakon kívüli fekvésére vonatkozik, a második tag pedig a *Külső-Felső-Szén-utcától* és a *Külső-Szén-utcától* való megkülönböztetés céljait szolgálta.

Külső-Farkas-utca. Először 1739-ben említik; a *Belső-Farkas-utca* neve azonban már 1667-ben említették. A címszóbeli utcanév a városnak arra a várfalon kívül lévő utcájára vonatkozik, amelyet a századfordulón *Zápolya-utcának* neveztek el. E terület betelepülése nagyon korán bekövetkezhetett, hiszen itt több ízben is honfoglaláskori temetőt ástak ki [vö. Kovács István, A kolozsvári zápolya-utcai magyar honfoglaláskori temető: Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtárából II/1 (1942), 85. kk. — László Gyula, A kolozsvári zápolya-utcai honfoglaláskori temető: EM: 1942. 578. kk.]. Már Kolozsvár magyar lakosságának 1453-i összeírása a Farkas-utca (platea Luporum) várfalon belőli és rajta kívüli részéről emlékezik meg [TTár 1882. 541] és az 1691-i várostérképen is jól látható az utca eleje.

Külső-Felső-Szén-utca. 1775: *külső felső Szén ucczu*. 1798: in Platea *Külső Felső szín utza*. — A századfordulón *Trefort-utcának* elnevezett utca neve. A helynév első tagja az utcának a várfalakon kívüli, a második tag pedig hegyoldali fekvésére utal. Úgy látszik azonban, hogy a múlt század elején a Holdvilág-utcát is ezzel a névvel jelölték (L. az ott írtakat).

Külső-Király-utca. Először 1774-ben említenek ez utca végén egy kertet. 1845-ben a „*hidelvén Király-utsza*“ néven említett utca is kétségtelenül ez [Kvári Naptár 1845. 111]. A századfordulón nevét az *Árpád-utca* névvel cserélték fel. — Hogy miképpen kapta ez az utca címszóbeli nevét, nem tudom megmagyarázni. Ez esetben azonban még inkább gondolhatunk arra az eredeztetésre, melyről fennebb, a *Belső-Király-* és a *Király-utca* nevének tárgyalásakor szóltam.

Külső-Középkapu. A XVIII. század elején egy forrásban a *Külső Közép Kapu előtt* helymeghatározás szerepel. Ez vagy magára a Középkapura, vagy a középkapu előtt lévő elővéd kapujára vonatkozhatik. Az elővéd jól látszik az 1691-i és a két 1718-i váralaprajzon.

Külső-Közép-utca. A *Belső-Közép-utcának* az a várfalakon kívüli folytatása, amelyet a századfordulón *Honvéd-utca*-ra kereszteltek el. Ezt az utcanévet a forrásokban először ugyancsak egy keltezetlen, de a XVIII. század elejéről való forrásban és egy 1720-ból valóban látom említeni, a *Belső-Közép-utca* megkülönböztető név azonban már 1650-ben előfordul, tehát a külső utca-foly-

tatásnak és természetesen a névnek is e tájt már meg kellett lennie. Mint a várfalakon kívüli település-részt, a XVIII. század folyamán többször is a város *hostátjában* lévő utcának nevezik.¹ — Az utca vége a múlt század közepén még nem jutott túl a Külső-Magyar-utcában lévő Szent Erzsébet ispotály telkétől déli irányban húzható merőleges vonalán.

Külső-Magyar-utca. Először 1688-ban említik, a Belső-Magyar-utcáról azonban valamivel előhbról (1667) van adatunk. Ez a külvárosi rész Kolozsvár legrégebben lakott területe lehet. A Hosszú-utca (1453: *Platea Longa*) kétségtelenül azonos a *Magyar-utcával*, azaz a *Belső- és Külső-Magyar-utcával*, ez utóbbi pedig a *Szentpéter-utcával* [Okl. II, 727. — CsÁNKI V, 321]. Szentpéter pedig a mai Szentpéteri templom környékén a város legrégebb földműves települése.

Külső-Magyar-utca sikátorja. 1741-ben a Külső-Magyar-utcából nyíló valamelyik utcácskát, talán éppen a későbbi *Szentpéteri-utcát* említik így.

Külsőmalom. A Belsőmalommal egyszerre és egyetlen alkalommal említenek így egy malmot 1807-ben. Alighanem a *Libucgátimalom* kevésbbé közkeletű, esetleg csak a forrásszerkesztő egyéni használatából származó neve. — L. még *Belsőmalom* alatt.

Külső-Monostor-utca. Rövidebben *Külső-Monostornak* is nevezték. Először ezt 1667-ben, a *Belső-Monostor-utca* nevet meg 1680-ban említik. A múlt század második felében nyelvújításkori szócsekkítással a név előtagját *Kül-*alakban említik. A Monostorkapun kívül a Belső-Monostor-utca folytatásaként keletkezett külső városbeli utca nevére a századfordulón *Monostori-út* névvel cserélték fel.

Külső-Szamos. A város felől számítva, a várfal alatt folyó Malomárkot *Belső-*, a kisebb folyó tulajdonképeni Szamost *Külső Szamosnak* is nevezték (1740, 1773). Gyakoribb volt azonban a *Kis-* és *Nagyszamos* név.

Külső-Szappan-út (utca) (1893, 1898). A Szappanváros mellett, a köfalon kívül, a Malomárok mentén épült utcácska neve. A század végén *Timár-sornak*, illetőleg *Timár-utcának* nevezték. 1845-ben a timárok száma itt valóban jelentős volt [Kvári Napt. 1845. 110—1. — HANTOS térk.].

¹ 1738: Kolosvár várossa Hostattyában külső Közép utza. 1754: Kolosvár várossa Külső Közép Uczai Hostattyában (major). 1762: Kolosvár Várossa Hostattyában Külső Közép Uttza Meridionalis Során. — Magára a *hostát* köznévre l. e címszó alatt.

Külső-Szappan-utca. 1893-ban és 1898-ban a Kőfalsori-Szappan-utcával párhuzamosan az egykori városfalon kívül futó utcát, a későbbi *Timár-utcát* jelölték e névvel.¹ A századfordulón ezt már *Timár-sornak* nevezték; ez a név jobban is illik erre az egysoros utcára, amelynek egyik oldalát a Malomárok képezi.

Külső-Szentpéter-utca. 1803: Kolosvár Város Hostátyában *Külső Szent Péter Utzában*. — Valószínűnk látszik, hogy a címszöbeli név a *Külső-Magyar-utcának* a Szentpéteri templom megetté részére vonatkozott.

Külső-Szén-utca. 1695-ben és 1726-ban *Külső-Széna-*, 1683, 1699, 1708, 1716, 1731, 1736, 1738, 1782 és 1893-ban *Külső-Szén-*, 1667, 1698, 1737, 1749, 1758, 1772, 1790 és 1791-ben *Külső-Szin-utca* alakban olvasható írásváltozatok találhatók a rendelkezésemre álló forrásokban. A XVII—XVIII. századi adatok a Szén-utcák közül a kétségtelenül legrégebbire, a múlt század második felében *Külső-Alsó-Szén-utca* néven emlegetett utcára vonatkozhatnak. A század végén azonban a címszöbeli névvel a későbbi Majális-utcának a Belső-Szén-utca sarkától a Petőfi-utcáig terjedő alját neveztek. Ezt az utcát az 1763—87-i katonai térkép nem jelzi; utca tehát itt csak a XIX. század első felében a Csizmadiák bástyájának vagy más néven a Szén-utcai kapunak lebontásával egyidejűleg keletkezhetett. Az utca felső része, a Bogdánffi-bástya környéke még 1811-ben szeméttel tele puszta vársánc volt [III, 550].

Külső-Torda-utca. Ez az utca, a későbbi *Petőfi-utca* a város központi fekvésű utcái között a legfiatalabbak közé tartozik. Mikor ugyanis 1798-ban a Házsongárdi temető aljának rendezését a Bethler-bástyától a Bogdánffi-bástyaig bevégezték, széles utat nyitottak; ezt az utat *Tordai-* vagy *Sóútnak* nevezték. E rendezés és útnyitás után kezdtek itt építkezni és csak az építkezések előhaladása után kezdték ezt az útból utcává alakuló városrészt a címszöbeli névvel illetni [III, 554—5]. Forrásaimban először 1834-ben fordul elő a *Külső-Torda-utca* név, de még 1845-ben is csak „a temető alya két sor”-áról emlékeznek meg [Kvári Naptár 1845. 90]. A címszöbeli név keletkezésével egyidőben természetesen a várfalon belül lévő addigi *Torda-utca* előtt is használták a megkülönböztető belső jelzöt.

Lábasház. 1630 tájától többször említett ház a Nagypiac északi során [II, 589, 654, 697]. A név kőlabakon álló, árkádos házra utal. Az északi soron álló ilyen házat a keleti soron álló kisebbtől való megkülönböztetésként a múlt században *Nagylábasház*-nak is ne-

¹ A századvégi Mach-féle térkép ugyanezt az utcát *Szappan-utca*-nak írja.

vezték. A hagyomány szerint egyébként ez a ház volt Mátyás király kolozsvári szálló-helye [Kvár leír. 1734. 32. — I, 461].¹ Mint jellegzetes épület, az egész északi sornak is nevet adott [*Lábasház szere* (1693), *Lábasházi sor* (1845)].² Egyébként ez a ház központi fekvése miatt a semmittévők gyülekező helye lehetett. 1809-ben például a város orvosa a pestis elleni védekezés szempontjából szükségesnek tartotta, hogy „a Lábasház alatti tekergőket és cel-
lengőket szélesszék el“ [III, 668].

Lábosházi sor. 1845-ben a Nagypiac északi sorát (az ott álló *Nagylábasházról*) említik így [Kvári Napt. 1845. 89].

Lakatosok tornya. A városfal egyik legfontosabb bástyáját, a *Hídkaput* a védelmező céhről így is nevezték [II, 596, Okl. I, 405, 408].

Láncos-ház. A múlt század közepe táján és második felében a Nagypiac és a Belső-Szén-utca sarkán álló Székely-, később Rhédei-házat a címszöbeli közkeletűbb névvel jelölték azért, mert a gyalogjáró szélén oszlopok között kifeszített lánc védte a gyalogjárót a szekérforgalomtól [L. ERDÉLYI PÁL, Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859—1909. Kvár,

¹ Felvinczi Györgynek 1706-ban a kuruc ostrom alatti Kolozsvárról írt verse megőrizte azt a hagyományt is, hogy a Lábasházat „hogy pénzt talált“, Varga Pál „fundálta“ [Thaly, Adalékok II, 122]. Ez a Varga Pál az a hírhedt kincskereső lehetett, akinek 1716-ban kelt, a Gyulai havasokban, mások szerint a kolozsvári Kőmálban a Gáspár havasán (I. ott) elrejtett Dárius kincsére vonatkozó, állítólagos végrendelete annyira izgatta az utóbbi kétszáz évben a hiszékeny kincskeresők képzeletét, hogy az ország minden részéből jöttek vállalkozók a kincs felkutatására. E kincskeresési láz 1796-ban Kolozsvárt olyan méreteket öltött és az emberi hiszékenységgel való olyan visszaéléssé fajult, hogy a kormányszéknek kellett végetvetnie a Kincskereső Társaság működésének [III, 728 kk.].

Varga Pál állítólagos végrendelete egyébként a múlt századvégi és a századi napilapokban többször, legutoljára 1941 táján megjelent, de sajnos, nem tudom a helyet pontosan idézni. Legrégebbi kiadása Kőváry Lászlótól való [Száz történelmi rege. Kvár, 1857. 29—34]. A kincskereső hiedelmek egyébként annyira tartották, sőt tartják magukat, még ma is, hogy napjainkig össze-összeverődnek titkos kincskereső társaságok. Egy ilyen kincskereső társaság egyik tagja vághatta ki Kőváry idézett munkájának az Erdélyi Múzeum könyvtárában lévő egyik példányából a kincskereső végrendeletet magábanfoglaló részt. E hiedelmek késői életére és messzevidékekre való elterjedésére nézve jellemzőül megemlíthetem, hogy 1916-ban egy Gólya Bálint nevű hódmezővásárhelyi lakos levélben kereste fel az Erdélyi Múzeum-Egyesületet s ajánlatot tett a Cigányhavas-beli kincsnek az Egyesület támogatásával való felkutatására [Kelemen Lajos közlése].

² Maga a *Lábasház* név annyira általános volt, hogy egy 1784-ből való német felírtos térképen is e házat *Láboss Haus*-nak jelzik [Rajz. 1888. II. — A ház képe egyébként látható BALOGH 124. képén].

1909—1942. 129. lapon a kép bal sarkában a legszélső, akkor erkélyes és egyemeletes, később kétemeletesre kiépített ház].

Lázár-utca. Először 1852—57 között említik; a városnak ez az aránylag újabban települt külső-kétvízközi utcája csak a múlt század közepe táján keletkezhetett.

Lazaretum. Az 1718—19-beli nagy pestiskor a városi tanács elrendelte, hogy „választassék Lazaretumnak való hely a hostátban, a hová a pestisbe levő elvitetvén, legyen ápolása, élelme, orvosoltassék ország költségén, a mit a város egyelőre előlegezzen“ [III, 163]. Erre felállították a Kis-Hóstátban a Csertörő-kertben a pestisesek ápolóhelyeként a Lazaretum-ot. Ez az épület átalakított formában ma is megvan [Képét l. LENGHEL, i. m. 37, 40].

Lengyel eklézsia háza. A Belső-Monostor (később Unió)-utca és a Kötő-utca sarkán átalakítva ma is meglévő ház első részében az 1661-ben Lengyelországból menekült unitáriusok tartották istentiszteleteiket, hátsó részében meg papjaik laktak [II, 729 kk.]. A 13. szám alatt álló mai háznak eredetileg csak a Redut felőli fele volt maga az eklézsia-ház, a másik, Kötő-utca felőli részét csak egyik tulajdonosa, DR. JANOVICS JENŐ vette egy fedél alá.

Libucgát. A múlt században így hívták azt a gátat, mely a Gyár-utca bejáratánál a Malomárok vizét a Libucgáti malom árkába szorította. Ez a kis malomárok-ág a Sétatéren végifolyva, a Színház táján ömlött bele a Szamosba. Az elnevezés még a XIX. század 40-es éve előtti és arra az időre utal, mikor a Sétatér még nem alakult ki, s az egykori Hangyásberek vízjárta hely, a Libucgát alatti rész mocsár, a libucok és a vadkacsák tanyája volt [KÖVÁRY 5. — NAGY 14].¹

Libucgáti malom. A Sétatéren a Gyár-utca torkánál a Malomárokból kiágazó kis malomárok jobb partján álló malom neve. A malmot 1886. táján ugyan már „felhagyott“-nak, azaz megszűntnek mondják, de szép kőépülete még a század végén is állt [NAGY 14, 111]. „Cellengők éjjeli tanyája volt hosszú éveken át, míg le (nem) bontották“ [i. h. 111]. Magát a Libucgáti malomárkot csak 1898-ban tömték be [Magyar Polgár 1898. VII. 4-i szám]. Medrének egy része beboltozva ma is megvan és a sétatéri tó vizét vezeti bele a Szamosba [uo.].

Libucgáti-utca (1869). A Gyár-utcától, azaz a Libucgáttól a Linczeg-utcáig terjedő utca-szakasz neve. Később a Nép-utcáig

¹ 1803-ban a kolozsvári határnak egy vázlatos térképén az Anyagáttól a mai Sétatérnek a Magyar Színház felőli bejáratáig terjedő részt, nyilván libucban bővelkedő, vízjárta, mocsaras volta miatt *Libutzi földek* névvel jelzik [Rajz. 1888. III].

terjedő utca-szakasszal együtt ez is a Fürdő-utcahoz tartozott.

Libuc-sikátor. A Wesselényi-, később Bánffy-kert és a Malom-árok között a Libucgát felé vezető, hihetőleg szűk, sikátorszerű *Libuc-* vagy *Libucgáti-utca* névváltozata volt [L. még ott].

Libuc-utca. 1807: Vagyon a' Szamoson lévő: úgy nevezett Libutz Gattyáról a' Belső és Külső Malomra le jövő Két ágai között az úgy nevezett *Libutz Utzában* vagy Sikátorban... Kert... men-ven fel a Berek felé. — Az itt idézett, egyébként zavaros fogalmazású szövegből ítélve, a címszövebeli név a múlt század első feléből ismert *Libucgáti-utca* nevének első, illetőleg egyik alakja, változata volt.

Liliom-utca. Az 1893-ban még *Kis-Új-utca* néven emlegetett utcának 1898-ban adott újabb neve.

Linczeg-utca. Ez utca nevét a múlt század közepén arról a LINCZEG, másként LINCZIG JÁNOSRÓL, Kolozsvár királybírájáról kapta, aki 1661-ben a város ostromakor, életét kockáztatva sem akarta megnyitni a város kapuit a török előtt [vö. ÚjMMúz. VIII (1854), 338—9. — Kvári Naptár 1845. 40 kk. — II, 664—5]. Először az 1869-i térkép jelzi ez utcát e névvel. Megjegyzendő, hogy aránylag újabb utca lehet, mert az 1763—87 tájáról ismert katonai térkép még nem tünteti fel.

London-tér. 1898-ban a mai Szent György-tért említették e néven. Később, de úgy látszik, csak rövid időre *Arany János-tér*-nek is nevezték.

London-utca. A London-térről a Külső-Monostor-utcába vezető utca neve. Először 1852—57 táján említik, utoljára egy 1904-ből való térképen látom jelezve. A századforduló táján az utcát ARANY JÁNOSRÓL nevezték el.

Lovag-utca (1869, 1893). A régi Cigánysor egyik utcájának neve.

Lőrincz-utca. 1869 tájától a századfordulóig a Hosszú-utcától a Dézsma-utcaig terjedő utcát nevezték így. Később egy része az Eötvös-, más része a Dézsma-utcahoz tartozott.

Lövölde. Névváltozata: *Lövölde-kert*. A Hangyásberekben létesült Sétatér északnyugati sarkán, a mai Sporttelep táján állott céllövő építmény és a körülötte lévő berkes-ligetes terület neve. A múlt század közepe táján az épület még a város lövészeinek gyakorlatozó helye volt, később itt rendezték a diák-majálisokat meg az egyesületek táncvigalmait. Még később vasárnaponként székelybálok színhelye volt, míg végre a dűledező épületet lebontották. Azon a területen aztán tennisz-pályák létesültek [NAGY 114—5. — Verset írt róla Nagy Mór, Kvári virágok 123—4].

Lupsa. Egy 1852—57 között készült femérési munkálatban a Hidelvi tizedben egyebek mellett a következő részeket említik: „kül királyuteza három sikátorával, u. m. dézmaesúri sikátor, *Lupsa* és sziget nevü“ [I, 37]. Mint már fennebb kimutattam, másik két sikátor közül az első a későbbi Szeszgyár-, a harmadik a Kis-Brettyó (Csóka)-utcával azonos, a *Lupsa* csak a Veréb-utca lehet. Ma a címszöbeli név nem egy utcát jelöl, hanem azt a városrészt, mely a közbúgóhídtól keletre, nagyjából a Malomárokig, egyesek szerint még azon túl, a két malomárok közötti területre terjed ki. A *Lupsa* déli határa nagyjából a mai Móricz Zsigmond-utca, az északi pedig a vasúti töltés [HUNYADI ÖDÖN szíves szóbeli közlése]. NAGY ISTVÁNNAK a »Külváros«-ról írt rajza, a „hírhedt Lupsá“-ról megemlékezve, az elnevezést a Berek-utca környékére vonatkoztatja [i. m. 23 kk.]. — A név egyébként román családnévből alakulhatott.

Mágnás-kaszinó l. Harmincadház.

Magyarkapu. A Belső-Magyar-utca végén álló városkapu a kádár-céh gcndozása és oltalma alatt állott. 1872-ben bontották le [EM. 1944. 298]. Leírása és képe több helyt is megjelent [Rajz. V, XXII. — I, 545—6. — BALOGH 29. — Uő., EM. 1944. 294. l. I. tábla, 298]. — L. még a *Kádárok bástyája* címszó alatt.

Magyar korona. 1894-ben a Trencsin-téren (l. ott) emlegetett, „szerényebb igényűeknek“ való szálló neve [Kvári Kalauz 1894. 4]. A mai iparkamara épülete térfelöli déli szegletének helyén állott. Tulajdonosáról nevezték *Gál Siminek* is; ez az önkényuralom korában nevelkedve, az akkor felállított pénzügyörséget annyira gyűlölte, hogy vendéglőjében fináncot nem szolgált ki [KELEMEN LAJOS közlése].

Magyar-utca. Először 1372-ben említik így: in Platea *Mayer Uteha* vocata [Okl. I, 71]. 1466-ban: in Platea *Magyar Uca* [i. h. 217]. E legrégebben említett utcának a várfalon belöli részét a XVIII. század közepe tájától *Beiső*-, a rajta kívül esöt *Külső-Magyar-utcának* nevezték (L. ott). Az elnevezés egyébként a XII—XIII. században a belvárcsban még hihetőleg többségben lévő szászok utcáitól jól megkülönböztethető magyar lakosságú utcára vonatkozott.¹ A középkorban emlegetett *Hosszú-utca* a városnak valóban e leghosszabb utcájára vonatkozott, a *Szentpéter-utca* név pedig a Külső-Magyar-utcára.

¹ Felvinezi György azonban 1706-ban a Magyar utcáról szólva ezt írja: „... Helott ott szászt többet találsz / Ha vigyázzsz számokról...“ [THALY, Adalékok II. 125]. Úgy látszik tehát, hogy akkor legalább is a *Belső-Magyar-utcának* jelentös szász lakossága volt.

Magyarutcai torony. 1704-ben a *Magyarkapura* vonatkozó névként említik [SZAKÁL 60].

Majális-kút. „A Házsongárdban — írja NAGY PÉTER — egy mellékútból kiágazó, már alig észrevehető ösvény végén van a *Majális-kút*“ [i. m. 42—3]. Mint KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közléséből tudom, az unitárius kollégium diákjai már a XVIII. század legelején is jártak ki kirándulásra a Házsongárdba, s így valószínűleg e kút környékére is. A múlt században meg éppen e kút és környéke volt a kolozsvári elemi iskolás gyermekserg és a diákság kedves kiránduló-helye. Ekkor a kút nyílt, csorgós forrása kifűnő hideg vizet szolgáltatott. Később a kútát szivattyús kúttá alakították át, a környék is beépült s újabban a diákok is a természetjárás terjedésével a város környékének távolabbi pontjait keresik fel. A kút helye ott lehetett az Erdélyrészi Méhész-Egylet telkének háta megett, a Kemény János-utca egyik mellékösvénye táján; itt egy sikátorocska végén ma is egy cementtartályba foglalt forrás a környék lakóinak jó vizet szolgáltat.

Majális-utca. 1836: Házsongárdti úgy nevezett *Majális Uttzai* Ház. 1845: *majálisra járó utsza*. — Az 1869-i várostérkép is *Majális Utca*-nak jelzi, de az 1865-i, 1870 tájáról való és 1876-i térképen még mindig a *Házsongárd-utca* szerepel. A későbbi Majális-utcának a Belső-Szén-utca sarkától a Külső-Torda (Petőfi)-utcáig terjedő részét 1893-ban is még *Kül-Szén-utczá*-nak nevezték, és csak az innen hegyre felvezető rész viselte az ekkori térképeken a círaszóbeli nevet. Ez az elnevezés csak a század végére szorította ki teljesen a *Kül-Szén-utca* nevet. — E század első felében is a Majális-utca csak a későbbi Árnyas-utcáig épült ki. Ezzel az akkor még csak kertek közti sikátorral szemben az akkori Majális-utca végén több nagy, ú. n. feleki gömb-kő és néhány nagyobb fa árnyékában egy pihenő pad volt. Előttük a Majális-utca annyira elszűkült, hogy a 3—4 méter mélységben bevágódott vízmosásszerű út csak egy szekér szélességű volt. Ezen felül az utca--szélesítést és szabályozást csak e század első évtizedében hajtották végre, de a fenti ponttól délre és nyugatra az utcák és épületek csak 1920 után keletkeztek [KELEMEN LAJOS közlése].

Major-utca. 1898-ban így, néhány évvel előbb, 1893-ban *Majoros-utca* alakban említik. Mindkettő a későbbi *Mikes Kelemen-utca* neve volt a múlt század második felében. A Kétvízköznek még ez a felső része is sokáig a város gazdálkodó lakosságának települési helye volt, és csak a városiasodás századvégi gyorsulásával szorultak kijjebb innen a gazdálkodó-állattartó rétegek. A múlt

század második felében is itt még sok városi polgárnak és intézménynek volt majorja [HANTOS 11 kk.].

Majorok. 1797: A' két viz között lévő *Majorok* sorában. A' két viz között a' *Majorok* végibe. — Lényegében azonos helyre utalt, mint az alábbi címszóban tárgyalt helynév.

Majorok között. 1705: Az *majorok között*. 1716: a *Majorok között* (major hely). 1726: Jövénk... az *majorok közötté*. 1737: A Két Viz között (Vulgo) *Majorok között*. 1770: Ket viz vagy *Majorok között*. 1773: A' *Majorok közti* gyümöltsős. 1797: a' *Majorok* vagyis a' *Kétviz közt*. 1826: *Majorok között*. — A Kétviz között a mai Mikes Kelemen-utca tájékán lévő, akkor külvárosi részen mezőgazdálkodó-állattartó lakosság települései voltak. Ennek emlékét a *Major-utca* (Mikes Kelemen-u.) neve a múlt század végéig megőrizte.

Malomárka. E név először így csak 1733-ban fordul elő. Előbb és gyakrabban használták azonban a *Kisszamos* nevet. Maga a mesterséges vízvezető árok eredetileg, úgy látszik, nem a jelenlegi hely táján, nem a Kányamál alatt az Anyagátnál szakadt ki a Szamosból, hanem jóval alább. A városnak egy 1691-ből való katonai térképén ugyanis jól megfigyelhető, hogy a *Malomárok* valahol az új sportpark táján, ágazott ki a Szamosból. Közvetlenül a városfalak alatt folyó árok nevét onnan kapta, hogy mellette állottak a városi malmok. — A mai Malomárok ősenek keletkezését egyesek már a bronzkorra teszik [L. e dolgozat 2. fejezetét].

Malomkapu. JAKAB I, 537 alapján úgy látom, hogy így is nevezték a Hídkaput. Erre más magyar adatot nem tudok, ellenben az 1734-i városkép németnyelvű magyarázatában a Hídkapu neve: *Das Mühl-Thor*. A katonai mérnök ebben az esetben alighanem használatos magyar nevet fordított le. A név a városkapu közelében még nemrégiben is állott *Nagymalom*-ról kaphatta nevét

Malom-utca. 1. Így 1876-ban a későbbi *Fadrusz János-utcát* nevezték, mert ennek a vége táján szakadt ki a Malom-árokból a Libucgáti malomárok és ennek fejénél állott a Libucgáti malom. — 2. A századforduló tájától így nevezték az előbbi *Nagymalom-utcát*. Ez a mai főposta mellett a Malomárok balpartján álló *Nagymalom*-ról kapta nevét. Az itteni malmot e század 20-as éveiben bontották le és építették helyére a mai áru-csarnokszerű épületet.

Mátyás-fogadó. A múlt század 80-as éveiben alkalmasint a Kül-Torda (Petőfi)-utca és a volt Tordai (Feleki) út sarkán lévő kercsma neve [III, 537].

Mátyás király-utca. 1893-ban már így nevezték a Nagypiacról a Mátyás király szülőházához vezető kis utcát.

Mátyás-utca. 1869 táján a későbbi Mátyás király-utca névváltozata; valószínűleg csak a Mátyás király szülőházától a Nagypiac sarkáig terjedő utca-részt nevezték így.

Mázsa-ház. A nagypiaci Szent Mihály-templomot körülfogó, ma már eltávolított épületgyűrű északnyugati(?) pontján álló épület volt; itt mérték meg a harmincadí árukat és itt történt a városban minden hitelesítés [II, 425, 577].

Mester-utca l. Kismester-utca.

Mészárosok bástyája. Először 1628-ból őrizte meg e nevet SEGESVÁRI BÁLINT krónikája [Erd. Tört. Ad. IV, 194].¹ A Középkaput így is nevezték, mert az ú. n. első céhbeli mészárosok védelmezték [Okl. I, 405, 408]. Maga a kapu-bástya 1449-ben már állt, tehát a várfalak XV. századeleji építésekor emelték ezt is [I, 371].

Mészárosok tornya l. Mészárosok bástyája.

Mikes-ház. 1. A Belső-Monostor-utcában ma is álló új-klasszikus épület nevét a tulajdonos GR. MIKES-családról kapta [PÁNCZÉL 6]. — 2. Egykor a gr. Mikes-család tulajdonában lévő, a XVIII. század végén épült ház az Óvárban a Karolina-tér északi során [BALOGH 36; képe uo. 99 és Kolozsvár. Egy magyar város ezer esztendeje 135].

Mikó-ház. A Bolyai és a Belső-Közép-utca keleti sarkán GR. MIKÓ IMRE ma is álló házának neve.

Mikó-kert. E parkszerű díszkertet GR. BETHLEN LAJOS, a kerlési országos hírnök kert alapítója létesítette, tőle GR. TELEKI JÓZSEF erdélyi kormányzó vette meg, majd GR. MIKÓ IMRE tulajdonába került [KÓVÁRY 6]. Mikó 1859-ben a kertet a benne levő emeletes nyaralóval és a melléképületekkel együtt az Erdélyi Múzeumnak adományozta; ez az alapítvány s a reákövetkező megajánlások tették lehetővé az Erdélyi Múzeum és fenntartó intézményének, az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek megteremtését. Az Egyesület vezetősége később könnyelműen lemondott az alapító adományozta területről, s így az egykori híres szép parkban (hol a század 20-as éveinek közepe tájáig a régi Botanikus kert volt), ma egyetemi épületek állanak, illetőleg teljesen elhanyagolt kert van. Mikónak átalakított formában ma is meglévő nyaralója volt az Erdélyi Múzeum első otthona, éppen ezért ezt a kertet nevezték *Múzeum-kertnek* is [NAGY 118—9].

¹ 1628: „27. junii ütötte meg a menykő a mészárosok tornyát; éppen a nagy boltozaton átment, és az kapu levelének az sarkánál az földben“ [i. h.].

Minorita-utca. A múlt század végétől így nevezik előbb a Minoriták sikátorát, majd vele együtt folytatását a Teleki-utcát is. A név máig fennmaradt.

Minoriták malma. 1858-ban KAGERBAUER említi, hogy 1855-ben az Anyagát „kelletinél több vizet fogván fel, ... a víz ... a monostori malmoktól Kolozsváron keresztül a *minoriták malmáig* anynyira előntötte zátonnyal, hogy az előbbi kellő mélységire visszaállítani többé nem víz által, hanem csak kézi munkával lehet eszközölni“ [i. m. 8]. Egy még előbből, 1814-ből való adat („a' két víz között a' *Minoriták Malma* és ... Szathmári P. János Ur Tégla vető helye között lévő darab pusztá Tégla vető fölgjét...“) aztán közelebből meghatározza a malom helyét. A századforduló tájáról való POSNER- és egy ugyanez időtől származó STIEF-féle térkép valóban a Bethlenkert-utca végén a Malomárok balpartján jelzi a malmot.

Minoriták sikátora. 1807: a' Belső Közép uttzáról Belső Király Uttzára járo Keskeny szoros Sikátor a' T. T. Pater *Minoriták Sikátora*. — A mai Minorita-utca és a Belső-Közép-utca sarkán álló minorita templom és a hozzácsatlakozó rendház mellett bevezető, a múlt században még a jelenleginél is szűkebb utcácska neve. Csak a Belső-Király-utcaig terjedő részt nevezték így, a Király-utcától a Belső-Farkas-utcaig terjedő része ekkor még nevetlen volt; csak a század végén fordul elő ez utcarésznek, a *Teleki-utca* neve.

Monostorkapu. A városnak a Belső-Monostor-utca végén, a szűcs céh gondozása és védelme alatt álló egyik nyugati kapu-bástyája. Először 1476-ban említik, és így kétségtelen, hogy e jelentős kapubástya is a XV. század eleji várépítés alkalmával készült el [I, 370, 463]. A kapu melletti beépítetlen területen 1603 táján temető volt, a városi tanács rendelete szerint ide temetkeztek ekkor a Híd- és Torda-utcának felső szerin lakók [II, 421]. A kapu lebontására 1843-ban került sor: az egyik kolozsvári napilap ekkor „örömmel értesíti közönségét“, hogy ledöntötték a Monostorkaput [Erd. Hiradó 1843. 140. — L. még III, 565—6].

Monostor-utca. Először 1453-ban említik *Monostor wczá* alakban [TTár 1882. 526]; ekkor már falon belöli és rajta kívüli része is van. A *Belső-* és a *Külső-Monostor-utca* nevet külön-külön mégis csak jóval később, a XVII. század második felében említik.

Monostori hóstát. A városnak a Monostor- és Szén-utcai kapun kívül eső nyugati részét emlegették így; pl.: 1726: „Kolosvár várossa *Monostor* nevü *Hóstáttyában*.“ — L. még *Hóstát* alatt [Vö. NAGY 35].

Múzeum-kert. A Mikó-kert másik neve a század második felében és a századforduló táján. Itt, a gr. Mikó Imrétől az Erdélyi Múzeum céljaira adományozott kb. 10 holdas díszkertben álló egyemeletes házban volt 1859-től az Erdélyi Múzeum első hajléka [L. még NAGY 118—9. — Verset írt róla Nagy Mór, Kvári virágok, 119—20].

Múzeum-utca. E névvel a város két utcáját is jelölték. 1. Az Erdélyi Múzeum, illetőleg az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1859-ben történt megalapítása utáni időben az addig *Külső-Alsó-Szén-utcá*-nak nevezett utca neveként a címszóbeli utcanévet is használták, mert ez utcában lévő *Mikó-* vagy *Múzeum-kert*ben állott az Erdélyi Múzeum épülete, mely — mint előbb láttuk — eredetileg GR. MIKÓ IMRE nyaralója volt. Az utcát először egy 1852—57 tájáról származó feljegyzés említi így: *museumutcza (eddig alsó szén-utcza)* [I, 37], de még az 1865-i város térkép is csak *Külső alsó Szén-utcza*, az 1876-i azonban már ismét *Museum utcza vagy Külső alsó Szén utcza* alakban jelzi. Az 1893-i térkép a címszóbeli alakot használja. E század elején készült térképeken már a *Mikó-utca* neve szerepel. — 2. Ettől kezdve a *Múzeum-utca* nevet az az utcácska kapta, amely ebből a Külső-Monostor-utcába vezet át.

Nádas-fürdő. 1894-ben a vasútállomáson túl, a Nádaspatak mellett lévő fürdő volt [Kvári Kalauz, 1894. 5]. A kád- és szabadfürdő iszapját régen gyógyhatásúnak tartották. Az 1865-i város-térkép jelzi helyét, az 1876-in pedig a jelzés mellett még *Fürdőház* felirat is áll. — NAGY MÓR így ír róla: „Szép hirem volt egykor énnekem / Mig ide nem jött az egyetem / De azóta a böles orvosok / Rám süték, hogy kuruzsló vagyok“ / stb. [Kolozsvári virágok, 126. — L. még ugyancsak tőle az »Őszi gond« című kötet 126—7. l.-ját]. KELEMEN LAJOS szíves közléséből tudom, hogy e tájon már a XVI. században is gyógyító hatásáról híres fürdő állt.

Nádas-utca. 1869-ben és 1893-ban így nevezték a városnak azt a vasútállomás tájékán lévő utcáját, amely később, a századfordulótól a *Varga-utca* nevet viselte.

Nagy-Brettyó-utca (1869, 1893, 1898). A Külső-Király-utca egyik, Szamos felé kivezető oldalutcájának neve volt (L. még a *Kis-Brettyó-utca* alatt).

Nagy-Buza-utca (1893, 1898). A későbbi *Buza-utca* neve; a Piarista templom homlokzatával szemközt kiinduló utca a Belső-Torda-utcát kötötte össze a Fogoly-utcával; az ezt keresztező rövidebb utcát nevezték *Kis-Buza-*, később, a századfordulótól *Vár-utcá*nak.

Nagy Gábor. 1894-ben a Bánffy-ház kertjében lévő étteremként említik [Kvári Kalauz 1894. 4]. Az egykori *Fiskus* helyén álló Központi vagy tulajdonosáról *Nagy Gábor*-nak nevezett szálló és étterem bérelt nyári kertje a szomszédos Bánffy-palota udvarának északi fele volt.

Nagy gubernátori ház. A Nagypiacon álló *Bánffy-palotát* 1831-ben így említik. Építtetője GR. BÁNFFY DÉNES, az erdélyi kormányzó GR. BÁNFFY GYÖRGY apja volt s később is szolgált a gubernátorok lakhelyeül.

Nagyhid. A vörösre festett hidat a század végén *Vereshid*nek is nevezték. A Kiszamoson átjáró nagy vashid nem jelenlegi helyén, hanem a hidelvi részen lévő *Nagyhid* (Teleki)-*utca* torrával szemközt vezetett át a Szamoson. Éppen ezért a hidelvi hídfő előtt elvezető utcát is *Hídfő-utcának* nevezték. A Nagyhid helye azonban régen nem itt, hanem jóval feljebb volt (L. erre nézve az *Óhid* címszót). A múlt század végén megszűnt híd helyén alacsony vízálláskor még ma is láthatni a régi hídlábak és jég-sarkantyúk ottmaradt cölöp-csonkjait [NAGY 97].

Nagyhid-utca (1893). A Nagyhid hídfőjétől a hidelvi Nagy-utcára vezető utca 1898 táján a *Teleki-utca* nevet kapta.

Nagyhidon túl (1811). A nagyforgalmú és a közlekedés céljából jelentős Nagyhid tájékoztató megjelölésként is szolgált, különösen addig, míg az előtte lévő hidelvi utca nevet nem kapott.

Nagykaszárnya-sor (1893, 1898). A múlt század második felében így hívták a Trencsini- (később Hunyadi)-térnek a katonai laktanyák előtti sorát.

Nagylábasház. A Nagypiac északi oldalának közepe táján a református egyház mai bérháza helyén, lábakon álló, kiugró árkádos ház volt. A hagyomány Mátyás király, szálló helyének tartotta [I, 461—2, NAGY 10—11]. — L. még *Lábasház* és *Kislábasház* alatt.

Nagymalom. E néven a XVIII. század végétől a múlt század végéig a mai főpostával szemközt a Malomárka mellett álló nagy városi malmot nevezték. 1797-ben például ezt olvasom: „A' Hid Kapun kívül balra a' város *nagy Malma*val szemben egy veteményes Kert.“ Ezt a malmot alig 15—20 éve bontották le. A századforduló tájától innen a címszóbeli névvel hivatkoznak a Fellegvár alatt ma is álló nagy lisztelő malomra [NAGY 44].

Nagymalom-utca (1869, 1893, 1898). A Malom-utca előbbi neve; a századeleji térképeken már csak ezt a rövidebb névváltozatot találjuk. A Hídkaputól balra állott nagy, városi malomról kapta nevét.

Nagypiac. Bár első adatunk e ~~tér-névre~~ csak 1716-ból van, maga a tér kétségtelenül már a XIV. század folyamán a piaci nagytemplom felépülésével egyidőben kezdett kialakulni. Ilyen néven emlegették e teret még századunk elején, sőt a tősgyökeres kolozsváriak ezt a nevet használták a legújabb időkig is [vö. REMÉNYIK SÁNDORNAK »Benéz a havas« című versét]. A jelző az óvári *Kispiactól* való megkülönböztetés célját szolgálta. A tér századvégi rendezése és a piac elköltöztetése, valamint a többszöri névváltoztatás segítette elő a címszöbeli név halódását. A város főtere jelenlegi alakját a Mátyás-szobor elhelyezésével kapcsolatos térrendezés során nyerte; ez a rendezés 1895-től a szobor felállításáig, 1902-ig tartott [Kolozsvár 1895. VII. 17-i, 1896. V. 23-i, VI. 16- és 24-i sz.].

Nagypiac sor. 1782: a *Nagy Piatz Sornak* Eszaki Seriesin. — A Nagypiac északi sorára vonatkozó helyjelölés.

Nagy-Strázsház. 1740: Belső Közép úttzában az *Nagy Strása* házhoz közel. — A Rhédei- és a Jósika-házzal szemben állott katonai főőrhely nevének változata. 1765 tájától *Nagy-Várdaház* néven említik. — L. még *Nagy-Várdaház* és *Várdaház* alatt.

Nagyszamos. 1797-ben így említik a Kisszamosnak nevezett Malomároktól való megkülönböztetésül a nagyobbik Szamos-ágot, tehát a tulajdonképpeni Kisszamosot. Az elnevezés korunkig fennmaradt a *Nagyszamos-utca* nevében.

Nagyszamos-utca (1869). A Széchenyi-térről kiágazó és a Nagy-Szamos mellett a Dézsma-utcába vezető parti házsor neve napjainkig használatos.

Nagytemető. 1797: a *Nagy temető* allyában a Tordai Kapu előtt. — A város legnagyobbik temetkező helyét, a *Házsongárdi temetőt* így is nevezték. Volt természetesen *Kistemető* is. — L. még ott és a *Házsongárdi temető* alatt.

Nagytemető alja. Mint az előbbi címszó idézett 1797-i adatából látszik, a Házsongárd alatt fekvő, akkor beépítetlen várárokra és környékére vonatkozó elnevezés volt. — L. még *Temető alja* alatt.

Nagy-tér. 1870 táján, egyetlen várostérképen a *Nagypiac* déli felének nevéként említik [Rajz.]. Minthogy ez utóbbi név a történeti adatok tanúsága szerint egészen e század elejéig általánosan használt, sőt egy ideig kizárólagos volt, a címszöbeli név csak a város-alaprajz készítőjének önkényes alkotása lehet. — L. még *Kis-tér* alatt is.

Nagy-Új-utca. 1869-ben így nevezték azt az újonnan települt utcát, mely a Kis-Új-utcára (Liliom-u.) merőlegesen a Téglás-

utca, illetőleg a város vége felé vezetett; 1898 táján nevét a *Pacsrta-utca* névvel cserélték fel.

Nagy-utca. 1. Már 1694-ben a „Hidelvi *Nagy Ucca* n(vezetű) Hostát“-ról emlékeznek meg. 1798: In Capite Suburbii Locoque Hidelve seu *Nagy utca* vége. — A Hidelve legnagyobb utcájának az 1898 táján Ferenc József-ről elkeresztelt útnak neve. Kétségtelenül ez volt a hidelvi Hóstát legjelentősebb utcája. A múlt század második felében a vasút létesítése óta a város legforgalmasabb utcája lett. A forgalom megkönnyítése céljából az utca elején a város felé való közlekedést akadályozó szűk, síkatorszerű *Zsidó-utca* kiszélesítésével és a Nagyhid megszüntetése után a vashíd felépítésével teremtették meg ezt az új főutcát. Ezzel az átalakítással a fő-forgalom teljesen erre irányítódott, s ezért az utca rohamosan elvesztette eredeti mezőgazdálkodó-állattartó lakosságát. — 2. 1898-ban volt a századvégen keletkező Kővárytelepnek is egy *Nagy-utca*-nak nevezett utcája, az, amelyet később *Új*, majd *Kőváry László-utcának* neveztek el.

Nagy-Várda-ház. 1765: Közép utza n(vezetű) utzában a' *Nagy várda ház* háta meget. — A Nagypiac délkeleti sarkában a Rhédei és a Jósika-ház előtt álló katonai őrhely neve volt. Lebontását 1801 táján tervezték, „minthogy környéke mindenféle piszok, tisztátalanság, ganéj, szemét gyűlhelye, melyeket bárha egy gyarló deszka kalyibácska részben el is fed, mindazáltal kivált nyári időben azon rettenetes szag miatt, minden ott elmenőt az egészségére nézve legveszedelmesebb halálos undorral szokott eltölteni; azért ily helyet jövőre a főtér környékén megtűrni nem lehet...“ [III, 670—1]. A ház helyét egyébként már 1691-ből az 1713-ból és 1718-ból ismert katonai térképek jelzik, sőt ez utóbbin a *Hauptwacht* felirat is ott van; még előbből, az 1691-ből valón lévő épület-jelzés magyarázataként pedig ez áll: *Gran corpo di guardia*. Az 1763—87-i színes várostérkép is jelzi; JAKAB 1870 tájáról származó térképen azonban már nincs rajta, bár NAGY 10 azt írja, hogy csak a 80-as években bontották le. Nagy faragott alapkövei az 1943-ban végzett ásatási munkálatok során előkerültek, s egyes darabjai ma is ott állanak az egykori őrtanya táján.

Nagy-Várda kuta. 1756: a' Piatz Soron *Nagy Varda kuta* meget levő soron (házhely). — A Nagy-Várda ház közelében lévő kút neve volt; ma természetesen a kút már nincs meg.

Nemes-kert. A Nép-, később Bem-utcának azon a részén volt, ahol az Auguszteum és a monostorúti református templom épült, de hozzá tartozott még az utca-rész is, ahol az Auguszteum folytatásaként a Malomárokig a telkekre hasogatott részen újab-

ban két-három utca-sor is épült. Nemrégiben még a Malomárok felőli részében az udvarház és megette a park is megvolt. A kert a múlt században a GR. NEMES-család tulajdona volt [KÖVÁRY 6. — JAKAB III, 981. — NAGY 117].

Németek pallója. A Fellegvár felépítése (1716) után a várban lévő katonaság könnyebb közlekedése céljából 1735 táján az erdélyi főhadvezér lépéseket tesz a Szamoson át egy palló felépítésére [III, 162].¹ Hogy ezt mikor építették fel, nem tudhatni, de 1797-ben már említik a címszóbeli néven a Szamoson átmenő pallót. Ez ideiglenes és gyenge szerkezetű alkotmány volt és ezért egy 1801-ben hozott városi közgyűlési végzés következtében fedeles, keskeny hidat építettek [III, 625]. Az új hidacska 1924 teléig megvolt és továbbra is a címszóbeli nevet viselte; ekkor egy téli árvíz elsodorja [NAGY 14, 98. — Kvári Kalauz 1902. 61; képét l. NAGY 96 és HANKÓ, Régi Kolozsvár. 10 tollrajz. (Kvár, 1925)]. Az 1763—87-i katonai város-térkép természetesen már jelzi ezt a Fellegvár aljától a későbbi Nagymalom- utcába átvezető hidacskaát. — Századunkban hívták *Fafedeles hídnak* is [Kelemen Lajos közlése].

Nemzeti. Az 1894-től épült New-York szálló helyén álló ennél kisebb, egyemeletes, de jóhírű szálló volt.

Népkert. A Nép-, utóbb Bem-utca jobboldali részén a Külső-Monostor-utcától a Malomárokig terjedő főúri kert a gr. Haller-család tulajdona volt. Mikor 1826-ban megvásárolta az asszonyi jófékony egyesület és a szegények fölsegítése céljából itt dolgozóházat állított fel, egyben megnyitotta a kertet a város lakosságának is [III, 801, 981. — KÖVÁRY 7. — NAGY 117]. Az inasotthonhoz, a városi vízművekhez tartozó épületek és magánházak sorának felépítésével az egykori kert helyén utcasor alakult.

Nép-utca (1869). Az egykori *Népkert* mellett a Sétatér végéhez vezető utcát a századfordulón BEM JÓZSEFRŐL nevezték el.

Neptun-fürdő. Az 1869-i várostérképen a Linczeg-utca végében a Malomárok melletti fürdő neve volt.

Nyehó. 1894-ben a régebbi Nemzeti szálló helyén épülőben lévő mai *New-York* szálló neve [Kvári Kalauz 1894. 4]. „A Főtér déli sarkán nyílt a Bel-Torda-uca és itt a Jókai és Torda-uca sarkán volt a nevezetes „Nyehó“, vagyis Nevijork irva Newyork (a kutya nem ejtette nyújork-nak!) szálló és étterem és kávéház“ —

¹ Megjegyzendő azonban, hogy e tájon már sokkal régebben is kellett valamilyen pallónak lennie. Segesvári Bálint krónikájában 1631-ből ugyanis ezt olvashatjuk: „2. febr. éjjel nagy hertelen megindul az szörnű temérdek jég és... az Kőmál alatt való pallót... elvitte“ [Erd. Tört. Ad. IV, 201].

írja hihetőleg a századforduló táji személyes emlékei alapján LACZKÓ GÉZA [Királyhágó 33].

Óhid. 1631-ből SEGESVÁRI BÁLINT krónikás feljegyzései között ezt olvashatjuk: „2. febr. éjjel nagy hertelen megindula az szörnyü temérdek jég és az Szamoson való ó hidat az tyúk-utszának az végiben, a ki volt, elvitte nagyobb részét, az Kómál alatt való pallót azonképpen elvitte“ [Erd. Tört. Ad. IV, 201]. — E híd kétségtelenül az az állandónak szánt szilárd építésű híd volt, melynek megépítését a városi közgyűlés 1614-ben határozta el [II, 576]. A híd helyét a városnak egy 1691-ből való katonai térképe alapján pontosan meg is határozhatjuk: a Hídkapuvál szemben a nagy Szamos medrén vezetett keresztül. Később, az 1713-i és 1718-i katonai térkép már ezen a helyen nem, hanem alább, tüntet fel átkelőhelyet. Úgy látszik tehát, hogy 1691 és 1713 között az Óhidat megint elvihette a víz és ekkor az alighanem mélyen bevágódott Szamos-mederben való építkezési nehézségek miatt vagy más ismeretlen okból lejjebb építették fel azt a hidat, amely aztán *Nagyhid* néven a múlt század végéig fennállott. Az új nagyhid a múlt század végén ismét a forgalom szempontjából sokkal megfelelőbb régi, XVII. századi helyére került.

Oláhtemplom sikátora. Egyetlen egyszer, 1845-ben említik [Kvári Napt. 1845. 89]. Vagy a későbbi *Kötő-utca* vagy a *Kismester-utcának* az a része, melyet a század végén *Frölich-sikátornak* neveztek és amely a Nagypiacról a Kötő-utcaig viszen. Mindkét utca a Kismester-utcában álló román görög katolikus templomhoz vezet.

Olaszfokos bástya. A várfal északkeleti sarkában a szappanyos, kupás, üstgyártó és nemezgyártó célektől fenntartott és védelmezett bástyát kétségtelenül csipkézett, pártázott tornyáért illették a címszöbéli névvel. A *Kerek bástyával* egyidőben, 1817 táján bontották le, illetőleg alakították át teljesen polgári célokra [I, 545, III, 562, Okl. I, 405, 408].

Ószer. 1703: *Piaczi Oh szeren* levő házánál. 1765: a' Piatz Seron nap Kelet felől, vagy is az *Oh Szer*. 1767: az *Oh Szerben* egy *Civilis Fundus...*, mellynek Dél felől a Szent Egyház Útza Sikátora (a szomszádja). 1779: vulgo dicitur Piatz Sor Seu *Oh Szer*. 1788: a *Piatzi Ó szeren*. — A Nagypiac keleti sorát nevezték így. FELVINCZY GYÖRGY is említi 1706-ban kelt, Kolozsvár leírását tartalmazó versében, hogy ezen a piacsoron „Kedd s péntek közt — sok szép eszközt / Zsibvásárban teszik“ [THALY, Adalékok II, 122]. A múlt században azonban volt *Ószer* az Óvárban is.

Óvár. A városnak a XV. század első felében épült, nagyméretű

várvédelmi rendszer létesítése előtt volt egy kisebb, falakkal és bástyákkal körülvett része, az, amelyet később, az új várfalak felépítése után a címszövebeli névvel illették. Ennek helyét az 1691-ből való katonai várostérkép is jelzi, és körvonalait megőrizték a későbbi (1713, 1718) katonai térképek is. Ez magyarázatát adja annak az egyébként érthetetlen ténynek, hogy miért volt a Monostorkaputól alig 40—50 méterre egy kisebb bástya, a *Kandia-utcai bástya* vagy *Kovácsok bástyája*: ez volt t. i. az Óvárnak délnyugati saroktornya, s innen indult egyenesen keleti irányban a déli fal. Ez aztán még a múlt században a Torony-utcában fennálló Toronynál tört meg s északra fordulva az Óvár északi fala már a későbbi, újabb vár falával esett egybe. Az újvárnak tehát az északi és nyugati sarokrésze az északnyugati, a későbbi *Puskaporos bástya* vagy *Ötvösök bástyája* néven ismert saroktoronnyal együtt az Óvár falainak felhasználásával, illetőleg megerősítésével épülhetett. Hogy az Óvárt mikor építették, erre adataink nincsenek. Az élszórton talált római nyomokból megállapítható, hogy itt római település is lehetett, de valószínűnek látszik az is, hogy maga az előbb körvonalazott óvári védőfal már a tatárbetörés előtt, legalább a XIII. század elején épült [I, 284, 323, 541]. Valószínűnek látszik az is, hogy az Óvár védőfalainak még akkor is sokáig megmaradt a várfaljellege, s így a régi vár akkor is amolyan belső-vár-félét képezett, miután a szabad királyi város rangjára emelt Kolozsvár új vára a XV. század első felében felépült.¹ Magát az *Óvár* elnevezést magyar alakban először egy 1568-i oklevél említi [Okl. II, 87]. E megjelölés a kolozsvári magyarság ajkán ma is közkeletű.

Óvári Kandia. 1744-ben az Óvárban lévő *Kandia-utca* környékére vonatkozó helymegjelölésként említik.

Óvári kapu. 1797-ben így említik a *Víz-utca* végén álló kisebb városkaput. E kapu bástyáját állítólag még Erdélynek az osztrák örökös tartományok közé való besorolása után, 1700—1715 között lebontották, illetőleg itt építették fel a bástyára és a mellette lévő várfalra a katonai sütődét [III, 561]. CHOLNOKY jelzet nélküli forrásokra támaszkodó felsorolásában azonban a lebontás évéül az 1815-ös év szerepel [i. m. 34].

Óvári piacszer. 1724-ben így említik az Óvárban lévő, *Kispiac*-ot. 1898-ban az *Óvári piacz* névben bukkan fel ismét ez elnevezés rövidebb változata; ekkor nevezték el a teret az egykor ott állott Karolina-kórházzal *Karolina-tér*nek.

¹ Az Óvárról is szól Felvinczi György 1706-ból való versezete [Thaly, Adalékok II, 123—4].

Óvári szoros. 1658: Hid Vczaba(n) az *Ouárj szoros* mellett (ház). — A Híd-utcából az Óvárba vezető sikátor neve volt, valószínűleg az, amelyet később kiszélesítve *Kornis-utcának* nevezték.

Óvári templom. 1727-ben a Szent Ferenc-rendnek átadott, később éppen ezért *Barátok temploma* néven ismert templom neve [Okl. II, 542].

Óvártér. 1893-ban a *Kispiac*, később *Karolina-tér* neve.

Ötvösök bástyája. 1707-ben az előtag *Ötvesek* alakban szerepel [Okl. I, 405—6]. Nevezték *Aranyművesek tornyának* és *Puskaporos bástyának* is. Nevét természetesen a védelmező céhtől vette. Lebontására 1858-ban került sor [II, 118, 596. — KAGERBAUER 10].

Pacsirta-utca. A régebbi *Nagy-Új-utcának* 1898 táján adott újabb neve. A névadók e városrészben élő mezőgazdálkodó lakosság kedves madarának nevével alkottak utcanevet.

Pap-utca. 1865-től jelzik a városról készült térképek. Az utóbb a Magyar-utcától induló utca elejét a Malomárokig még a század elején is az ott álló zsidótemplomról, a város legrégebbi izraelita imahelyéről *Zsidótemplom-utcának* nevezték, s így a címszóbeli néven emlegetett utca eredetileg csak a Malomároktól indult. Az utca elején még a múlt században is nagykiterjedésű, egyházi tulajdonban lévő majorok voltak, s innen kaphatta nevét [HANTOS 13].

Papok malma. 1704: „10. s 11. mart. között való éjjel eljövén valami kuruczok, a *papok malmát*, az unitária eklésiát felgyújtván megégették“ — írja SZAKÁL [i. m. 64]. Ugyane tájon a kurucok több majort is felgyújtottak. Kétségtelert tehát, hogy e malom a Kétvízközben, valahol a későbbi Pap-utca táján a Malomárok mellett állhatott. Vonatkozhatott azonban ez az elnevezés a Szentpéteri templom közelében ma is meglévő *Plébánia malmára*, vagy *Szentpéteri malomra*, sőt a *Minoriták malmára* is.

Páris-utca. A város belső területének legfiatalabb utcái közé tartozik, mert csak a várfalak erődítésjellegének megszűnte után, a múlt század első felében keletkezett a várfal helyének és a várfalon kívüli beépítetlen területnek betelepülésével. Azért is nem fordul elő más néven. 1845-ben már „a' kő fal helyén épült házak“ról történik említés; ez már az ugyanakkor említett Rózsa- és a címszóbeli utca egyik-egyik házsorára vonatkozik. Maga a *Páris-utca* név először csak az 1865-i várostérképen fordul elő, tehát utcajellege csak a század közepén alakult ki.

Pásztorok kalyibája. A Szappan-utcai bástya-kapuvál szemben a Malomárok balpartján lévő beépítetlen városi közhely volt a

XVIII. század végén. Nevét onnan kapta, hogy ide gyűltek össze legelőre való kihajtásuk előtt a város kecskái, s ezért a kecskepásztoroknak itt kunyhócskájuk is volt [III, 541—2]. Később, a múlt század 40-es éveiben a Széchenyi-tér rendezése és a Kurta-Szappan-utca kinyitásakor ez a városi közhely az utca-szélesítés céljából Mike Sándor telkéből átadott területért cserében köztulajdonból a Mike tulajdonába került [III, 1001—2]. A Pásztorok kalyibája helyén épült Mike-házban, az egykor kecskeitató kis forrásnál, a mellette álló vén királykörtefa alatt írta meg JAKAB ELEK Kolozsvár történetének három első részét [i. h.].

Pata-utca. Az 1865-ös és 1876-os térkép szerint a Külső-Farkas később: Zápolya)-utca sarkától a Cigánysor mellett elvezető utca rész is hozzátartozott. Ez a jelzés azonban téves, mert az itt jelölt útszakasz a *Szénatér-utca* nevet viselte, és a címszóbeli név a mai Pata-utca első felére vonatkozott. Minthogy pedig ez az utca a múlt század közepén volt csak alakulóban, akkorában a *Patai út* nevet viselte.¹

Patai út (1869). A mai Pata-utca neve; ez a múlt század jelzett időpontjában összesen 42 számozott telket foglalt magába, de csak az utca elején lévő részén alakult ki 5—6 telek távolságban mindkét oldalán házsor, a városból kifelé menet azonban csak a jobb oldalán nyúlt ki messze a Kövespadnak akkor még mezőgazdasági célokat szolgáló területére. Utcává alakulása óta kizárólag *Pata-utcának* nevezik. A címszóbeli név ma már az utcának a város települési területén kívül eső folytatására vonatkozik.

Patai-utca l. Pata-utca.

Patak-utca (1869). A Házsongárdnál lejövő Cigánypatak, amely most a Szent György-téren már beboltozott csatornában folyik, a XIX. század első felében is még végig nyílt árokban folyt; újabban azonban már csak a Sétatér (később: Bartha Miklós)-utcából kiágazó kis utcácskában volt a patakocskának nyílt medre; ma már az egykor mocskos árkocska vizét csatornázással vezetik el.

Pataki-ház. A Nagypiac és a Belső-Közép-utca sarkán álló sarokház. A XVIII. század közepe tájától a XIX. század közepéig a Sárospataki Pataki-család tulajdona volt. A családtól gr. Teleki Domokos vette meg [KELEMEN LAJOS közlése]; ezért a múlt század második felétől *Teleki-háznak* nevezték. — Egyébként ugyanennek a Kolozsvárra az 1630-as években beköltöző Pataki-családnak háza volt a Belső-Farkas-utcában a Nemzeti Színház és a Teleki-

¹ A századvégről való Mach-féle térképen ez az utca *Patai utca* alakban szerepel.

ház között az a ma is álló földszintes ház, mely ma egyetemi tulajdon; ezt nevezték egy ideig egyik későbbi tulajdonosáról *Tollasháznak* is. A Pataki-családnak volt egy emeletes háza a Belső-Közép-utca és a Trencsin-tér sarkán is. A harmadik Pataki-házat a Kül-Monostor-utca északi során a XIX. század elején PATAKI DÁNIEL orvos építtette; e ház kertje végében állott *Neptun-fürdő* is az ő tulajdona volt. Végül egy másféle Pataki-családnak is volt egy emeletes háza: a Minorita-utca és a Belső-Közép-utca sarkán ma is álló épület; ebben egy ideig tanuló-gyermekek korában Wesselényi Miklós is lakott [KELEMEN LAJOS közlése].

Pellengér. 1580-ban egy városi végzés a gondatlan vincellérek büntetéseként szabja azt, hogy kössék őket három napra pellengérhez. Ez a Nagypiacon álló magas faoszlop volt, melyhez a közmegszégyenítés céljából a vétkeket kikötötték [II, 253].

Petró szegeletje. A Monostor-út és a Múzeum-utca sarkán lévő szegelet, ahol egy Petró nevű kereskedőnek volt boltja. Ma Babcsák Gerő üzlete van itt [NAGY 11].

Piac. 1628 tájától többször így említik a *Nagypiacot*.

Piaci cinterem. 1704: „18. mart. holt meg nemes Rainer Márton úr reggel, temették a *piaczi cinterembe* die 20. mart.“ — olvashatjuk SZAKÁL naplójában [62]. Mint más forrásból is tudjuk, a Nagypiacon lévő Szent Mihály-templom kertjébe, cintermébe még a XVIII. század folyamán is temetkeztek hihetőleg különösen olyan időkben, amikor — mint a jelzett időpontban is — a városon kívül lévő temetőbe (Házsongárdi temető, Kalandós-temető), illetőleg a várfalak melletti kőkertbe való temetkezés a folytonos csatározások miatt nem volt bátorságos.

Piaci ószer. A Nagypiac keleti sorának neve volt. Leggyakrabban azonban csak *Ószernek* nevezték. A múlt században azonban volt *Ószer* az Óvárban is.

Piacsor. 1705-től többször szerepel házak helyének meghatározásában. Nehány XVIII. század második feléből való adat alapján úgy látszik, hogy akkor a Nagypiac keleti oldalát, az ú. n. *Ószer-t* nevezték így is. Pl. 1756: a *Piatz Soron* Nagy Varda kúta meget levő soron (házhely), a Nap-keleti *Piatz Soron* melly Oh Szernek is hivatik. 1765: a' *Piatz Soron*... vagyis az Oh Szer. 1779: vulgo dicitur *Piatz Sor* Sen Oh Szer. 1784: a *Piatz Soran* Groff Teleki Károly... Házánál. — JAKAB ELEKNEK a Belvárosról készült térképén azonban a Nagypiac északi oldala, a másként *Lábosházsor-nak* nevezett rész viseli a címszóbeli nevet.

Piacszer. Legtöbbször csak önmagában használják házak helymegjelölésében. De ilyen adatokat is olvasunk: 1684: az *Piacz*

szeren Szen ucza Szeghelét felől, 1756: Belső Közép utzanak Meridionalis *Piarcz Szeren* levő... *Piacz szerén*. Sőt ilyet is: 1693: az Ovarban az *Piacz Szeren*. 1631: az *piacznak* Észak felől való *szerin*. — A felsorolt adatokból az látható, hogyha a helymegjelölést pontosná akarták tenni, közelebről meghatározó jelzót vagy határozót kellett kapcsolni a címszövegi helynévhez. Magában egyébként csak a Nagypiac valamelyik oldalát, sorát, szerét jelölte.

Piac-utca. A XVII—XVIII. századi forrásokban négyszer (1639, 1689, 1696, 1747) találok ugyan e névvel, de nem tudom azonosítani. Valószínűnek tartom azonban, hogy a nagypiaci Szent Mihály templomtól körülvevő épületek lebontása előtt az utca-szerű keleti piac-sort (*Ószer*), esetleg az északi sort (*Lábasház sora*) nevezhették így.

Piarista templom. A Belső-Torda-utcában 1718—24 között épült jezsuita, később kegyesrendi templom [BALOGH 32. — A vele kapcsolatos hiedelmekre nézve l. NAGY 55—7].

Piaristák kertje l. Szeminárium-kert.

Piski híd. A század végén így nevezték a Pata-utca és a Györgyfalvi út elején átfolyó Cigánypatakon lévő hidat. Minthogy az ott torkolló utcák sarkán három koresma állott, a belőlük kikerülő részeket, virtuskodó kamaszok és más környékbeli legények között gyakran keletkezett verekedés. E helynév nyilván az 1849-i piski csatára való emlékezéssel kapcsolatos tréfás névadás terméke [KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közlése].

Plébánia-kert. A Sétatér (később Bartha Miklós)-utcán lefelé menet nagyjából a baloldali házsortól a régi Cigánypatak felé a Linczeg-utcáig terjedő kert a kolozsvári római katolikus plébániához tartozott; ebben az utcában a plébániának ma is van háza [vö. HANTOS 9]. — A kert egy kis részét a Sétatér-utca 1840 táján történt rendezése alkalmával az utcához csatolták [KÖVÁRY 47].

Plebánia malma. 1815: azon háznál, mely vagyon a két vizközt a *Plebánia Malma*val által ellenben levő uttza szegeletin s melynek kertje le nyulik a Cserző Malom uttza felé. — A múlt század közepe táján (1858) *plebanialis malom* és *plebános malma* alakban is említik [KAGERBAUER 13]. A Szentpéteri-utca végén a Malomárok mellett álló malom neve volt.

Plébánia-sor. Először 1724-ben, utoljára az 1870 tájáról való várostérképen említik a Nagypiac nyugati sorának nevéként. Ezen az oldalon van ugyanis a római katolikus plébánia épülete.

Plébánia-szer. 1696: *plaga occidentali vulgo Plebania Szer dicta*. — A Nagypiac nyugati oldalának, a Plébánia-sornak név-

változata. 1683-ban a „*Plebanì (!) ház szerén valo ház*“-ról emlékeznek meg a forrás.

Pokol. A múlt század végén egy korcsma neve a Trencsintéren. Cégtábláján ez a felirat állt: *Bormérés a pokolhoz* [NÉMETHY SÁNDOR Nyr. XLII, 11]. Az utótag ragjának *-hoz* alakja a régi kolczsvári köz- és népnyelv a-zó jellegét bizonyítja. — L. még előbb a *Két ágyú* címszó alatt.

Porond-utca (1869, 1898). Az Ágoston-utca folytatásában a század végén kialakult, a Malomárok felé vezető hihetőleg homokos talajú utcácska neve.

Postaberek. Ezt a Malomárok és a Kiszamos egybeömlése tájékán fekvő, másként *Postarétnek* is nevezett, 1865 táján még beépítetlen területet 1845-ben már a Kétvízközi tizedhez számították. Ma már az egész terület beépült.

Postakert-utca (1893). Ez utca helyén még a múlt század elején is egy nagy kiterjedésű hely, a postamesteri kert volt [III, 540]. Ernek emlékét őrizte meg a címszóbeli utcanév.

Posztócsinálók bástyája. A Tordakaputól nyugatra az első kisebb bástyát 1707-ben a posztócsinálók bástyájának mondják [Okl. I, 405]. Építési idejét nem tudjuk. Maradványa átalakítva ma is látható a Fogoly-utcában, a diákmenza háta mögött.

Puskaporos bástya. A városnak az az egyik legrégebb bástyája, amely az északnyugati sarkon már a régebbi, kisebb várnak, az Óvárnak is sarokbástyája lehetett. Nevezték a védelmező céhről *Aranyművesek vagy Ötvösök bástyájának* is. A bástya pontos építési idejét nem tudjuk, de alapjában az Óvárral együtt legalább XIII. századközepi építkezés eredménye lehetett. 1858 táján bontották le [KAGERBAUER 10—1]. A mai Bastya-utca neve e saroktorony emléket tartotta fenn.

Pusztá-utca. 1893-ban akkor még legnagyobb részt beépítetlen, pusztá voltáért így nevezték a későbbi Eötvös-utcának a Malomároktól a Hosszú-utcáig terjedő részét. Ez utcában az első nagyobb épület a tanítónőképzőnek a 80-as években emelt épülete volt.

Puskapor malmok. Mikor 1630-ban a rövid ideig uralkodó Bethlen István táborával Szamosfalva felől „az Hostad végében“ megszállt, hadai elpusztították a *Vargák malmával* (Csertőri malm?) együtt a puskaporos malmokat is [Erd. Tört. Ad. IV, 198]. Hol voltak ezek, közelebről nem tudom meghatározni.

Quárta-ház. A római katolikus plébánia tulajdonában lévő ház volt a Híd-utcában (5. sz. ház), a lutheránus templomon alól. 1924-ben bontották le [III, 179. — Nagy 13]. A Kolozsvár határában dézsmált termelvények tizedéből a negyed, azaz a *quarta* a kolozs-

vári plébánost illette; az elszámolást itt végezték. Innen kapta e ház nevét.

Rácszer. 1693: az észak felől való *Rácszeren*, mostan az lábasház szeriben [IK. 1898. 488]. — A Nagypiac északi ház-sorának, úgy látszik, ez volt a régebbi neve. Hogy az Erdély történetében oly gyászos szerepet játszó *rác* 'szerb' nép- vagy ilyen családnévvel alakult helynévvel van-e dolgunk, közelebbi adatok hiányában nem tudom eldönteni.

Radák-ház. A Külső-Magyar-utca északi során, a Zsidótemplom-utca sarkán lévő telken, a mai női kórház helyén a *Radák-kert*ben a BR. RADÁK-család háza 1876-ban már a tanítónőképző otthona volt [PÁNCZÉL² 11. — KELEMEN LAJOS közlése].

Radák-kert l. Radák-ház.

Radnótfáy-sikátor. A Református teológia építésekor, 1895 táján megszűnt utcácska neve; kb. a mai teológia épületének északnyugati sarkától, ment merőlegesen a Malomárokra. Ebből a sikátorból lehetett a Malomárok melletti kisajtón bejutni a Három lilium koresma udvarán álló, kezdetleges, deszka közfürdőbe. Ezt a sikátort a múlt század második felében *Gyalog-utcának* is nevezték.

Rákóczy-út (1893). A régi *Bornyumálalji útnak*, a 90-es években adott újabb neve. Ennek két oldala csak a múlt század végén kezdett betelepülni, addig a hegyoldal alja gyümölcsösökből, a Szamos tere pedig szántóföldekből állott.

Rázsa-ház. A mai Erdélyi Bank székháza helyén álló, átépített egyemeletes Wolphard-, tévesen Báthory-, majd Kakas- vagy Szathmári-ház neve. Homlokzata „valamikor rázsaszövet módjára kockásan volt tarkára festve. Ilyen rázsa-ház az Óvárban is volt a Karolina-tér északi során“ [NAGY 10]. Egyik forrás szerint „a monda“ azt tartja, hogy „egy Rása kelme-árulásból meggazdagodott kereskedő építtette [Kvári Kalauz 1894. 20].

Redut. Először 1817-ben említik *Redout* alakban. — A Bel-Monostor-, később Unió-utcában ma is álló kétemeletes épület neve. A XVIII. század végéig itt volt a *Fejér ló* nevű városi vendégfogadó, a múlt század elején azonban „csinosabb vendéglőt és téli vigadó-helyet“ építettek oda. Ettől kezdve az országgyűlések, bállok, hangversenyek, országos fontosságú gyűlések helye volt ennek az épületnek nagyterme [III, 654]. A FADRUSZ JÁNOSTÓL 1898-ban készített unió-emléktáblát 1946-ban megsemmisítették [vö. Magyar Polgár 1898. V. 28-i sz.]. 1940 után a memorandum-pör emléktábláját távolították el. — L. még a *Fejér ló* címszó alatt.

Rejtek-utca (1869, 1893, 1898). A múlt század közepétől a későbbi *Bethlen-utcának* a Szentegyház- és Belső-Magyar-utca közé eső részletét nevezték így.

Reuter-kert. A múlt század végén a Kül-Torda (Petőfi)-utca elején a várfal mellett nyári mulatóhely és tekepálya volt, az újabb építkezésekkel eltűnt [NAGY 15, 118].

Rhédei-ház. A Nagypiac és a Belső-Szén (Jókai)-utca sarkán álló nagy, kétemeletes épület neve. A GR. RHÉDEI-család tulajdona volt, majd GR. RHÉDEI JÁNOS végrendeleti hagyatékaként a debreceni református kollégiumra szállt. Nevezték az előbbi tulajdonos Székely-családról *Székely-háznak* (1754, 1767), és a múlt század közepe tájától *Láncosháznak* is.

Rom-utca (1869, 1898). A mai Bethlen-utcának a Belső-Magyar-utcától a Hosszú-Szappan-, újabban Brassai-utcáig terjedő kis szakaszát nevezték így a századfordulóig. Az e tájon a múlt század második felében is álló, illetőleg omladozó városfalakról nevezhették így ezt az utcát. — L. még az *Olaszfokos-, Mészáros- és Kerék kis-bástya* címszót.

Rozália-sziget. Névváltozata 1847-ben *Rozsália-szigettje*. A múlt század közepe táján így nevezték az akkor kialakulóban lévő Sétatérnek nagyjában azt a részét, mely a Sporttelepen innen ma meglehetősen gondozatlanul áll. E helynév a jótékonyságáról híres és a Sétatér fejlesztésében jelentős szerepet játszó GR. CSÁKY ROZÁLIA férj. BR. JÓSIKA JÁNOSNÉ keresztnévvel alakult [Fekvését l. Kvári Naptár 1847. térképmell. — KÖVÁRY 8, 24. — JAKAB II, 982]. CSÁKY ROZÁLIA éppen a Sétatérnek ezen a részén, a birtokában lévő terület közcélra való átadásával hozzájárult a Sétatér bővítéséhez.

Rózsa-út. A Sétatérnek az az útja, mely a Rákóczy-úti hídtól a főútig megy. A századfordulón az utat kétfelől még rózsasor szegélyezte, s innen származott a neve [NAGY 111].

Rózsa-utca. A Belső-Monostor- és Belső-Szén-utcát összekötő utca nyugati sora még ma is mutatja az egykori várfal dél-északi irányba húzódó helyét, az utca nyugati sora ugyanis a várfalakhoz támaszkodva épült akkor, mikor a várfal erődítésjellege megszűnt és a várfalnak a védelmi szempontból beépítetlen belső oldalán is lehetett építkezni. Így érthető, hogy a Kismester-utcának nem volt és természetesen ma sincs a Rózsa-utca nyugati sorát áttörő folytatása az egykori városfalon kívüli monostori részek felé.

Rucska-ház. Az Óvárban a Bástya-utca és a Karolina-tér sarkán lévő kétemeletes ház [NAGY 30]. Később az Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti, Néprajzi és Szépművészeti Tára meg az egyetemi régészeti intézetek foglaltak helyet benne. A ház a RUCSKA

JÁNOS (†1894) tulajdona volt, majd végrendeleti hagyatékként a kolozsvári református kollégiumra szállt. E század 20-as éveinek végén vásárlás útján állami tulajdonba került.

Sánc alatt. 1726-ban már így nevezik az alig tíz évvel előbb épült *Sánc* vagy Fellegvár *alatt* a későbbi Lépcsős utcától a Kőmálalja-utca felé terjedő részt. Itt akkorában, sőt még egy századdal később is csak gyümölcsösök, pusztá gyümölcsös-helyek, illetőleg a Szent Erzsébet-ispotály taxás házai állottak.

Sáncalja. Az előbbi címszó alatt jelzett rosszhírű városrész a múlt század hetvenes éveig csak arra a kis területre szorítkozott, amelyet az előbb határoztam meg. A századfordulón a települési keretek bővülésével azonban már az egész Fellegvár alatti lakott részt így nevezték [NAGY 13. — Képét l. i. h. 11].

Sáncalja-utca (1893). Ez a Fellegvár alatt húzódó utca a századfordulón kapta a *Fellegvári út* nevet. Ebben kétségtelenül része lehetett annak is, hogy a Sánccoldalán és Sáncalján meghúzódó kunyhókban és házakban nagyon rosszhírű elemek tanyáztak, így a *sáncalji* jelző ekkor már nem tartozott a díszítő jelzők közé [NAGY 13]. Ezért aztán a Rákóczi-út felé az újabban keletkezett részek lakóira való tekintettel változtathatták meg az itt vezető út nevét.

Sáncalji-út. 1869-ben így jelöli a térkép a későbbi *Sáncalja-utcát*.

Sánegrádcis-utca (1893, 1898). A *Lépcsős-utca* előbbi neve. Ez az utca eredetileg a katonaságnak a Fellegvárból a Németek palóján át a városba vezető útja volt, s csak a Fellegvár erődjellegetnek megszüntetése után, a XIX. század elején kezdhettek ide akadálytalanabban telepedni.

Sánccoldal. A Fellegvár déli oldalának neve. — L. még a *Fellegvár* címszó alatt.

Sárga-ház. 1807: A' Belső Közép Uttza Déli Során lévő ú. n. *Sárga Ház* (Wesselényi és Bánffy-tulajdon). — A ház helyét közelebbről nem tudom meghatározni; ma már e ház aligha áll.

Sáros-utca (1869). A későbbi Bánffy-utca a múlt század vége felé is még rendezetlen, kövezetlen volt, s innen kapta első nevét. Utoljára az 1902-i várostérkép jelzi a címszóbeli néven.

Schoppel-sikátor. Midőn 1831-ben a kolera fenyegette a várost, a városi tanács a városba való bejutást három főkapura szorította, és ezért a monostori, feleki, középutcai és hidelvi útvonalon kívül minden más utcának és sikátornak betöviselését rendelte el. A betöviselendő utcák között szerepel a címszóbeli sikátor is, mint amely „egy kis utcza ki a Kismező felé“ [III, 667—8]. Ez tehát valószínűleg a *Kuun Géza-utca* előbbi neve volt.

Ser-utca. Először 1845-ben említik; előtagját később *Sör*-alakban is írták. A főposta háta megett újabban lebontott épületek között vezetett a Báthory-utcából a Víz-, illetőleg a Kenyér-utcaiba. Az itt állott *Ser*-, illetőleg *Sórháztól* kapta nevét. Ez az utca az északi várfal belső oldalán a falak erősítésjellegének megszűnése után, valószínűleg csak a XIX. század elejétől alakult.

Séta-utca. 1845-ben így, a század vége felé már *Sétatér-utca* alakban említik; e század legelején a *Bartha Miklós-utca* nevet kapta. Keletkezése egybe esik a Sétatér keletkezésével; 1840-ben már ennek a nyugati fal mellett városokban keletkezett utcának a kiszélesítésére is megtörténtek az előkészületek [Kvári Napt. 1845. 108, 1847. 34—5. — KÖVÁRY 47, 49—50].

Sétáló-hely. 1845-ben még így nevezik a *Sétatér*-t [Kvári Napt. 89].

Sétatér. A mai Sétatér alakulása 1812-ig nyúlik vissza. A város közterületén, a Szamos-ágaktól felszabadult, mocsaras-vizenyős, füves, bokros ú. n. Hangyásberek fokozatos átalakításával alakult. 1812—1826 között csak egy italáruló hely volt itt. 1827-től azonban az asszonyi jótékony egyesület gondozása alá került, s ez tíz év alatt sokat tett szépítése érdekében. 1837-ben egy sétahely-, majd sétatéri bizottság vette gondjaiba a Sétatért, 1866-tól pedig külön a részvénytársasági alapon szervezett Sétatér-Egylet húsz esztendő alatt jelentősen továbbfejlesztette. Ekkor a város kezelésébe került [A Sétatér történetére nézve l. KÖVÁRY 3 k. — A Sétatér legrégebb térképét 1847 tájáról a Kvári Naptár 1847 mellékleteként, 70-es évekből Rajz. II. tábla, a többi az 1865, 1867 és 1893-as város-térképeken]. — Verset írt róla Nagy Mór, Kvári virágok 121—3.

Sétatér-utca l. *Séta-utca*.

Sikátor. 1. Az Óvárbeli Ferencrendiek-utcáját szűk voltáért nevezték így 1898-ban; akkor aztán a *Barát-utca* nevet kapta. — 2. A mai Boldog-utca táján is említenek 1774-ben a címszövebeli néven egy utcácskát így: „Also első Kőmálban két darabot (t. i. szőlőt), melyek(ne)k egyike vagy a' Gáspár Havassánál a' *Sikátor* mellett.“ Ez a *Sikátor* azonban akkor még nem lehetett a város beépített területén, hiszen 1763—86-i katonai térkép tanúsága szerint e táj még nem volt beépített terület.

Sorompó mellett. 1720: Külső Közép ucazáb(an) a' *Sorompó mellett* levő pusztá fundus. — A Külső-Közép (később: Honvéd)-utca végén lévő vámhelyre utaló név.

Só-út. 1798-ban így nevezik a Házsongárdi temető aljának rendezése után nyitott 7—10 öl széles, Torda felé vezető utat. Valami-

vel később, de még a XIX. század első évtizedeiben ez az utcává alakuló új városrész a *Külső- vagy Kül-Torda-utca* nevet kapta [L. ott és III, 549, 554].

Sörház. 1893-ban a *Ser-* vagy *Sör-utcában* lévő városi sörház-ként említik. Itt azonban már a XVIII. század második felében is sörfőző volt [KELEMEN LAJOS kölése].

Sörház-utca. Az 1893-i várostérképen a Híd-utcából a Sörház felé a Víz- és a Kenyér-utcába vezető utca neve. 1865- és 1876-ban a térképeken a mai főposta melletti részletig, a Báthory-utcáig terjedő szakaszt nevezték *Sör-* vagy *Ser-utcának*.

Sör-utca 1, *Ser-* és *Sörház-utca*.

Stadler-kert. Nyári mulatóhely volt a Sétatér- és a Patak-utca sarkán. Helyén épült fel a Triska-ház [NAGY 14].

Státua.¹ Ma az Óvárban, a Karolina-téren álló emlékoszlop eredetileg a Nagypiac déli felének közepe táján állt és csak a Mátyás-szobor felállításával kapcsolatos térrendezés idején, 1899-ben került jelenlegi helyére [Magyar Pogár 1899. V. 20-i sz. 2]. Magát az emlékoszlopot I. Ferenc és felesége Karolina Augusztia 1817-i kolozsvári látogatása emlékére, gyűjtés útján létesített alapbó, de főként TOPLER IMRE vendégfogadós nagy anyagi áldozatával emelték és 1831-ben leplezték le. Az oszlop szobordíszének egyrészét két kolozsvári szobrász, NAGY SÁMUEL és Csürös ANTAL, a két fődomborművet KLIEBER JÓZSEF, neves bécsi szobrász faragta. Különösen e két finom faragványnak sokat ártott az idő és a felelőtlen elemek kíméletlensége [III, 713 kk. Rajz. 1888. IX. — NAGY 10. — BALOGH 122. — KELEMEN LAJOS, Hirnök XXII (1925), 552—6].

Szabók tornya. Névváltozatai: *Szabó-bástya*, *Szabók bástyája*, *Bethlen-bástya*. A régi vár délkeleti, a szabócéh oltalmazta sarokbástyája [II, 223, 596, III, 546, Okl. I, 400—1, 405—8]. — L. még *Bethlen-bástya* alatt.

Szacsvay-fogadó. 1837 táján így hívták azt a Külső-Torda-utcában lévő fogadót, melyet BIASINI GAETÁN olasz vívó-mester megvett és amelyet átalakítása után a század közepén róla és utódairól neveztek el. — L. a *Biasini* címszót.

Szamos. A régi városfalon kívül folyó Kis-Szamos közkeletű neve. A név maga ismeretlen eredetű.

¹ Laczkó Géza Királyhágó című regényében, kétségtelenül a századforduló körüli kolozsvári személyes élményeire támaszkodva a szobor nevet *státova* alakban említi [i. m. 33]. Ez nyilván a szóvégi hangűr megszüntetése céljából sarjadékhang beiktatásával keletkezett népiesebb-köznapibb alak.

Szamos külső árka. 1785-ben és 1808-ban a beljebb fekvő Malomároktól való megkülönböztetésképpen így hivatkoznak a küjebb fekvő Kísszamos-ágra. 1824-ben a *Szamos belső ágá*-t is említik.

Szamos-utca. 1894-ben ezt olvassuk: „A vasúthoz vezető vashídon áthaladva, jobbra a *Szamos-utcán* és *Külső-király-utcán* találjuk az új közvágóhidat...“ [Kvári Kalauz 1894. 23—4]. A címszövebeli helymegjelölés csak a Hídfő-utcára (Radák-u.) vonatkozhatik; ennek pedig más forrásban nem találtam ilyen nevét. Vele átellenben azonban a Szamos jobb partján menő utcát már akkor is *Nagyszamos-utcának* hívták.

Szamosbejáró-utca (1898). Valószínűleg az a Berek- és a Szamosközi-utca között bejáró kis utca, mely később az Apród-utca nevet viselte.

Szamosközi-utca (1898). A Csertörő-utca végén szétágazó Malomárok között vezető utca neve.

Szappanváros. A Szappan-utcák alkotta városrész közös neve [l. HANTOS térkép-jegyzetét].

Szappan(y)-utca. Először 1724-ben említik, de kétségtelenül ennél jóval régebbi utca, hisz a városnak ez az északkeleti sarka belül esett a legalább XV. század elején épült várfalakon, és így itt utcákká alakult településnek kellett lennie. Kétségtelen, hogy ezen a tájon nagyon sok szappanyos lakhatott, s innen magyarázható az utca neve.¹ Az egyik északkeleti bástya, az ú. n. Olaszfokos bástya is a szappanyos, kupás, üst- és nemezgyártó céhek együttes védelme alatt állott. A szappanyos-ipar érthetetlen hanyatlására mutat az a tény, hogy 1845-ben már mindössze hat szappanyosa volt a városnak és ezek közül egy sem lakott a Szappanvárosban; igaz azonban, hogy közülük három a Belváros „előkelőbb“ utcáiban: a Híd-, Belső-Magyar- és Szentegyház-, három azonban a külső városban, a Felső-Szén- és a Külső-Magyar-utcában lakott. — A XIX. század második felében már több Szappan-utca volt [l. még Görbe-, Hosszú-, Kőfalsori- és Kurta-Szappan-utca alatt].²

Szappan(y)-utcai bástya. Ezt a Kurta-Szappan-utca végén álló kisebb városkaput (ezt *KisKapunak* is nevezték) a takács céh védelmezte; ezért *Takácsok bástyája* néven is említik. Átalakított formában, de elhanyagoltan ma is áll (*Tüzoltótorony*) [I, 544. — Vázlatát és múlt századi alakját l. Rajz. V, XXII].

¹ Felvinczi György 1706-ban úgy említi, mint szappanyosoktól lakott részt [Thaly, Adalékok II, 124].

² A század végéről való Mach-féle térképen a *Külső-Timár-utcát* jelölik a címszövebeli névvel.

Száráz-malom. Előtagját 1742-ben *szaroz* (olv. szároz) alakban is írják. Az 1742-beli adat szerint az Óvárban volt a Száráz malom, 1831 táján azonban a Görbe-Szappan (később Forduló)-utca, a Könyök-utca és a későbbi Kőfalsori-Szappan-utcától bezárt telken, a várfal közelében is volt egy szárazmalom. A malom helyét az 1691-i várostérkép feltünteti. E várfalakon belül lévő malmoknak háborús idők esetén volt jelentőségük, egyébként a Malomárkon és a Kis-Szamoson épült malmok munkája fedezte a város lisztszükségletét [III, 556. — KERÉKES 52. l. lévő térképe].

Szarvas-ház. A múlt században így nevezték Bocskai István-nak az Óvárban lévő szülőházát, mert e ház külső falára „németor-szági némely városok szokása szerint egy erdei tájkép volt festve, s közepén életnagyságú szarvas, a honnan „*Szarvas*“-háznak is hivatatott“ [vö. Erd. Tört. Ad. IV, 166. — JAKAB I, 314. — BÉKÉSY 53].

Szászok tornya. SEGESVÁRI BÁLINT krónikája szerint „1627. 25 augusti az menykő az *szászok tornyában* az puskaport meg találta ütni ugymint 12 tonna port, és az tornyot mind földig elhánta vala az puskapor. Ugyan azon esztendőben hozzá kezdének a torony építéséhez“ [Erd. Tört. Ad. IV, 194]. JAKAB ELEK nem akadt nyomára, hogy melyik várbástyával azonosítható a címszóbeli név [II, 580], KELEMEN LAJOS volt szíves felhívni a figyelmemet arra, hogy az idézett forrásban a *szászok* előtag csak a *szabók* téves olvasata lehet és így természetesen ilyen nevű bástya nem is volt [l. még RAJKA, i. m. 104, 200—1].

Szathmári-ház. Egyik múlt századi tulajdonosról, az ezüstműves Szathmári-családról így nevezték a század végén azt a nagy-piaci házat, mely átalakítva és kibővítve ma az Erdélyi Bank székháza. 1895-ben bontották le, illetőleg alakították át és nagyobbították meg [Kolozsvár 1895. IV. 5-i sz. 79. — L. még a *Báthory- és Rázsa-ház* címszót]. A Nagypiacra néző nyugati részének lebontott ajtó-, ablak- és kandalló-kövei az Erdélyi Múzeum Régiség-tárába kerültek [BALOGH, i. m. — Kolozsvár műemlékei. A magyar királyi állami felső építő-ipariskola 1941—42. évi szünidei felvételei 20 kk.].

Szeben-utca. Egyetlen egyszer, a város magyar polgárságának 1453-i összeírásában mint várfalon belüli utcát említik *Zeben wca* alakban [TTár 1882. 538, 742, 744. — JAKAB, Okl. II, 727]. Az azonosítás alkalmával csak a Belső-Torda-utcára gondolhatunk, mert ez utca déli kapuján át ment az út Szeben felé. Megnehezíti azonban ezt az azonosítást az, hogy ugyanebben a forrásban előfordul már a *Thorda wca* név is [i. h. 744].

Szebeni-szoros. 1702: „ugyan ott Hasongárdb(an) ada más

pusztát melyly vagyon az Patakon innet az *Szébeni szoross* mellett vicinussi edgy felől az *Szebeni Szoross*, más felől az vizárok“. — A Házsongárdon átvezető és a tetőn a Feleki úthoz csatlakozó utcácska, a *Majális-utca*, vagy még hihetőbben a későbbi Arnyas-utca torkolata táján kezdődött szűk, szoros részletének előbbi neve. Az idézett egykorú szövegben névtelenül előforduló patak a Cigánypatak. 1729-ben ugyancsak a Házsongárdban „az *Szebeni Út*“ról emlékeznek meg. Ez kétségtelenül ugyanarra a „szoros“-ra vonatkozik [L. még a *Majális-utca* címszót].

Szebeni-út l. Szebeni-szoros.

Széchenyi-fürdő (1869). A Külső-Monostor-utca 17. számú telkének végében (a telekszámozás ma 16 vagy 18), a Malomárok partján álló közfürdő neve; e fürdő a század végéig megvolt.

Széchenyi-tér. 1852—57 között már a régebbi Barompiaac nevéként említik [I, 37]. 1865-ben megemlékeznek a *Széchenyi-tér*nek szép sikerrel haladó útcinálásáról, díszítéséről, illetőleg nagyobbításáról [Okl. I, 418]. E rendezésre a tér előbbi barompiaac-volta miatt nagy szükség is volt. A múlt században a tér közepén Széchenyi mellszobrával díszített faragott kőkútja a vízvezeték létesítése óta elvesztette jelentőségét; az egykori kút ma elhanyagoltan áll.

Széchenyi-utca (1869). A Széchenyi-tér elején az északi házsorral szemben húzódó házsor az északi sorral együtt egy kis utcácskát alkotott, s ez viselte a címszóbeli nevet. E házsort a térnek a múlt század második felében való kiszélesítésekor lebontották. Az 1869-i várostérkép még jelzi az utcácskát.

Szegedi-kert. Nyári mulatóhely és tekepálya volt a Monostori-út 55. szám alatti telken [NAGY 15]. A név alkalmasint a tulajdonos nevét őrizte meg.

Szegények háza malma. A múlt század közepén így említenek egy malmot a Kőmál alatt. Ez tehát a ma is ott álló nagy malom neve volt, minthogy az a Szent Erzsébet aggmenház tulajdona volt.

Szegények temploma. 1876-ban a *Haller-kápolnát* nevezték így, alkalmasint azért, mert ebbe jártak a Nép-utca másik oldalán álló városi szegényházból az otlakó szegények [vö. PÁNCZÉL² 16].

Szegtorony. 1667: a' *Szégh Toronnál* a Szabok Tornyanál (szántó). 1667 körül: a *szég toronnal* (ua.). 1790: In Calcatura Hasangardiensi... Penes *Szeg Torony*. — A *Bethlen-bástya* névváltozata. A torony e nevet szegelet-bástya voltáról kaphatta [BALOGH 17].

Székely-ház. 1754-ben említik, hogy „a *Székely-ház* nevű városháza haszonbérbe adatott, hogy abban a katonai és polgári tiszték pénzért megszállhassanak s maguknak és lovaiknak ellá-

tást kapjanak“ [III, 222]. Közelebbről meghatározza helyét egy 1767-i levéltári forrás következő adata: „az Belső Szin utzára extendalandó *Székely Ház* n(vezetű) ház“. E ház, melyet *Láncos-ház*-nak is neveztek, a Belső-Szén-utca és a Nagypiac sarkán álló, akkor egyemeletes ház neve volt. Később, a múlt század második felétől *Rhédei-háznak* is nevezték.

Székely-kert. 1790: Hortus in Külső Monostor Utza vulgo *Székelly kert* vic(iniatibus) ab una... plateola ad Fluvium Szamos tendens. — Az itt adott meghatározás és szomszédolás a Külső-Monostor-utca valamelyik, Malomárok felé vezető oldal-utcájára, tehát a későbbi Linczeg-, Gyár (Fadrusz János)- vagy Nép (Bem)-utcára vonatkozik.

Szélső-utca. A múlt század végén két ilyen nevű utca is volt Kolozsvárt: 1. Monostor felé a város legszélső utcája (1869); 2. a Kőváry-telepen szintén nyugati irányban a telep legszélső utcája. Az 1. a legújabb időkig megtartotta nevét, a 2. azonban a századfordulón a *Raktár-utca* nevet kapta.

Szelljes-ház. 1787: a' Nagy Piatznak Déli Során... *Szelljes* n(vezetű) *Háznál*. — A Nagypiac déli oldalán lévő ház volt; hol és melyik, nem tudom meghatározni.

Szeminárium-kert. 1787-ben a Házsongárdtetőn lévő olyan kertként említik, mint amelynek területén a városi vízvezeték létesítésére számbajöhető forrás van [III, 467]. A címszóbeli név alighanem a mai *Piaristák kertjének* névváltozata.

Szénatér-utca (1869, 1893, 1898). A Külső-Farkas-utcától a Cigánysor mellett a Györgyfalvi- és a Pata-utca felé vezető, a századfordulón *Heltai-utcának* elkeresztelt utca neve. E térszerűen kiszélesedő utca széna-vásárlóhely volt.

Szén(a)-utca. 1453: *Zena ucza* [TTár 1882. 539]. 1536: in platea... *fena*(!)¹ nuncupata. 1586: *Zyn utza* [EM. 1894. 141]. 1627: in platea vulgo *Zin dicta* 1650: *Szén Ucczaban*. 1667: *Szén ucza*. 1684: *Szén Ucza*. *Szen ucza*. 1685: *Szena ucza*. 1688: *Szin ucza*. 1695: *Széná Utcza*. 1696: *Szén Ucczaban*. Platea *Széná Uccza*. 1700: *Szin Utcza*. 1719: *Szen Uttza*. 1726, 1769: *Szin utza*. 1738: intra muros in Platea *Szén* vocata. 1740: *Szén úccza*. 1742: *Szin uttza*. 1747: *Széná utza*. 1770: *Szin Uttza*. 1772: *Szén Uttza*. 1776: *Szin Utza*. 1798: *Szin Utza*. XVIII. sz. vége, 1801: *Szén uttza*. 1807: *Szin uttzába*. 1811: *Szin uttza*. — A Nagypiac délnyugati sarkától nyugati irányba vezető utca neve eredetileg *széna* köznevünkkel alakult. SZABÓ KÁROLY szerint régi német neve is *Hewgasse* volt [TTár 1882. 539. — Forrást nem idéz, és így nem tu-

¹ Nyilván a németes hosszú s-et nézte f-nek a forrás leírója.

dom állítását ellenőrizni]. A *Széna-utca* összetételből hangürmegszüntető hangkivetéssel alakult a *Szén-utca* és az í-ző *Szína-utca formából a *Szín-*, illetőleg rövidüléssel a *Szin-utca* alak. E formák hosszas küzdelmének szemléltetésére felsorakoztattam az összes rendelkezésemre álló történeti adatokat. Minthogy ez utcának a városfalon kívül is keletkezett folytatása, adataim szerint 1667, illetőleg 1684 táján már használták a *Belső- és Külső-Szél[i]n-utca* megkülönböztetést, de olyan esetekben, mikor félreértésre nem kerülhetett sor, a közölt adatok tanúsága szerint sokáig éltek a jelző nélküli alakokkal is.¹ Úgy látszik azonban, hogy míg a jelzőtlen forma mindig a várfalon belőli utcára vonatkozott, a rajta kívül eső utca jelzésére használták előbb a *Külső-*, majd később az *Alsó-* és a *Külső-Alsó-Szén-utca* nevet.

Szénkapu. A *Belső-Szén-utca* végén álló kisebb városkaput a csizmadia céh védelmezte [I, 45]. Eppen ezért nevezték *Csizmadia diák bástyájának* is.

Szén-utca teteje. A régi Felső vagy Külső-Felső-Szén-utca (Trefort-u.) tetején fekvő városrész: a Holdvilág-utca és környékének neve. Minthogy akkor lakossága jobbra rendetlen, megbízhatatlan elemekből állott, a címszóbeli helynévből képzett melléknév éppen olyan becsmérő minősítést jelentett, mint a *sánc-alji* ~ *sáncaljai* jelző [NAGY 13].

Szén-utcai kis ajtó. 1817-ben *Szín Utszai Ajtó* alakban említik. A *Belső-Szén-utca* végén álló kisebb városkaput nevezték így; ezt a csizmadia-céh védelmezte.

Szentegyház-utca. A nagypiaci templom felé vezető utca nevét először 1693-ban említik a rendelkezésemre álló források. Előbbi neve, a *Fazakas-utca* név először 1453-ban fordult elő. A Bolyai-utcától a Nagypiacig terjedő részét csak a Státus-paloták építéskor, 1897-ben nyitották meg [vö. Kolozsvár 1896. II. 22-i és 1897. III. 27-i sz.]. — A név, második tagját egyébként XVIII—XIX. századi adataim bizonyossága szerint *egy*-nek is ejtették.²

Szentegyház-utca sikátora. 1767-ben említik. Az akkor nevetlen Bolyai-utcára vonatkoztatható megjelölés. Erre utalhatnak a következő adatok is: 1765: „*Szent egyház Uttza felé le járo Sikátor.*“ 1795: „(azon) Civilis Funduson, melly vagyon *Belső Közép Uttzában egy felöll a' Szentegyház Uttzára* és *belső Magyar Uttzára járo Sikátor*... Szomszédságaiban“. 1807: „*Sz: egy ház*

¹ Így említi Felvinczi György 1706-i városleíró versezete is [Thaly, Adalékok II, 127].

² Az utcáról megemlékezik Felvinczi György is 1706-i Kolozsvárról szóló város-leírásában [Thaly, Adalékok II, 125].

Uttzai Sikátor. — Gondolhatunk azonban a mai Bethlen-utcának a Belső Közép- és Belső-Magyar-utca közé eső részére is, a későbbi *Rejtekek- és Csörgő-utcára*, sőt az is lehet, hogy egyik adat erre, a másik meg amarra vonatkozik.

Szentegyház-utcai bástya. A Szentegyház-utca keleti végén lévő kisebb várostorony a fazekas céh védelme alatt állott; ezért nevezték *Fazakasok bástyájának* is [I, 546, Okl. I, 408].

Szent Erzsébet-ispotály. Magyarul 1628-tól — utolsó tagját egyes esetben *spotáj*-nak olvasható alakban — többször említik. Ez a II. Endre szentté avatott leányáról elnevezett kórház alighanem még a XIII. század végén keletkezett, és a vele együtt vagy esetleg névváltozataként emlegetett Szent Jób- és Szent Lélek-ispotállal együtt a Kómál keleti oldalán a régi szöllők közt állt. A XVI. század végén az ispotályt — hihetőleg a háborús viszonyok miatt — a Külső-Magyar-utca végére telepítették. Ez a kórház hét százados története folyamán a legnehezebb betegségekben (bélpoklosság, vérbaj, elmebetegség, súlyos nyavalya) szenvedőket ápolta. Ma a Szentpéter-i templom mellett az elagott szegények menedékhelye [Történetére nézve l. I, 303 kk.].

Szent Erzsébet-malom. A Fellegvár alatt, a Kómálalján lévő nagy, szamosi malmot nevezik így 1831-ben. Akkor a Szent Erzsébet-aggmenház tulajdona volt. E malomról már az az 1377-beli átírásban ismert 1366-i oklevél is megemlékezik, melyben Nagy Lajos megengedi Szász Jakabnak (Jacobus dictus Zaz), az ispotály mesterének, hogy az ispotálynak a Szamoson lévő malmában, ahol eddig csak csert törtek, az ispotály szegényeinek élelmezése céljából lisztőrlő malmot létesítsenek [I, 305—6, Okl. I, 55—6].

Szent Jakab-kápolna. A városnak a XIV. században a Nagypiacon említett kisebb temploma (1397: *capella Sancti Jacobi*) [Okl. I, 105]. Talán azonos a később *Szent János kápolna* néven ismert templomocskával.

Szent János-kápolna. A Szent Mihály-templom délkeleti sarkától néhány méterre épült kis, középkori templomocska volt. János Zsigmond újraépíttette, de 1716 táján, a nagytemplom visszavétele után mint az 1697-i nagy tűzvész után ki nem javított, rongált épületet a római katolikusok lebontották. A helyére, fából épített haranglábat a múlt század elejére szintén lebontották, s a katonaság mint haszonbérló, itt katonai őrtanyát létesített. SEGESVÁRI BÁLINT krónikája 1632-ben e templomocskát *kis templomnak* nevezi [Erd. Tört. Ad. IV, 204. — Okl. II, 493]. Amíg a városnak jelentősebb szász lakossága is volt, a reformáció után az 1697-i tűzvészig a nagy- és a kistemplomot, évenként váltogatva használták

a magyar és a szász unitáriusok. — A templomocskát egyébként a város 1691-, 1713- és 1718-ból való katonai térképe jelzi.

Szent Jób-ispotály l. Szent Erzsébet-ispotály.

Szent Lélek-ispotály l. Szent Erzsébet-ispotály.

Szent Lélek-utca. Az Óvár egyik legnagyobb utcájának neve. Érdekes, hogy e réginek tetsző név először csak egy 1852—57 közötti forrásban fordul elő [I, 36].

Szent Mihály templom(a). A Nagypiac Szent Mihály arkan-gyal tiszteletére emelt templomának építése 1349 előtt kezdődött és a következő században fejeződött be. Magyarul a címszóbeli névvel először aránylag későn, csak 1716-ban találkozunk [Okl, II, 486. — A templom történetére nézve l. KELEMEN LAJOS, *Biserica Sf. Mihail din Cluj: Boabe de Grâu IV* (1933), 130—7. — GRANDPIERRE EDIT, *A kolozsvári Szent Mihály-templom története 1349-től napjainkig*: EM. 1936. 19 kk. és kny. ETF. 82. — BIRÓ JÓZSEF, *A kolozsvári SzentMihály templom barok emlékei*. Kvár, 1934. — BALOGH 11 kk.]. A templom előtt álló, 1743—47-ből való barokk-díszkapu 1899-ben bontották le, illetőleg helyezték át a Szent Péteri templom elé [Magyar Polgár 1898. IX. 13-i és 1899. VI. 21-i sz.].

Szentpéter. A XV. században épült várfalakon kívül a mai Szentpéteri templom környékén keletkezett, különálló település (1455: *Zenthpeter*) középkori templomáról magyar lakosai még 1455-ben is azt vallják, hogy ősidők óta a kolozsvári plébánostól független plébánia, bár ők teljesjogú kolozsvári polgárok [I, 321, 450, 473, Okl. I, 189—91. — MAKKA LÁSZLÓ, *Kvári Szemle II* (1943), 90]. E különálló városrésznek a város felé vezető utcáját nevezheték ugyanekkor *Szentpéter utcájának* és ez természetesen azonos lehetett a *Külső-Magyar-utca*val. A Külső-Magyar-utca tehát nem a várfalon belüli Magyar-utca folytatásaként keletkezhetett hanem ellenkező irányból, Szentpéter felől nőhetett a város felé. Hogy azonban már a XV. század közepe tájára ez a kiterjedés elérte nagyjából a későbbi Boeskaik-tér keleti vonalát, az valószínű abból, hogy a magyar polgárság 1453-i összeírásában már a falakon belüli és rajtuk kívüli Magyar-utcáról beszélnek [TTár 1882. 744]. Ekkor tehát már a külső és belső utcarészt egy utcának vették és egy névvel nevezték; alighanem ezt hívták együttes néven *Hosszú-utcának* (1453: *Longa Platea*) [i. h. 527]. Szentpéter egykori önállóságának emlékét ma is őrzi a még mindig hallható címszóbeli név. JAKAB ELEK is azt írja, hogy „Szent-Pétert az életgyakorlat ma (t. i. 1870 táján) is csaknem önálló külvárosnak tartja“ [I, 289]. Az 1876-i térképen olvasható is a *Szentpéteri külváros* felirat.

Szentpéter-utca (1893, 1898). A Szentpéteri templomtól a Malomárokhoz vezető kis utca neve. Mint ilyen természetesen megkülönböztetendő a középkori *Szentpéter utcája* névtől.

Szentpéter-utcája. 1455: *Zenthpéter¹ uczaya. Zenth péther² Uczaya* [Okl. I, 189—90]. — Az eredetileg önálló településként keletkezett *Szentpéter*ből a város felé vezető utca, a későbbi *Külső-Magyar-utca* neve lehetett [Igy CsÁNKI V, 321 is]. JAKAB ELEK véleménye szerint ez az utca már a XII—XIII. században betelepült [I, 321].

Szentpéteri külváros. 1876-ban így jelzik a térképen a Szentpéteri templom megetti városrészt [PÁNCZÉL² térkép].

Szentpéteri malom. 1704-ben a Szentpéteri utca végén álló *Plebánia malma* névváltozata [SZAKÁL 60].

Szentpéteri templom. A Külső-Magyar-utca végén álló templom nevében a XII—XIII. században alighanem önálló *Szentpéter* nevű település emléke él máig is [Okl. II, 493, 501 és fennebb *Szentpéter* alatt]. A jelenlegi templom előtt álló, 1743—47-ből való kapu eredetileg a Szent Mihály templom nyugati bejárata előtt volt, és csak a Nagypiac rendezésekor, 1899-ben vitték mostani helyére [NAGY 27, 60. — BALOGH 34. — Magyar Polgár 1898. IX. 13-i és 1899. VI. 21-i sz. — A templommal kapcsolatos legendát l. NAGY 60. — NAGY MÓR, Kvári virágok 164].

Szép-utca (1893). A Híd-utcából a Görbe-Szappan-utcába vezető utcácska neve. Az 1667-ben említett *Felső-Szappan-utca* név alighanem erre az utcára vonatkozott.

Szépek temploma. A Minorita-templom ezt, a századfordulón és a század elején közkeletű nevét onnan kapta, hogy a vasárnap délelőtti misén, az ú. n. *szépek miséjén* vagy *szagosmisén*³ nagyon sok fiatal leány és asszony vett részt [NAGY MÓR, Kvári virágok 169. — NAGY 58].

Szeszgyár-utca (1869). A szeszgyár mellett a Szamoshoz vezető kis utcácska neve. 1852—57 táján *Dézmacsúri sikátor* néven említik. Az utca máig is a címszóbeli nevet viseli.

¹⁻² Mindkét adatnak e tagja az eredetiben nyilván csak *peter*, illetőleg *pether* lehet, s így itt ez elírásból vagy sajtóhibából került a kiadványba. Alább az oklevél-közlésben valóban *Zenthpeter* áll [i. h.].

³ A — nyilván az asszony nép illatszerezésére célzó — *szagosmise* elnevezés alighanem országosan ismert. Legalább is — mint feleségem közléséből tudom — így nevezik a vasárnap délelőtti misét Szatmárnémetiben is. Kosztolányi Dezsőnének férjéről írt emlékezéseiben is ezt olvasom: „Déltájban... az úri nép tavaszi barkával a kezében *szagos misére* indult a Szent Teréz templomba...” [i. h. 8].

Sziget-sikátor. 1852—57 táján a Kül-Király-utca (később Árpád-út) egyik sikátoraként említik [I, 37]. Alkalmassint az 1893-ból ismert *Kis-Bretyó-utca* (később: Csóka-u.) előbbi neve lehetett.

Szigyártók bástyája. A Torda-utcai kaputól keleti irányban lévő első, kisebb bástya a szigyártó céh védelme alatt állott. Először 1644-ben említik, de természetesen már jóval előbb, alighanem még a középkorban épült [II, 596, Okl. I, 405].

Szin-utca I. Szén(a)-, Felső-Szén-, Külső-Felső-Szén-, Külső-Alsó-Szén-utca.

Színház-utca. Egy századvégi keltezetlen térképen már így nevezik a régi Farkas-utcai színház és az egyetem épülete között vezető utcácskát. A név a legújabb időkg megmaradt.

Szöglet-utca (1869, 1893). A Belső-Szén-utcából a régi, nyugati városfal máig is meglévő része mellett a Fogoly-utcai várfal szöglet-szerűen megtörő kanyarodásáig vezető utcácska neve; később, a századfordulótól ez is a Fogoly-utcahoz tartozott.

Szöllő-utca. 1869-ben a Holdvilág-utca végétől a Házsongárd-tető felé vezető utca neve; akkorában azonban csak az utca elején lévő 2—10 és 1—19. számú telek volt meg, s így nem nyúlt ki a mai Kert-utcaig sem.

Szűk-utca. 1869-ben a Nagy-utcából a Nagy-Híd-utcaiba vezető sikátor neve volt. Az Arany Sas mellett kezdődött s ennek lebontásával szűnt meg.

Takácsok bástyája. Másik neve: *Szappan-utcai bástya*, újabban *Tűzoltótorony*. Az északi várfalnak az a tornya, amely átalakítva ma *Tűzoltótorony* néven ismeretes. Először 1664-ben említik abban az összeírásban, amelyben a várostornyokban rendelkezésre álló puskapor mennyiségét veszik számba [II, 596, III, 7, Okl. I, 401, 408. — SZAKÁL 65].

Talpas-kút. Az Óvárban a Kispiac, később Karolina-tér északi oldalán álló, jövizű kút volt [NAGY 11]. A századvégén a vízvezeték megvalósításakor feleslegessé vált. Nem találtam arra vonatkozó adatot, hogy miért kapta nevét.

Tanácsház. Ilyen néven először 1609-ben említi egy oklevél a városházát. Az elnevezés a múlt század végéig, sőt az idősebbrendűek ajkán még azután is élt. Az 1734-i városleírás szerint a Tanácsház a Nagypiac déli során más házak között, tehát nagyjában azon a helyen állt, ahol ma is van [i. h. 32]. A Tanácsház új, ma is álló épületét KAGERBAUER ANTAL tervei szerint 1843—46-ban emelték [NAGY 27. — BALOGH 40, képe uo. 114. és Rajz. XIV.].

Tanácsház sora. A Nagypiac déli házsorát az ott álló *Tanácsházról* nevezték így [Kvári Napt. 1845. 89].

Tanácsház szere. 1703-ban kétségtelenül a későbbről ismert *Tanácsház sora* névváltozata [SZAKÁL 54].

Tauffer-híd. Az 1880-as években egy ilyen nevű hidat említenek a Magyar-utcai kapubástyától északra. Alkalmasint a Posta-kert-utca végén a Malomárkon át a Széchenyi-térre átvezető híd neve lehetett. Az azóta nyomtalanul eltűnt helynév a múlt század egyik jelentős kolozsvári polgárcsaládjának emlékét őrizte meg. 1836-ban például TAUFFER FERENC városgazda, 1845-ben TAUFER JÁNOS a város száz választott polgára közül az egyik volt [ENMLt. Pataki lev. — Kvári Napt. 1845. 91].

Téglacsűr. 1775: A *Tégla* és *Dézma Csűrök* körül való Földek. — A mai Téglás-utca vidékén, az akkori város települési határától távol, elszigetelten álló téglavető hely neve volt. Helyét és környékét *Tégla mellyéke* néven az 1865- és az 1876-i várostérkép jelzi. Ez utóbbi elnevezés *Téglacsűr mellyéke* vagy *Téglacsűr mellett* alakban 1775-től fordul elő a rendelkezésemre álló forrásokban. — Magára a címszóbeli névre először 1704-ből van adatunk [SZAKÁL 67].

Téglacsűrök útja. 1824: *A' Tégla Csürek uttya.* — A Külső-Magyar-utca végéről a Téglacsűrök felé vezető út neve; a századfordulón *Téglás-utca* néven már a város települési területéhez tartozott. A helynév második tagja a kolozsvári népnyelv e-zését tükrözteti vissza.

Téglás-utca (1869). A múlt század második felében az egykori *Téglacsűrök* környékén keletkezett újabb település egyik utcájának neve; ma is élő név.

Teleki-ház. A két ilyennevű ház közül az egyik a Belső-Farkas- és a Teleki-utca (Minorita-u.) sarkán 1790—95 között épült; ez LEDER JÓZSEF műve [BALOGH 35—6. l. és 101—3. kép]. E ház építtetőjéről GR. TELEKI LÁSZLÓ főkormányászéki tanácsosról kapta nevét. — A másik Teleki-ház a Nagypiac keleti sora és a Belső-Közép-utca sarkán, eredetileg a Pataki-család tulajdonában volt és ennek nevét viselte addig, míg GR. TELEKI DOMOKOS meg nem vette; ezután az ő családjáról a címszóbeli névvel nevezték. A szabadságharc alatt 1849-ben e házban megszállt BEM JÓZSEF emlékét 1898 óta a ház falán elhelyezett emléktábla hirdeti [Képét l. NAGY 27. — Magyar Polgár 1898. XII. 12].

Teleki-út (1893). A Belső-Farkas-utcából a Teleki-ház mellett a Minoriták sikátorába, illetőleg a Belső-Király-utcába vezető kis utca neve. Ma a Minorita-utcához tartozik. A délnyugati sarkán ma is álló Teleki-háztól kapta nevét.

Teleki-utca (1898). A Nagyhid-utcának 1898 táján az erdélyi

történelemben jelentős szerepet játszó gr. Teleki-családról adott újabb neve.

Temető alja. A múlt század közepe táján, amikor még a Kül-Torda-utca (Petőfi-u.) véglegesen még nem alakult ki, így hívták a Házsongárdi-temető alatti részeket [Kvári Napt. 1845. 90]. Ekkor azonban már az utca mindkét sora kiépülőfélben volt. Legalább is a *Biasini* és a Lyceum-épülete már megvolt.

Temetői sikátor. 1773: Also kómálba a' temetői Sikátorból aloll a' kertek végibe bejáro háktsen belöll (szö.) — A Kalandos-temető mellett feljáró egyik sikátor, alkalmasint a későbbi Kuun Géza-utca neve. A jelzett időtájban, sőt még jóval később, a múlt század végéig ez az utcácska nem volt beépítve. A házak egy része meg éppen csak 1920 után épült.

Temetősor. A 90-es évekből való MACH-félé térképen a Házsongárdi temető feljáró utcácskájának és elejének neve.

Timár-utca. Az 1852—57 körül említett címszöbéli név valószínűleg arra a később is így nevezett utcára vonatkozik, mely a Széchenyi-térről a Szamos felé tart. 1898 táján, hihetőleg az itt akkor még működő timárokról, a *Külső-Szappan-utcát* is így nevezik. 1902-ben ugyanezt az utcácskát nyilván egyoldali házsoráért *Timársornak* mondják [Kvári Kalauz 30]. E tájon valóban még a múlt század közepén és nyilván a század végén is jelentős számú timár lakott [Kvári Naptár 1845. 110—1. — HANTOS térk.].

Timárok bástyája. A déli városfalon a Bethlen-bástyától nyugatra lévő első tornyot a timárság védelmezte [Okl. I, 405—6]. E bástyának a hozzátartozó várfallal együtt való lebontását a kormányshék a református kollégium kérésére 1811-ben megengedte, de feltételül kikötötte, hogy a várfal helyett a kollégium a Bethlen-bástyától kezdve a telke vége hosszában „díszes és bátorságos kő-kertet“ emeljen [III, 561—2]. Minthogy ez e tájt alkalmasint meg is történt, a Timárok bástyáját is akkor bonthatták le,

Tivoli-utca. 1893-tól 1903-ig ilyen néven szerepel a későbbi Bolyai-utca. A név eredetét nem tudom, de megjegyzem, hogy a század végén volt egy divatos, *tivoli*-nak nevezett játék, s az utca-név talán ezzel függ valamiképpen össze. Az utcát alighanem 1903-ban, a sarkán álló, BOLYAI JÁNOS születése százéves évfordulóján elhelyezett emléktábla leleplezésekor nevezhették el a Bolyaiakról [vö. Magyar Polgár 1903. I. 15—16. sz.].

Tizenháromváros. Mikor 1718-ban a pestis fenyegette a várost, a pestiseselek elkülönítése céljából tett intézkedések között egyebek mellett ez olvasható: „Lázaretnak válasz(t)atott a külmagyar-utca mellett levő kis „Hostát“, mely újuczának vagyis: *Tizenhá-*

rom városnak hivatik“ [III, 163]. Az 1831-i kolera alkalmával a városba ellenőrzés nélkül való bejutás megakadályozása céljából a hatóság a városba való közlekedést három főkapura szorította s a többi utcák betöviselését rendelte el. Az e rendelkezés alá tartozó utcák között mindjárt a Külső-Magyar-utca után a *13 város-utca* nevét is felsorolják [III, 668]. 1845-ben a város VI. tizedét így határozzák meg: „k(ülső) magyar-utca, a két sor ház le a' sz. péteri templomon alól, ehez tartozik a téglafelé menve, az úgy nevezett *13város*“ [Kvári Napt. 1845. 89]. 1852—57 táján a Kül-Magyar-utcai tized utcáit így sorolják fel: „kül magyarutca, új utca, más néven *tizenhárom város*“ [I, 37]. — E meghatározások alapján kétségtelen, hogy a címszövegi névvel a Külső-Magyar-utcai tizednek azt az aránylag újabb részét nevezték, amely a Szentpéteri templom háta megett a Téglacsűrők felé menve keletkezett, tehát a később külön Kis-Új-utca (Liliom-u.) és a Nagy-Új-utca (Pacsirta-u.) néven említett utca környékét.¹ Magának a névnek alakulására nézve azt tartom, hogy esetleg a 13-as szám-babonán alapuló névadás eredménye lehet. Ebben az esetben természetesen elhagyott, szerencsétlen, otllakásra nem kívánatos városrészt jelölhetett.² Lehetséges azonban az is, hogy a kérdéses területen eredetileg csak 13 ház épült s huzamosabb ideig ott csak ennyi ház volt, s innen kapta ez a településrész a címszövegi nevet.

Egyébként ez az elnevezés a magyar nyelvterületen nem egyedülálló: Debrecenben egy utcát neveztek így [NyF. XXVI, 22], a komárommegyei Tattán egy városrészt [Nyr. XLIII, 308]. 1715-ben egy vas megyei Sárvarhoz tartozó pusztafalu nevéként említik ugyanezt a nevet. Az oklevél felhasználója ezt a megjegyzést fűzi hozzá: „*Tizenháromváros*, mely Vármellék mezővárossal érintkezik, nevét ezen 13 házszámtól kapta, mely azt eredetileg alakította, most a községben (1864. év) 34 ház van, és több gazdasági épület“ [PESTY FRIGYES, MgHn. 395]. Veszprémben is volt még a múlt század második felében is *Tizenháromváros uccza* [Nyr. II, 186]. A veszprémmegyei Ősi egyik részének ilyen névvel kapcsolatban ezt jegyzi meg: „gúnyos elnevezés; kis telep a falu végén, hol 13 családnak 6 háza volt“ [Nyr. XXXV, 47]. Alkalmassint a veszprémi elnevezés is gúnyos eredetű lehet, mert ugyanígy van *Hatrongyos-utca* is [Nyr. II, 186]. — Bár magam az itt fel-

¹ Erre utal egyébként az 1704-beli első említéssel kapcsolatban idézhető következő forrásrészlet is: „Felesen és igen bátorságosan kimenővén mind németek, mind rácok, kolozsváriak fűért Szamosfalva felé, a *tizenhárom város* alá, vagy a mint régen hitták az ispotályon alúl, rájok ütvén a kurucok, sokat levágnak bennük...“ [SZAKÁL 67].

² Vö. esetleg a „tizenhárompróbás gazember“ kifejezéssel is.

sorolták alapján a kolozsvári utcanévben is tréfás-csúfalkodó elnevezést sejttek, megjegyzem, hogy KELEMEN LAJOS véleménye szerint a városrésznév keletkezése összefüggésben lehet a szepességi tizenhárom város keletre irányuló kereskedelmi forgalmával is, minthogy itt, e városrészben lehettek esetleg az átmenő forgalom raktárai és a kereskedők szállóhelyei is. Szerinte később, a XVIII. században a *Lazaretum* felállítását is alighanem e raktáraknak ilyen célra való felhasználása tette lehetővé.

Tizenháromváros-utca. 1831-ben az előbbi címszóbeli név alak változata.

Tollas-ház. A Belső-Farkas-utcában a régi Nemzeti Színház és a Teleki-ház között ma is álló földszintes épület a múlt század folyamán a Pataki-család birtoklása után egy ideig a Tollas-család tulajdonában volt, s így a címszóbeli névvel jelölték [KELEMEN LAJOS közlése]. L. még *Pataki-ház* alatt.

Topler-fogadó. 1816: „Nemes Kolosvár Szabad Királyi Várossa kerületén kívül, az ugy nevezett *Topler Fogadó*ban lévő Szálásán.“ — 1. KELEMEN LAJOS szíves szóbeli közléséből tudom, hogy e fogadó az EMKE-palotától délre ma is meglévő, kiugró, földszintes épület volt. — 2. Volt azonban a múlt században valahol a Belső-Magyar-utca déli során is egy ilyen nevű, beszállásosra berendezett fogadó; ez tulajdonosáról, a Státua felállításában jelentős szerepet játszó TOPLER IMRÉRŐL, kapta nevét. Alighanem a belsőmagyarutcai fogadóra vonatkozik az 1845-ből ismert *Topler-ház* megjelölés is [Kvári Napt. 1845. 79].

Topler-ház l. Topler-fogadó.

Torda-kapu. A Torda-, később Belső-Torda (Egyetem)-utca végén álló, a késcsinálók és csiszárok védelmezte bástyakapu nevét onnan kapta, hogy itt vezetett ki a városból az út Torda felé. 1841-ben bontották le [III, 566, Okl. I, 400, 402, 405—6]. — Másik neve *Csiszárok bástyája* volt.

Torda-utca. Először 1453-ban fordul elő *Thorda wca* alakban [TTár 1882. 744]. A városnak a várfalon belől fekvő, Torda felé vezető utcája.¹ A múlt század közepéig így, 1845-ben *Torda- és Tordai utcának* olvasandó alakban említik [Kvári Napt. 1845. 103]. A század 30-as éveitől kezdve kialakulóban volt ez utcának a várfalon kívüli folytatása is; ezt 1834-ben már *Külső-*, később, 1870 táján *Kül-Torda-utca* alakban, a várfalon belőli utcát ennek megfelelőleg *Belső-*, illetőleg *Bel-Torda-utca* néven említik.

¹ Megemlékezik róla Felvinczi György 1706-i városleíró versezete is [THALY, Adalékok II, 126—7].

Torda-utcai bástya l. Csíszárok bástyája, Torda- vagy Tordai kapu.

Torda-utcai kis ajtó l. Torda-kapu.

Torna-fürdő. 1894-ben a Széchenyi-téren lévő fürdőként említik [Kvári Kalauz 1894. 5]. A Tornavivódáról kaphatta akkori nevét, minthogy minden valószínűséggel az egykori Tornavivóda mellett ma is meglévő, a századforduló tájától *Erzsébet-fürdő*nek nevezett városi gőz- és kádfürdő helyén álló közfürdő neve lehetett.

Tornavivóda. KENDEFFY ADÁM GR. kezdeményezésére részvénytársasági alapon létesített intézmény. Alapítói főurak voltak; az alapítóknak 1000 forintos részvényük fejében joguk volt a vívóiskolába egy-egy szegény tanulót kinevezni. Az intézmény az önkényuralom első éveiben, 1853-ban kimondta ugyan feloszlását, de később újjáéledt [III, 774—5]. Épületét e század 20-as éveiben a Széchenyi-tér kibővítésekor bontották le. Ma az épület és az eredetileg hozzátartozó nagy kert helyét az árucsarnokok és a zöldségpiac területe foglalja el.

Torony. Az Óvárnak, azaz a város régebbi várának délkeleti szöglerődjét — JAKAB ELEK vélekedése szerint — még római korban keletkezett építményre emelték [III, 698]. Valószínűbb azonban, hogy csak a XIII. század első felében felépült első kolozsvári várfallal egyidős építkezés része. Az új, jóval nagyobb területet befogó várfalak felépítése óta természetesen az Óvár és így e torony jelentősége is egyre csökkent. 1590 táján a szöglerődítés felhasználásával ide városi fogházat építettek, s ez még a múlt században is ilyen célt szolgált [I, 134, 285, II, 344, 518, III, 698—700. — 1870 tájáról való képét l. Rajz. V, XVIII]. Az egykori bástya földszintje és pincéje még ma is áll a Nagypiac északi soráról ide rugó ház hátsó részén [KELEMEN LAJOS közlése].

Torony-utca. Az Óvár délkeleti szögletén lévő egykori sarokbástya, a Torony mellett elvezető szöglet-utca, a későbbi Boeszkai-utca neve. E név először ugyan csak egy 1845-i forrásban fordul elő, de nyilván már jóval előbb is így hívták. Minthogy az utca elején áll Boeszkai István szülőháza, 1898 táján ezt az utcát a fejedelméről nevezték el.

Törökfő. A múlt század végén a Kül-Közép-utcában „szerényebb igényeknek“ megfelelő szálló volt [Kvári Kalauz 1894. 4]. A szálló a mai igazságügyi palota telkének egy részén épült [KELEMEN LAJOS közlése]. Cégtábláján eredetileg alighanem törökfő lehetett.

Törökvágási-út. A Sáncauja-utca folytatásaként a Bornyu-

mál alatt a Törökvágás felé vezető, akkor még be nem települt út, a későbbi Rákóczi-út neve.¹

Tránsport-ház. 1876 táján Mátyás király szülőházának neve [PÁNCZÉL² 8]. E tájt ujonc- és az átmenő foglyok számára pihenő ház volt, s innen kapta nevét.

Trencsényi vár(a). 1797: A' Közép Kapu előtt az ugynevezett *Trincseni Vára*, melly fenyő Deszkával vagyon jó móddal békerítve ez előtt a tűzi fáknak Magazinális helyye vót. mostan pedig ottan bizonyos Taxa mellett széna tartatik. 1822: a' *Trincsi váránál* levő Kertek. — a *Trincsi vár* mellett levő Kert pedig Vagyon a K. Közép utzai Fertályban. — K. Közép Utzai fertályban a *Trintzin várával* szembe lévő Kert. 1848: „Százat meghaladó egy kis hadesapat megy ki naponta magyarutczai tanyájáról a *Trencsin-várba* fegyvergyakorlatra“ [Kolozsvári Híradó 1848. 18. sz. 69]. — A címszóbeli névvel a Középkapu előtt a későbbi Hunyadi-tér és a Bocskai-tér egy részét nevezték. Neve onnan ered, hogy a XVIII. század közepén egy TRENC SINI FERENC nevű Gyulai-ezredbeli kapitány ezt az akkor beépítetlen, jókora darab füves-teres helyet elfoglalta s azon ürügy alatt, hogy ott a katonaságot gyakoroltatja. kerítéssel vétette körül és használatától mindenkit eltiltott. Ez azért is sérelmes volt, mert a Torda felé vezető út felöli részén felhányt sánca a közlekedést is akadályozta. A városi tanács 1769-ben panasszal fordult a kormányshoz, s ennek eredményeképpen a területet végre a város vissza is kapta. Ezután jó ideig legeltetés és szénatermesztés céljaira használták előbb a városi szénatorok, majd a bérlők; egy ideig még deszkaraktár is volt. A XVIII. század végén ide, a tér déli felére, a mai Tanítók háza tájára tervezték a katonai káoszárnyákat, de ezek később a tér keleti oldalán épültek fel. A helyi képzelet az előbb érintett történeti tények elhalványulásával — mint JAKAB ELEK III, 547 utalásából látszik — mondát alkotott az elnevezés köré, de hogy milyet, ennek nem akadtam nyomára. A történeti tények elmosódásával egyidejűleg természetesen feledésbe ment a hatalmaskodó kapitány neve, és így a népkedély gúnyolódó-bosszantó hajlamából keletkezett név előtagja a városi polgárság és a környék lakossága száján *Trencsin*, *Trincsin*, sőt *Trencsi*, *Trincsi* alakot vett föl, úgyanyira, hogy ezt még hivatalos iratokban is használták. „Az igazságérzet s a történeteink iránt tartozó komoly figyelem megkövetelik — írja éppen ezért a 80-as években JAKAB ELEK —, hogy a

¹ Ma e névvel a Rákóczi-útból a Törökvágás nyergéig vezető, részben beépült utat illetik.

„Trencsi-vár“ hibás elnevezés hivatalos iratokban s mivel emberek ajkán helyet ne találjon“ [i. h.]. Ez azonban csak túlzó óhaj maradt. A Magyar kaputól a Bethlen-bástyaig terjedő térségnek a múlt század második felében történt rendezése, részben beépítése és parkosítása után kitelepítették innen a barom- és fapiacot is. Maga a címszóbeli név még a század végén is élt a *Trencsinvár-sor* elnevezésben (1898). A századfordulón keletkezett *Bocskai- és Hunyadi-tér* név szorította ki az emlékezetből a régi nevet [Az elnevezés és a hely történetére nézve l. I, 556, III, 546—7, 628, 633, 639, 645]¹.

Trencsinvári sor (1869). 1893, 1898: *Trencsinvár sor*. A Trencsén-térnek a Kül-Magyar és a Kül-Közép-utca közé eső keleti sorát nevezték így. A századfordulói nagy utca-keresztelési láza után ez a név is eltűnt.

Trencséntér. Alakváltozata: *Trencsintér* [Kvári Kalauz 1894. 24. — Nagy 16]. A *Trencsényi vára* helyén a múlt század második felében keletkezett tér neve. A századforduló egy részét *Bocskai-*, más részét *Hunyadi-tér*nek keresztelték el.

Tűzoltótorony. A Kőfalsori-Szappan-utca középső szakaszán régen elvonuló városfal egyik tornyának, a *Takácsok bástyájá-*nak átalakításával tűzjelző állomásként használt építmény neve. E toronynak ilyen szerepe a város terjeszkedésével és a távbeszélőszolgálat révén megvalósult gyorsabb tűzjelző-lehetőségekkel megszűnt [Pánczél² 8. — Nagy 32—3]. E torony mai alakjában az eredeti bástya magasságának legalább kétszerese.

Tyúkipiac. A mai főposta háta megett lévő kis piac neve. Még ma is ott tartják a baromfi-vásárokat.

Tyúk--utca. SEGESVÁRI BÁLINT krónikájában az 1631-beli események leírásában ezt olvassuk: „2. febr. éjjel nagy hertelen megindula az szörnyü temérdek jég és az Szamoson való ó hidat, az *tyúk utczának* végiben, a ki volt, elvitte nagyobb részét, az Kőmál alatt való pallót azon képpen elvitte [Erd. Tört. Ad. IV, 201. — JAKAB II. 654—5 is]. — 1. Az utca helyét nem lehet pontosan meghatározni. Valószínűleg a Hidelvén, azaz a mai nagyhídon túl lévő külváros valamelyik, Szamosra rugó utcája volt. — 2. KELEMEN LAJOS szíves közlése szerint a múlt század végén a címszóbeli névvel illették azt a Malom-utcából a Németek pallója felé vezető kis utcácskát, mely ma is megvan. Ezt azonban azért nem

¹ „*Trencsin-tér* volt a Hunyadi-tér régi neve. A várnak arra néző oldalát pedig trencsényi várnak, helyi kiejtéssel trencsinvárnak hívták“ — írja Nagy Péter [i. m. 16].

lehet azonosítani az 1631-beli adattal, mert a Kétvízköznek ezen a részén még az egy századdal későbbi térképek sem tüntetnek fel utcászerű települést. Bár SZABÓ KÁROLY a fennebb idézett krónikás-szöveghez írt megjegyzése azt árulja el, hogy ő nem is tudott ilyen nevű utcáról, ez nem feltűnő, hiszen ő akkor még csak nemrég került Kolozsvárra, s így egy ilyen jelentéktelen utcácska nevét nem ismerhette.

Új-sor. 1845-ben ma már meg nem határozható helyre vonatkoztatva egy ilyen hely-jelölést használnak [Kvári Napt. 1845. 98—9]. 1852—57 között a város három különböző tizedében említenek ilyen nevű helyeket [I. 37]. A Kül-Közép-utcai tizedben említett új-sor a Cigánysor táján, pontosan meg nem állapítható helyen lehetett. A Kül-Monostor-utcai tizedben lévő alkalmasint a Linczeg-utcával, a Kül-Szén-utcai tizedbeli pedig a Holdvilág, utca tetejének valamelyik akkor új utcájával, talán éppen a *Szöllő-utcával* azonosítható.

Új-szén-utca. 1869-ben és 1898-ban a mai *Hajnal-utca* neve, minthogy akkor a Külső-Felső-Szén-utca tetejéből nyíló utcácska volt.

Új-utca. Kolozsvárt, mintegy a város települési keretei növekedésének helynévi kövületeiként az utóbbi háromszáz év alatt több *Új-utca* nevet is ismerünk. 1. Legrégebben, 1651-ben említenek *Vy Uca* néven egy utcát. Ez szinte kétségtelenül a Hídelvén még ebben és a következő században is mindegyre emlegetett egyik nagyobb utcára, a későbbi Szent István-útra vonatkozik. — 2. 1845-ben ezt olvasom: „... bémelve az óvári szegleten a' templom felé: az mostan nyílt *ujj-utsza*...“ Ez az utca csak a Híd-utcából az Óvárba vezető s 1893-ban már *Kornis-utcának* nevezett, előbbi kis sikátorból szélesített utca lehetett. — 3. 1898 tájáig így hívták a század végén fejlődésnek indult *Erzsébet-utat*; ennek akkor még csak a legalján volt néhány ház, legnagyobb része a Kómál oldalának gyümölcsösei és szőlői között vitt. Az út neve azonban még a század második felében is *Bácsi út* volt. — 4. Ugyancsak 1898 táján így hívták a Dézsmacsűr-térről (a Közvágóhíd előtti tér) a Dézsma-utcába vezető kis utcát, a későbbi *Mészáros-utcát* is. — 5. Végül a teljesség kedvéért megjegyzem, hogy a múlt század végén a *Bácsi*, később *Erzsébet-út* végén a Kismezőn és környékén keletkezett Kőváry-telep legszélső utcáját, amelyet ekkor *Nagy-utcának* hívtak, *Új-utca* névre keresztelték el. E név szerepel is aztán egy a századforduló tájáról való keltezetlen térképen. Később ez az utca a telep létesítőjének, a történetíró Kőváry Lászlónak nevét vette fel.

Újvár. A XVIII. század második tizedében, 1713 táján építeni kezdett Fellgvárat ilyen, vagy *Felsővár* néven is említik [III, 209]. Aligha lehetett népi, illetőleg közkeletű elnevezés.

Újváros. Mikor 1809-ben a városi tanács szabályozta az utak fenntartásának közmunka-szolgáltatását, a Feleki-útnak az újvárosig, azaz a Tordai (Feleki)-út aljában lévő Cigánysorig való fenntartását a felekiek kötelezettségének mondotta ki [III, 623]. Ez a városrész valóban a várfalakon belüli város keletkezési korához viszonyítva, aránylag újabb időben, a XVI. század elején e tájon letelepedett öt cigánycsalád megtelepülése helyéből csak a XIX. század folyamán fejlődött jelentősebb település-résszé.

Újvilág. A századvégen híres mulatóhely volt a Diána-fürdő épületében. Később a Dalkör-mozgó volt benne, majd ismét nyári mulatóhely lett. A mulatóhely még előbb, épülete és kerthelyisége a Diána-fürdő lebontásakor tűnt el [NAGY 12].

Unió-utca. A *Belső-Monostor-utca* újabb neve. Az egykorú szemtanú szerint még 1848. május 28-án, az Unió kimondásakor „egy a népből indítványozá, s a tömeg határozattá emelé, hogy... a *Monostor-utcát*, mint a hol az Unió kimondatott, *Unió-utczá-*nak“ nevezzék [KÖVÁRY, Erdély tört. 1848—49-ben. Pest, 1861. 48]. A határozat azonban ekkor még nem vált létté; csak a szabadságnare félszázados megünneplése alkalmával hajtották végre az egykori határozatot.

Uri fertály. Minthogy a Majális-, a Mikó- és a Kőkert-utca első felében sok főrangú és jómódú értelmiségi embernek volt háza, illetőleg villája, félig tréfás-gúnyosan, félig komolyan e részeket a címszóbeli névvel illették [NAGY 38].

Vágóhíd. 1876 táján a közvágóhíd még a Kétvízközön, a Széchenyi-térnek északi részén, a mai nagyhíd tájékán volt [PÁNCZÉL² 10]. Csak a század végén került mai helyére.

Vajda-utca. A vajda alatt élő kolozsvári cigányság település-helye, az ú. n. *Cigánysor* Tordai-út felőli házsorának neve a múlt század végén (1894, 1898).

Vám. Természetesen a város minden nagyobb útvonalán van és volt vámház, a kolozsvári nyelvhasználat, azonban (ha a címszóbeli pusztá formában használták e nevet), mindig a Kül-Monostor-utca végén lévő vámházat értette rajta. Monostornak Kolozsvárhoz való csatolása (1895) után a vámhely is kijebb került ugyan, de azért a címszóbeli helymegjelölés továbbra is megmaradt s csak az ugyanott lévő sörgyár helymegjelölő szerepben való alkalmazása szorította ki ma már csaknem teljesen a régebbi elnevezést.

Vámház-utca. Az 1898-ban említett utca a Kül-Közép-utcából vezetett át a Kül-Magyar-utcaiba. Az itt állott vámházzól kapta nevét. A város növekedésével a vámház innen kijebb vándorolt, az utca pedig az első világháború után itt folyó városrendezés során eltűnt. Egy századforduló tájáról való térkép még jelzi, sőt megvan még az 1914-i, Csányi Gusztáv-féle kéziratos térképen is [Lyceum-könyvtár, Kvár].

Vár. Így nevezték 1. a város településének a várfalakon belőli részét. Ez a megjelölés még jóval a várfalak és bástyák csaknem teljes egészében való lebontása után is használatos volt. „Az öregek, amikor a belvárosba mentek — írja a századforduló tájára vonatkoztatva NAGY PÉTER — azt mondták: megyek a várba“ [i. m. 9]. A régi kéziratos források a helymegjelöléseket a Várhoz viszonyítják.¹ — 2. Egy adatot arra is kaptam, hogy a *Fellegvárat* is nevezték röviden *Várnak* akkor, ha a viszonyítás magától értetődően csak rá vonatkozhatott: 1740: „a' Kómál nevű hegynek a *Vár* felől való részében“ (puszta szöveg). Minthogy a *Fellegvár* a Kómál tetején van, ez a vonatkoztatás csak ezzel a várral lehet kapcsolatban.

Várárka. 1797: A' Tordai kaputól kezdve az úgy nevezett Buzás Bástyáig a' *Vár árka*. — Kolozsvár várfalait köröskörül beépítetlen, a vár szintjénél mélyebben fekvő széles, betelepítetlen földszáv kerítette. Még az 1762—87-i katonai térképen is csak itt-ott, inkább a városkapuk körül látunk valamelyes települést, habár akkor már a *Fellegvár* felépítése (1713-tól) után a régi Vár elvesztette hadászati jelentőségét. E széles földszáv beépítetlenül hagyása, árokszerű kezelése és a benne összegyűlő csapadék miatt a talaj vizenyős, süppedékes volta a várfalak nehezebb megközelítését célozta.² A várárkoknak a város településterületének XIX. századi növelése szempontjából volt nagy jelentősége, mert a XVIII. század végétől már a városi tanács folytonos sürgetésére a kormányzók belátta a Várárka szükségtelenségét és a császári katonaság hosszas húzavonája után a XIX. század elején megkezdődhetett a város itt nyert közföldjeinek magántulajdonba való

¹ Például: 1723: „Kolozsvári Híd kapu előtt a *Vár* mellett.“ 1773: „A *Várba* Belső közép utcazába.“ 1774: „Kolozsvár Várossában benn a *Várban* és kün a' *Hostattyában*.“ 1807: „A' *Varon kívül* Monostor Utza felől egy Major vagy a Veselényi Kert n(vezetű) Kert.“

² A várárkokat a középkorban és a fejedelemség korának háborús idején annyira gondozták, hogy a két Cigánypatak (l. ott) belefolyó vízükre kb. 10 méter széles és embert ellepő mélységű volt. A nyugati várárkot a középkorban jókora halastavakká bővítették [KELEMEN LAJOS közlése].

bocsátása révén a belváros település-kereteinek az elkülönült külvárosokkal, hóstátokkal való egyebolvadása.

Várda l. Kis-, Nagy-Várdaház, Nagy-Strázsa ház.

Várda háta megett. 1765: a *Várda háta megett* levő Piacz szerén. 1797: Platea vero sic dicta *Várda háta megett*. — A Nagyvárdaház megetti Nagypiac-részre, a Buzapiacra vonatkozó helymegjelölés lehetett.

Várda-ház. 1791: a' Piatz Soron a *Varda Ház* háta megett. — 1. A Nagypiacon lévő *Nagyvárdaház* névváltozata. — 2. Említ azonban egy 1724-ből való rendőri kimutatás a Híd-utcában is egy ilyennevű házat, mint olyat, amely rossz kéménye miatt tűzveszélyes [III, 669—70]. Hogy ez a ház hol volt, ez egyetlen említés alapján nem lehet eldönteni. — Magának a névnek előtagja az újfelnémet *warte* 'örhely' köznévnék magyarba átkerült *várta* alakjából zöngésüléssel fejlődött alakváltozat [BÁRCZI, SzófSz.]. A zöngésült *várda* formára nézve l. a torda-aranyosi Torockóról ismert *várda* 'a bánya azon kiszélesedése, ahol az egyik bányász megvárja a másikat' [JANKÓ JÁNOS, Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Bp., 1893. 202].

Vargák bástyája. A középkori városfal délnyugati sarokbástyájának neve. E szöglet-tornyot a varga-céh védelmezte [II, 596, Okl. I, 400, 402, 406]. A XIX. század második-harmadik évtizedétől kezdve *Bogdánffy-bástyának* nevezték. Átalakított formában a Majális- és a Külső-Torda (Petőfi)-utca sarokházának udvarában ma is áll.

Vargák csertörője. A Csertörő malom névváltozata lehetett 1704-ben [SZAKÁL 69].

Vargák dűrűckelője. 1704-ben alkalmasint a varga céh tulajdonában lévő ványoló lehetett valahol a Csertörő malom táján [SZAKÁL 69].

Vargák malma. SEGESVÁRI BÁLINT krónikája őrizte meg Bethlen Istvánnak 1630-ban a fejedelemválasztó kolozsvári országgyűlésre jövele alkalmával tett következő feljegyzést: „2. oct. szálla a tábor (t. i. a Bethlen Istváné) szintén az Hostad végében, az hun az *vargák malma* vagyon, az *vargák malmát* és puszkapor malmokat mind elpusztították...; az hun az *vargák* és puszkapor-*malmok* pogány ellenségtől megmaradott, az ország népe elpusztítván“ [Erd. Tört. Ad. IV, 198. — JAKAB II, 593—4 is]. — E malomnak a helyét JAKAB ELEK a hidelvi külvárosra teszi [i. h.]; az azonban nem kétségtelen, mert éppen így, sőt talán még nagyobb valószínűséggel lehet e feljegyzést a Szentpéteri templomtól északi irányban lévő Malomárkon álló csertörő malomra is vonatkoztatni.

Város fogháza. 1837: az Ó varban a *Város Fogháza* mellett (sütő ház). — A népiesen *Torony*nak nevezett városi börtönre vonatkozó helymegjelölés.

Város nagy malma. 1797: A' Hid Kapun kívül balra a' *Város nagy Malma*val szemben egy veteményes Kert. — A mai főposta oldalával szemben a Malomárok balpartján e század 20-as éveiben még álló *Nagymalom* neve volt.

Város tömlöce. 1716: az Óvárban a *Város tömlöcze*. — Az óvári Toronyban lévő városi börtönre vonatkozó név.

Városi vigadó. A század végén a belső-monostor-utcai *Redut* magyar változata [KELEMEN LAJOS és K. FODOR JÁNOS, Kolozsvári Kalauz. Kvár, 1902. 28].

Várta. A múlt század közepe tájától a század végéig élő elnevezés a Nagypiacon lévő *Nagyvárda* vagy *Várda*, illetőleg *Nagy Strázsaház* neve. A jelző nélküli *Várda* ~ *Várta* név azután lehetett használatos, mikor a piac északkeleti sarkában lévő *Kisvárda-ház* már nem állott,

Vas-kert. 1787-ben a Házsongárdtetőn lévő olyan kertként említik, mint amelynek területén lévő forrás vize télen-nyáron erős folyású, szép tiszta, de azért a tervezett városi vízvezeték számára nem szolgáltatna kifogástalan vizet. A közelebről meg nem határozható kert a gr. Wass-család tulajdona lehetett [III, 461].

Végsor-út (1869, 1893). 1894-ben *Végsor-utcának* írják [Kvári Kalauz 1894. 25]. A Kül-Magyar-utcából a Nagy-Új utcába (Pacsirta-u.) vezető, még a 90-es években is a város végén lévő út neve. Később a település keleti irányba való terjedésével ez az út az ott kialakult *Hősök terébe* olvadt bele. 1898-ban még említik, egy századfordulóról való térképen azonban már ez az elnevezés nincs feltüntetve.

Vereshíd. A *Nagyhíd* névváltozata Minthogy ez erős, fedett hídnak deszkaoldalai veresre voltak festve, a rávonatkozó címszóbeli név is közkeletű volt [NAGY 97—8].

Vereskereszt. 1. A Gyalu-vidéki vásárosok beálló-helye a Kül-Monostor-utca elején a mai megyeházzal szemben [III, 537—8. — NAGY 15]. Az elnevezés eredetére nincsen adatom. A század végén a „szerényebb igényeknek“ megfelelő szállóként említik [Kvári Kalauz 1894. 4]. — 2. A múlt század első felében a címszóbeli nevet a város keleti végén lévő egyik hely jelölésére is alkalmazták. Erre vonatkozólag ezeket az adatokat sorolhatom fel: 1808: A külső Magyar utza végén a *veress Keresztnél* lévő 3 szegletű föld... — 1817: „...égy szeglet az hostat véginél a *veres kereszt* nevezet

alatt, a mely minden Esztendőbe káposztának és Dohány termesztésre osztatik ki taxára vagy arendaba adattatik.“ — A Külső-Magyar-utca végén álló, városvégi, alkalmasint vörösre festett feszület környékére vonatkozó helymegjelölés lehetett.

Veress-kert. A Fürdő-utca és a Sétatér-, később Bartha Miklós-utca szögletében elterülő több holdas kert a múlt század közepe tájától VERESS FERENCnek, a híres, első kolozsvári fényképésznek a tulajdona volt. Itt rendezte be laboratóriumát maga, később pedig itt volt a műterme festőművész fiának, VERESS ZOLTÁNNak is. A kertet utóbb feldarabolták és beépítették; a Fürdő-utca első szakaszának házai e kert területén épültek [NAGY 116—7]. A kert helyét az 1869-i várostérkép azonban csak a Sétatér-utcában a Malomárokig lenyúlónak jelzi.

Vigadó. A század vége felé a *Redut* magyarított neve. A név aligha volt közhasználatú.

Vízkapu. Az Óvárban a Víz-utca végén álló kis városkapu, az *Óvári kapu* másik neve [III, 538]. Az ajtón át a Malomárokra, illetőleg a Kis-Szamosra, azaz a Vízre lehetett kijutni, innen a név. Hívták *Vizi-toronynak* is [Hirnök XXII (1925), 256].

Víz között. Az 1742-ben említett helynév a *Két víz között* ~ *Kétvízköz* névváltozata lehet.

Víz-utca. Forrásaink két ilyen nevű utcáról is tudnak. 1. Az egyikről SEGESVÁRI BÁLINT krónikájának az a része emlékezik meg, amely az 1632. június 24-én a Hidelvén történt menykőcsapásról és a nyomában keletkezett tűzről szólva, ezt írja: „24. junii estve 10 óra tájban az menykő Hidelvére beüt az alsó szélre, az hol egy néhány ház megége, semmi eső nem lőn, csak egyszer dördüle penig; onnét az szél az tüzet *viz-utszára* vivé; az *viz-utsza* és az körüle való majorok éppen elégtelenek; az Szamoson által vivé a szél az tüzet az majorokba, ott is egy néhány elége“ [Erd. Tört. Ad. IV, 202]. A krónikás szöveghez fűzött megjegyzésében SZABÓ KÁROLY nem tudja meghatározni az utca helyét. Az idézett szöveg alapján úgy látom, hogy mivel csakis a Hidelvének a Szamos melletti részére gondolhatunk, itt alkalmasint csak a későbbi Hídfő (Radák)-, illetőleg a Külső-Király (Árpád)-út elejéről lehet szó; e tájon ugyanis akkorában, sőt még jóval később is valóban majorok voltak és mezőgazdálkodó-állattartó lakossága volt a vele szemben, a Szamos jobbpartján lévő *Kétvízköz*nek vagy *Majoroknak* is. Ide, a későbbi Nagy-Szamos-utcában a Szamoshoz lapuló majorokra vihette aztán át a tüzet az a szél, amelyről a krónikás beszél. Ez a Szamos melletti település-rész egyébként jól látható a város 1763—87 tájáról való katonai térképén. — 2. Bár a másik *Víz-*

utcát csak egy 1852—57 tájáról való összeírásból ismerem [I, 37], kétségtelenül ez is régi név lehet, de mint az Óvár legkisebb utcája, birtoklástörténeti jelentéktelensége miatt nem fordul elő a tölem használt forrásokban. Az utca végén álló kis városkapun, az ú. n. *Vízkapun* át a Malomárokra, illetőleg a Kis-Szamosra, azaz a vízhez lehetett kijutni. Az utca 1914-ben is ezt a nevet viselte [A Csányi Gusztáv-féle kéziratoss térk.].

Víz-utcai bástya. A Víz-utca végén álló bástya a másként *Óvári* vagy *Vízkapu* néven ismert kisebb városkapu volt [III, 561].

Wass-ház. A Nagypiac nyugati során, az ú. n. Plébánia-sorón GR. WASS OTTILÁNAK (1829—1917), az Erdélyi Múzeum-Egyesület egyik nagy jótevőjének háza volt. Ma az ő véghagyományából az Egyesület tulajdona.¹

1925 táján még állt a nagy WESSELÉNYI nyárfája [i. h. 116].

Wesselényi-ház. 1. A Nagypiac nyugati során a római katolikus plébánia melletti épület neve volt 1876-ban [PÁNCZÉL² 6]. — 2. Ugyanekkor így nevezték azt az akkori London (később: Arany János)-utca nyugati során, a mai egyetemi könyvtár telke mellett lévő, akkor egyemeletes épületet, amely még ma is áll [i. h. 16]. Alighanem erről nevezték a múlt század második felében a London-utcát *Wesselényi-utca*-nak is.

Wesselényi-kert. 1807: A' Varon kívül Monostor Uttza felölli egy Major vagy a' *Veselényi Kert* n(vezetű) Kert... Vagyon a' Szamoson lévő úgy nevezett Libutz Gattyáról a' Belső és Külső Malomra le jövő Két ágai között az úgy nevezett Libutz Uttzában vagy Sikátorban, Melly Kert Nap Keletről a' Kert szegeleténél lévő kis ivó forrástól kezdve a' Belső Malomra jövő Szamos ágáig a megnevezett uttza, melly is Délről is szomszédolja, menvén fel a Berek felé, napkeletről, Napnyugatról a Kolozsvári Romano Catholica Ecclesia Párochialis házához tartozó major és kert, Északról pedig a Szamosnak a közbülső árka vagyis ága által szomszédolatik.“ „Monostor Kapun kívül a *Veselényi Kert*nél lévő Pallo felé járo le ejtő(!) kis uttzába vagyon a Patak Marton lévő Háok rendiben egy Czigány Ház.“ — Az itten idézett, meg lehetösen homályos leírás második feléből ítélve, a címszöbeli név később a század közepétől *Bánffy-kert* néven ismert kert előbbi neve volt, minthogy e kert alighanem BR. BÁNFFY GYÖRGYNEK († 1805) BR. WESSELÉNYI ZSUZSÁNNÁVAL való házassága révén került a Bánffyak tulajdonába. — 2. A leírás első fele, úgy látszik, egy másik *Wesselényi kertre* utal; ez legnagyobb valószínűséggel az

¹ Vö. Kántor Lajos, Czegei gróf Wass Ottilia, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótevője: EM. 1939. 85 k. és kny. Erd. Tud. Füz. 96. sz.

egykori London-utcában lévő kertes Wesselényi-telekre vonatkozik.

Wesselényi nyárfája. Az eltűnt kolozsvári mágnáskertekről emlékezve, írja NAGY PÉTER, hogy a sétatéri nagyhíd közelében

Wesselényi-utca. A múlt század második felében három utca is viselte ezt a nevet. 1. Mint az egykori tudósítás mondja, még 1848. május 28-án, az unió kimondásakor „egy a népből indítványozás a tömeg határozattá emelé, hogy a hid-utczát, hol *Wesselényi* szállva volt, *Wesselényi-utczának* nevezzék...” [KÖVÁRY LÁSZLÓ, Erdély tört. 1848—49-ben. Pest, 1861. 48]. — 2. Később azonban mégsem a Hid-utczát nevezték el így, hanem a Kül-Monostor-utca első baloldali mellékutcáját. Egy 1852—57 tájáról való forrásban a *Wesselényi-utca* újabban *London-utca* adat szerepel; a London-utca pedig a század második felében a Kül-Monostor-utczát a London (Szent György)-térrel összekötő utca volt (később: Arany János-u.) — 3. Feltűnő, hogy ugyanez a forrás a Kétvízközön a Tornavívóda háta megett is a címszöbeli névvel jelez egy utcát,¹ azt, amelyet 1865-től a térképek a Pusztá-utczát (Eötvös-u.) a Pap-utczával összekötő utcának jeleznek [I, 37 és a század második feléből való térképek]. 1898-ban ezt az utcát *Esterházy-utczának* nevezték el s ugyanekkor megvalósították az 1848-i lelkes határozatot: a *Hid-utczát* Wesselényiről² keresztelték el.

Zeugma-utca. A város 1734-beli városleírásában a leírók hivatkoznak arra a véleményre, mely szerint PTOLEMAEUS *Zeugma* városnevét Kolozsvárra kell vonatkoztatni, mert „csakugyan, az Óvár egyik utcáját még ma is *Zeugmának* nevezik... Ez hát a régi elnevezés biztos nyoma volna“ [VASS-féle ford. 11. — MÁRKOS-féle 9—10. — vö. még I, 142—3]. Minthogy egyrészt erre a névre más adatot a rendelkezésre álló bőséges történeti anyagban nem találhatni, másrészt meg valószínűtlen is, hogy a római név másfélezer év alatt minden elváltozás nélkül maradt volna meg a XVIII. századi Kolozsvár egyik utcaneveként, a leírók állítását nem tartom elfogadhatónak.

Zeyk-ház. Ma is meglévő újklasszikus épület a Külső-Monostor-utca északi során [PÁNCZÉL² 16]. A Zeyk-család tulajdona volt.

Zöldkert-utca (1869, 1893). A városnak csak a múlt század közepén keletkezett új utcája. Az 1898-i utcajegyzékben csak *Zöld kert* alakban fordul elő utca-voltának jelzése nélkül, de ez alkalmasint sajtóhiba vagy feledékenység eredménye, mert hiszen az

¹ Ez nevét a br. Wesselényi-család ott lévő majorjáról vehette [vö. Haños 13].

² Az 1945. évi helynévkereszteléskor újra megváltoztatták ez utca nevét (Dózsa György-u.) és a *Fogoly-utca* nevét változtatták *Wesselényi-utcára*. Ezzel a *Wesselényi-utca* név már negyedszer változtatta helyét.

1869-i térkép már utcaként jelzi. 1869-ben azonban még nem települt be, valóságban csak háznélküli kertek voltak itt. Kétségtelenül innen kapta nevét.

Zwinger. A várfalakon kívüli beépítetlen területen a várfallal párhuzamosan egy alacsonyabb kőkerítés volt. Ezt a kolozsvári köznyelv *Kőhert*nek nevezte. A *zwinger* '(vár) körjárat' jelentésű német köznévből alakult címszóbeli helynév így aligha lehetett közkeletű név, legfeljebb a császári katonaságtól, illetőleg ennek hatására használt hivatalos elnevezés [vö. I, 539, 552].

Zsák-utca (1869). A mai monostori református templomon túl északnak, majd könyöktöréssel nyugat felé vezető, eredetileg *zsákutca* neve. E század elején DAMJANICHRól nevezték el.

Zsemlések malma. A nevet *Zsemlés-malom* alakban is említik. Ez a múlt század közepén a zsemlés (vagy ahogy ma mondanák: sütőipari) céh tulajdonában lévő malom a régi népkerttel szemben a Malomárok balpartján volt. A Sétatér 1847-i térképén a jobb felső sarokban jelzett épületek ennek helyét jelölhetik [Kvári Napt. 1847. melléklet] és ezt tünteti fel az 1870-i várostérkép is. Szemben vele a jobb parton a Népkertben lévő épület az a ványoló malom, melyet a szegényeket gyámolító, főként előkelő asszonyokból álló egyesület állított fel a szegényházban dolgozó szegények fölsegítésére [KAGERBAUER 6, 7. — KÖVÁRY 5, 41. — JAKAB III, 802].

Zsidótemplom-utca (1893, 1898). A Kül-Magyar-utca északi sorából nyíló és a Pap-utca-ba vezető utcácska neve. Itt épült a múlt század második felében, közelebről meg nem határozható időpontban a kolozsvári zsidóság első zsinagógája. A XVIII. század legvégén és a XIX. század elején a kolozsvári zsidók magánházaknál tarották istentiszteleteiket, de már 1818-ban a felvilágosodott gondolkozású és emelkedett szellemű LIEDERMAN MÁRTON lutheránus lelkész a Külső-Magyar-utcában számukra ideiglenes jellegű zsinagógát építtetett; később ugyanilyen céllal ugyanabban az utcában a zsidóság egy Varjasi nevű eszmadia házáat bérelte ki [III, 597 és az alábbi címszó alatt idézett irodalmat].

Zsidó-utca. A Nagyhídnak a Széchenyi-tér közepe tájáról való feljebb költöztetéséig a Kőmálalja-utcából a Bácsai-utca-ba vezető utcácskát nevezték így; itt nyilván, főként zsidó lakosság élt. Az utca az új vashíd felépítésekor a hidelvi Nagy-utca szabályozása során teljesen eltűnt. Az 1865-, 1870- és 1876-ból való várostérkép még jelzi ezt az utcácskát. Minthogy a zsidóknak Kolozsváron való jelentkezésére első adatunk csak 1782-ből van, ez utca-név sem keletkezhett előbb, mint a múlt század első fele [A zsidók betelepülésére nézve l. III, 458—61, 678—88, 946—56].